ТРАГ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XVI књига XVIII свеска LXIII/LXIV децембар 2020

63/64

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

ТРАГ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач
Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача
Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник
Бранислав Зубовић

Уредништво
Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Емсура Хамзић,
Никола Шанта, Павле Орбовић,
Светислав Шљукић и Драгица Ужарева (лектура и коректура)

Досадашњи уредници
Ђорђо Сладоје (2005-2009), Небојша Деветак (2010-2017)

Адреса
Народна библиотека „Данило Киш”, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566
e-mail: tragvrbas@gmail.com, casopistrag@sbb.rs
www.bibliotekavrbas.org

УДК 82(05)
YU ISSN 1451-9437

Тираж
300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације
Небојша Ђурановић академски сликар
(Слика на корицама: *Деспот Стефан Лазаревић под бедемима Београда*, уље на платну 2.5 X 6.5м, 2019/2020, детаљ)

САДРЖАЈ

трагі поезије

Данило ЈОКАНОВИЋ.....5
Милош КОРДИЋ.....11
Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло.....17
Драгица УЖАРЕВА.....22
Војо КНЕЖЕВИЋ.....27
Радмило В. РАДОВАНОВИЋ.....34
Раша ПЕРИЋ.....38
Сунчица РАДУЛОВИЋ.....41
Дејан ЂОРЂЕВИЋ.....43
Гордана СИМЕУНОВИЋ.....47
Милена ЋИРОВИЋ.....51
Марина РАДОВАНОВИЋ.....54
Срђан ЧЕПЕРКОВИЋ.....56
Валентина НОВКОВИЋ.....59

трагі прозе

Рајко ЛУКАЧ.....62
Славољуб МАРКОВИЋ.....69
Момчило СПАСОЈЕВИЋ.....76
Мирослав ТОДОРОВИЋ.....80
Томислав ЂОКИЋ.....89
Љиљана НИКИЋ.....93
Милена ДРПА.....97

траг на тражу

Зорица МЛАДЕНОВИЋ.....101
Анђелко АНУШИЋ.....111

траг других

Александар ОРЛОВ.....119
Игор ЈЕЛИСЕЈЕВ.....125
Патрик ЛАФКАДИО Херн.....129

траг боје

Јелица РОЂЕНОВИЋ.....132

траг ишчитавања

Љиљана ЛУКИЋ.....138
Илија ЛАКУШИЋ.....143
Сергеј МАЦУРА.....147
Маријана ЈОВЕЛИЋ.....152
Радомир АНДРИЋ.....156
Зденка ВАЛЕНТ Белић.....159
Јелена КАЛАЈЏИЈА.....161
Ксенија КАТАНИЋ.....169
Зорица ТИЈАНИЋ.....174
Милена Ж. КУЛИЋ.....178

траг наслеђа

Владимир УВАЛИН.....181

Данило ЈОКАНОВИЋ

МАЧ ДЕСПОТА СТЕФАНА

*Ја сам онај што научи мрак да сија**

Искован је од светлости
и од речи – топлих простих

Злато мача – сјај оштрице
не враћа се у корице

њим се учи мрак да сија
да нас греје Манасија

од бедема до бедема
где никога више нема

да покаже да су куле
мрачне плаште огрнуле

не би ли се отворило
над тврђавом светло крило

да размакне са прозора
бесмисленост изговора

зраком сунца са оштрице
да озари бледо лице

па да нам се јаве петли
да поново мрак засветли

да се даном дан премости
на крилима од светлости

_____

**Запис на оштрици мача Деспота Стефана Лазаревића*

КАМЕН ПО КАМЕН
или Свети Архангели

Анђелске су пчеле
давно започеле

да на небо селе
беле Архангеле

И пелуд и прах
све у исти мах

и камен по камен
ко исконску знамен

Хоће л свете пчеле
моћ да их преселе

да им дају крила
каква су и била

Мораћу уклесат
у зид на небеса

бар део удеса
што нас још потреса

вратићемо кад тад
свети храм и град

и звоно што јечи
завештане речи

ВЕРУЈЕМ ЈЕ КАО – ЗНАМ

По земаљским аршинима
Знање нам је једина моћ
која даје и узима,
ко од дана што узме ноћ.

И све док тако траје
не напушта те ни у сну
а љубав снаге даје
колко да верујеш у њу.

Проналазећ се у вери –
верујем је као – знам,
ако живот изневери
Бог је с тобом – ниси сам.

ГАВРИЛО ПРИНЦИП

понета храбром одлуком
и вођена божјом руком

само је његова рука
узмогла век да узбурка

велике и болне ране
не нанесе само тане

принциповим револвером
вратили смо истом мером

пуцњем у царева сина
срушена је царевина

ал су нам се сва уздања
претворила у страдања

па све што је дошло потом
плаћали смо и животом

посејали светом кости
да светле из будућности

ТЕСЛА
сам са собом

Саздани смо од светлости
и од мисли о вечности

па све што о себи знамо –
то у светлост претварамо

Мисао нас тек издваја
из простора и бескраја

као делић енергије
у којој се тајна крије

Иситњени на атоме
дивимо се свему томе

и чудимо да честице
обликују глас и лице

и да свему што се сања
дају смисо постојања

док настојим да истрајем
пред вечношћу и бескрајем

ЈАДОВНО

Толико муке и лелека –
где год да се застане
испрати и дочека
са све четири стране

Помози Боже и подржи
бар молитву ми ову
а ја ћу све до сржи
сезати по снагу нову

за сву ту децу помрлу
и страдалу на дно јама
да нађем бар реч у грлу
давно сапету ћутњама

да тишина не убије
њихове последње јауке
и заборав да не прекрије
болне пружене руке

што као на ветру кринови
и на овом и на оном свету
уснуле кћери и синови
од Бога вапију освету

ВОЈНИЧКО ГРОБЉЕ НА СОКОЦУ

Има једно зрно части
у којему вечност клија
и које нас може спасти
а зове се Романија

Још из давне песме њене
хватајући реске звуке
правим мелем за рањене
очи срца ноге руке

У име сина и оца
у име мира и славе
соколови са Сокоца
не дај да се забораве

Више ни реч не кажи
не ремети им тишину
они су ту на стражи –
спремни да опет гину

ОШТРИЦА ПЕРА И МАЧА

Је ли бриткија и јача
оштрица пера ил мача

би ли у судару победила
блага реч ил груба сила

може ли да се премости
преко свега – зрак светлости

и може ли мач да сине
ко што реч зна – из тишине

ПОРАТНА ПЕСМА

Е чега се ја све нагледах
и шта све не видех
и пре и после рата.

Кад одох на војну
дадоше ми коња, дората,
и све што уз њега иде.

А када сам се вратио,
уз снагу дечачку мушку,
приде,
вратио сам,
као да у рату нисам ни био,
и коња и седло и пушку.

Раздужио сам све,
до гајке на оптрачу,
ашов, чутурицу и порцију,
цокуле, шињел и шајкачу.

Само су ми остале ране
и међу ребрима
заглављено тане.

ПРАШИНА ДАЛЕКИХ ПУТЕВА

На сваки пут се креће првим кораком
па и на онај на који се иде мраком

Путник свој штап може да скрши
и на путовању које се не заврши –

На исто се своди и када залута
и када се врати с пола пута

Мудрост путовања је у процени размака
између сваког пређеног корака

од које повратак неизоставно зависи
и о чији клин обућа по повратку виси

Ципеле заборављена утеха моја
одбачене због жуљева и зноја

још увек чувају причу о прашини
далеких путева за коју ми се чини

и док се диже и док се слеже
сваким ме труном за себе веже

Из књиге у рукопису радног наслова „Оивичено бескрајем”

Милош КОРДИЋ

НЕЧИЈА, А МОЖДА И ЊИХОВА ЦРНА МАЧКА

Ходајући ноћу за изгубљеним возом,
по у рату срушеној прузи,
саплићем се о нечију црну, шиљасту мачку.
Небо се и мачки спустило за кишу.
Свјетло из најближе куће на брду
одавно је утуљено.
Њихова би то могла да буде
црна ноћна мачка за срушену пругу
и за оно што је остало од ужеглих чварака
пружним радницима код вактарнице.
Или је то она мачка из кавеза вактареве
дарежљиве жене... она (мачка) од прије
девет година кад је и њима изгорјело све.
Осим те црне, шиљасте ноћне мачке у кавезу?
Тада су овом пругом прошли сви возови
за своје посљедње неповратне станице.
Црне мачке су одвратна бића, смрде на рат,
и тада су говорили зли путници
из изгубљених возова
и по другим срушеним пругама,
повраћајући чим би изашли.
Свјетло у оној кући неће се упалити
прије него што им нечија, а можда
и њихова црна мачка не мијаукне
на изгорјелом пружном или њиховом
ноћном прагу, сасвим је свеједно.

ДУГО ЈЕ ОВО ЉЕТО

Данас тишина није ни сјећање на тишину.
Није ни куцкање зидног сата, ни кораци
за сутра, прекосутра – ако је и буде
за било шта што се не чује. Пролазим
травњаком и покушавам да чујем себе
у трави. Иако знам да сам ја само сјећање
на себе под травом. Сјећање на хиљаду
тишина што су се некад спајале у оно
што је могло да се чује, а није се
знало – како. Гугутка на грани јавора
успорава дану одлазак сунца на починак,
јаворов лист дуго пада, а никако да падне –
дуго је ово љето. Границе су у човјеку,
он корача, он није ја уколико се не чује
како пада. Рано сјећање на давну зору
буди се одоздо, из земље. Из грма се
јављају и мени блиске звијери, у руднику
наше црне крви ионако се и ноћу ради.
Дуго је ово љето за тихо сјећање на живот:
само ће се јаворов лист чути – кад паднем.

И ЗА БИЈЕСНЕ ПСЕ, КАД НАМ СЕ ЈАВЕ

Доручак међу прсте од онога
што би требало да остане за ручак,
ручак без преко океана бродовима
допремљеног меса у распадању,
до вечере и много мање.
Онај ко стигне да на вријеме
угаси цигарету – имаће.
Остали ће чекати воз који је прошао
па да се ухвате за било шта
од онога што је остало.
Наравно да ће бити и оних који ће
нарушавати ту добро увјежбану
хармонију, тај мућама и њиховом
прашином до небеса узвишени склад,
ту у имена својих ђубришта уклесану
уходаност градских чистоћа,
које не би требало да се трују
отпацима онога чега на јесен неће бити
ни за толико: све ће то прогутати
океан нашег посљедњег ручка.
А за вечеру, дакле, шта остане.

И за вампире који ће нам поломити
ионако труле гране на којима сједимо.
И за бијесне псе, кад нам се јаве.

ТИФАНИ, ТО САМ ЈА

Одавно сам престао да доручкујем на трави.
Одавно сам престао да доручкујем код Тифанија.
Објављујем у часописима које искључиво
читају они што се хране из уличних контејнера.
Јер Тифани, то сам ја, говорим уредницима
који, као и Енглези, доручкују сланину с јајима и,
с очима љутих змија, никад не читају било чије
рукописе, осим својих. Одавно сам увучен у ватру,
радим у добровољном ватрогасном друштву,
ноћу се, с вампиром у себи, прикрадам стазама
ране мјесечине до градског гробља, записујем
епитафе, једем храну остављену мртвима,
пијем им виђак из флаша с ледених мермерних
плоча и пјевам: „Устајте, презрени на свијету“.
Пјевам све до момента док ме, као најопаснијег
анархисту на ухвате и спроведу. Јер Тифани,
то сам ја, говорим, то је моја милост за њих,
за младог писца Пола у роману Трумана Капотеа,
са Одри Хепберн у главној улози оног њиховог
чувеног филма. А за тај добровољни ватрогасни
Доручак на трави Едуарда Манеа, има времена.
Јер Тифани, та попут бомбе запаљива цигарета
у муштикли Одрине лијеве руке, можда сам то
заиста њихов лукаво прерађени ја. С рукописом
поуздане смрти, тек пуштен да будем тај који није.

ЧЕТРНАЕСТ СТИХОВА О ВАТРИ

Ватра шири прсте, рука је немоћна да овај час
претвори у воду, брда су на страни ватре,
грлице су посљедње полетјеле с начетог јелика,
језици змија пријете из земље, и земља је
ватрена змија, Содома и Гомора још су и даље –
изгорјеле, клупко звијезда је иза Сунца, вријеме
Створитељевом руком навијеног часовника
ништа ту не значи, кад и свако са својом кофом
гори, пастири крше гране и ударају, овце су им
ионако без воде, сад су и празна појила на страни
ватре, ово је рат, говоре они што пале, горјели су

и Рим и Москва, и књиге на Косанчићевом
венцу* горјеле су... неко је каменом ударио
голуба у лету, он је пао ватри у језик и изгорио.

* Приликом бомбардовања Београда, 6. априла 1941. године, бомбардована је и Народна библиотека Србије, која се тада налазила на Косанчићевом венцу, у којој је уништено непроцјењиво историјско благо српског народа.

СУДБИНА. ЛИЦА ДОБРОТЕ

За Серђа и Ардеу,
пријатеље из Бенабија, у Тоскани

Судбина, та лица доброте, зрнца злата у очима,
уски пролази до улазних врата гранају се
у ријечи с именима камених плоча, а вријеме је:
подне. Дуго као рад сунца по од сваког зла отпорној,
ко зна колико старој маслини – она је бирала
мјесто гдје ће да расте. Она је нит што спаја висину
неба са својом земљом. По крововима септембраско
љето описано благородном руком човјека како би
било сачувано за још које писмо. По страницама
брда тог истог писма пењу се Серђо и Ардеа,
двоје планинара у годинама што их чува
онај ко зна колико би још тога жељели
и могли да прођу. Док Радмила и ја пијемо сок
припремљен ренесансним, тосканским умијећем
госпође Ардее, док се преносим у слике
витичастих гуштера по зидовима кућа Бенабија,
као слијепљених у једну кућу, у њиховим
ријечима осјећају се љековита треперења
граматике у пјесми „Усамљени врабац“ Ђакома
Леопардија. Наша кћерка Сандра додала је свом
преводу и наш поздрав за брда на којима смо се
и ми препознали. У судбини доброте њихових лица.

РИЈЕЧ ЛИВАДА

Написао сам ријеч ливада и сад је чувам
за недајбоже. Јер и она за мене чува бескрај
о каквом одавно сањам. Ноћу је она с травом
у сваком слову. Широка за све који би да ме
прате, да јој уђу у руднике злата и живе.
Долазим јој, њено сам дијете; ријеч је и брдо
изнад ње. Она је име садашњости,
дан што окреће свјетлом на све стране.
Да смо одавде па до камена по коме је вода
и с другим биљем по себи. Дању је расута
по свим мојим ранама од тек залијечене
студени. Радост језик којим се о њој пише.
Јер на почетку бијаше ријеч. И ливада:
скакавци, волухарице, попићи, гуштери,
лептири, љубичице... Мириси оних ријечи
какви ни у једној другој ријечи не постоје.
Ријеч ливада је она вјечност која никога
више не мора да чека. Она смо ја као такав:
заувијек њен, тајанствено расут и зелен.

ЗА БЛАГЕ МЈЕСЕЧИНЕ

Двије срне, испод тек расуте, благе
мјесечине, на малко постранце спуштајућој
росној ливади, с кречним грашцима што су их
оставили пужеви голаћи, прије него што им се
показало небо с облацима наде за топлу
прољетну кишу, у истом ритму гризу
дрхтаве, смарагдне травке – те двије
срне. Дјечак, с јабуком свог срца
у грудима, из куће с прозорима
окренутим шуми у лице, у којој,
тој кући, сви дишу као један,
прикрада се како би макар издалека
могао да посматра коло пуног мјесеца
на његовој стази, али и бескрај првих
звијезда до њега – Мјесецу се оне простиру
изнад крила у дјечаковим очима. Срнама се
од села јавља Еоловим гласом вијани вјетар;
оне га удишу с росом траве и дјечакове сребрне
косе. А он ћути, као да није. А јесте.

(Данас су наше успомене...)

Данас су наше успомене сламке спаса
све споријих јесењих дисања, врата
за анђеле која ни они не могу да отворе,
дрхтав, клизак снијег као звијер вија
кроз у биједу нашег живота увучене куће.
Јата јутарњих гусака по таквим снијегом
засутим пртинама и сад чекају димом
осушене кукурузе наших усахлих руку.
Данас су наша висока Брда у свему
што од њих имамо још и виша. Негдје се
она и данас као даљина ломе, горе.
Гласове о себи да смо бар још једно љето
под јабуком у тијаном зрењу оставили.
Мислећи да су нам то оне сламке спаса
које ће полетјети кад то на њиховом
небу не будемо ни мртви ми: све ће се
у густу маглу неповрата измијенити.
А голуб мира, с језиком црва у кљуну,
промукло гуче: да знамо куд нам је даље.

Лилит

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

ГАЛАКТИОН И ЕПИСТИМА ПРОЦВЕТАВАЈУ НЕБЕСА

Не гледамо се уморним световним очима.
За духовну љубав не треба нам ни сусрет ни тело.

За наше сусрете треба нам пређа од магле
по којој ћеш ми доћи, по којој ћу ти доћи.

Примили смо непропадљив венац од сребра.
Допиремо једно до другог као два озрачја.

Прво су одумрле речи туге, онда је почео смех.
Затим су одумрли ружни снови, зато цвета багрем.

Трава прати кретање сунца, ми смо трава.
Месец прати кретање сунца, ми смо мудрост.

Када му се деца играју, нико од Бога срећнији.
Ми смо деца, одрасли смо, старимо, млади смо.

Плиме и осеке, славе столетних маслина,
и непостижна обретења земље наша су.

Не постоји ништа што постоји на земљи
а да разуме терет ког сваког дана носи.

Наша игра је украситељна, тихујућа и бојна,
још од недомисливе светлости порода.

Безгласне ватре пред круном од лаванде
верујућа су светлост измирних смола и борова.

Неописана си реч у којој држим руке наше
док се пређа ваздуха згушњава у живи храм.

Страшне су наше пречисте и животворне тајне
о љубави, саздатељки наших исцељења и невидице.

ВОЈВОДИНА

Пред давном најездом један се војвода населио
између подунавља и потисја са народом својим.
Осим њих било је голубова, ветрушки, соколића,
ласта, рода, топола, врба, зове и багремова.

Зове зова широким цветовима, мирише, снива,
први је сунцокрет из Шпаније у једном џепу
кришом донет и за сунцем зри у сред Бачке,
а птице црна зрна носе за Банат и Срем.

Војводина кћер седи на палом јасену и жмури
подигнуте главе ка сунцу, и мирише убрану зову.
Затим отвори кожну кесу везану врбом око струка,
одатле вади бисере којима голубове храни.

Дукате је уз пут везала свилом за гране храстова,
да по њима нађе пут када пође натраг.
Знала је додиром да подигне свелу дивљу ружу,
а њен смех одагнао је горке воде бившег мора.

Бисере који би остали на длану утискивала је
у меку земљу и ницале су липе, посвуда липе,
панонски ветар плах и немиран њено је име свуда носио,
у кору дрвећа, у дунавска једра: Војводина, Војводина.

БЕЛА КУЋА У МОРАВСКОМ СТИЛУ

Помериш резу и дрвена се капија сама отвара.
Риђе руже одавно побеснеле, пузе уз трешњу.
По земљи детелина ситна и маслачак.
Кључ је иза металног лавабоа,
на кључу зрнца рђе и патње.

На столу давне илустроване новине
из осамдесетих, славе словеначке хирурге,
на следећој страни приче о нашим наравима:
отац све оставио себи, вуцара се по суду са сином.

Испред огледала поред врата
стаклено постоље, на њему четка за бријање
из које излећу прашина и сува пена
и скоро празан Брион пун свог мириса,
добар још само за слике из детињства.

У малој соби иза кухиње,
зелени кревет и као снег бела постељина.
Зелени орман, зелени прозори, крпаре меке.
Млечне завесе са плавим ружама.

Нема струје. Ни воде нема, осим на чесми.
Чесма зарасла у шипак себи прави кисеоник,
слатко и воду, годишњице и парастосе.

Кроз прозор магазе види се ауто-пут
и кривудава река са црвеним врбама
којој ни хоризонт краја не назире.
Сада би требало почети живот.
Покварити све ово собом и удахнути.

ЗАРАСЛО СВЕ ЈЕ

Велика господска кућа, назире се њен кров,
чини се да више стоји на ваздуху и пузавицама
црвеним као усирена крв на огребаној кожи
госпође из овог дома које се мало ко сећа.
Од сећања ту је господар, велможа, крвавих очију
од беса ако му посао не ради добро,
од банчења, јебства, курветина што подврискују,
са мандовима који се дерњају кроз мајску ноћ
и трче напоредо са фијакером и аутомобилом,
а пред зору коцке из пута ваде на сред раскрснице
и зидају споменик господару док овај не каже
распакуј!
Онда враћају коцке на место, табанају их ногама
и одлазе у нова гурбетска свитања,
а господар велможа држеђ' се за срце
седа на први степеник мермерног степеништа
широког пет метара које му је сачинио
неки Грацијани, да може запрегу у кућу да утера
када га ухвати бес у крви и ветар равнице.
Сада само седи, мумла неку песму свог народа,
на језику ког се једва сећа, у инат потомцима,
којих се једва сећа, и све тако док једне зоре
није на том степеништу издахнуо са уздама
у рукама и крвавом флеком на кошуљи.
Госпођа из овог дома тада је покупила своје ствари
и отишла учитељу певања, а потомци ко зна који,
нису стигли на сахрану свог оца и свог дома, врта свог,
неко је од њих послао разгледницу из Шалготарјана,
нечитку, киселу, коју би госпођа из овог дома разумела,
да је овде или да је на мансарди код учитеља певања,

али та мансарда је празна, кључ у брави,
прозори отворени, постељина у коцку сложена
на крају кревета као да је касарна.
У врту два анђела са крилима зеленим од киша
и лишајева лете над фонтаном
у којој поцрнела кишница дави листове бођоша.
Радник комуналног предузећа једини на свету
има кључ капије, дође једанпут годишње
да покупи гране, покоси, посече шибље,
и попут предака, оставља капију отвореном
ако га господар однекуд појури псима и псовкама.

МАЈСТОРИ

На кући од камена четири мајстора
постављају летве, греде, рогове,
вијори бела кошуља исцепана ветром
као да се родио син.
Цицо Перовић обучен у Јериха
бира ексере и закуцава летве,
преслишава се Господина Фоке
и Другог службеника.
Слободан Ђурић у дресу Костоломца
довукао горе оно коферче пуно ружа
које баца на све жене што поред куће пролазе.
Аца Секулић у оделу друга Милоја
пише небеске посвете и датуме
црним мастилом зеленог пенкала.
Либеро Маркони једном руком држи рогове,
другом руком слика песму, плаву песму
о плавом дану на плавом небу:
да никада не будеш обесињен човече!
Сагласни да димњак током лета буде
Опсерваторија која сакупља пера
палих анђела за снохвате и крила.
Подсмех за глупа доба на оном свету,
смех и галама за доба на овом свету.
Писмоноше пролећу кроз будући таван,
откуцавају преткоморе своја поткровља.
Онда застану са послом, сваки свој џепни сат
стављa на длан који компас ветрова постаје,
изгорских купина, лудих ручкова и Јадрана.

КОЛОНИЗАЦИЈА

Гренадир марш од два талира
на рани повој од слатке менте
у грудима кад влага засвира
корачницу царске регименте.

Свуда блато, остаци лоја
давне кости из хумуса вире
јесам у шнапсу ил' посред боја
у чијој се среди грофови мире.

Копам темељ изникне вода
слободан јесам али и роб
хоће ли икада слетети рода
на ову кућу овај гроб.

И док се родној години надам
хоће ли Боже тако бити
курир ме зове да опет страдам
можда ће мој унук газда бити.

Пуштамо крв рачун се чисти
враћам се кући са царским миром
угрej ми газда онај исти
насуво са кромпиром.

Драгица УЖАРЕВА

ВИДОВДАНСКА МОЛИТВА

Господе, покажи лице,
па нека спржи муња
срце дечјег убице
у ког нико не сумња.

Боже мој, трулеж је свуда,
глас се кида у тами.
Ти краљ си, ја дворска луда,
а обоје смо сами.

Исусе, ти мајку имаш...
Њеном сузом те молим.
Не тражим ништа да ми даш
– само да увек волим.

Господе, знам да те има,
знам твоја врла дела.
Учини чудо још једно:
да опет будем цела!

КУЋА МОЈЕ МАЈКЕ

Најди и Топлом Долу

Урушавају се бића сене,
трошни зид у темељу клеца,
кућа се држи на леђима жене,
а жене нема, само река јеца.

Грубе руке Солунац пружа
да лице детета прстима памти,
под дланом му се отвара ружа,
и ружа цвета, ружа огњем пламти.

На брегу високо, давно напуштена
кућа моје мајке ка земљи се спушта,
а опет живи, и кућа је жена –
да умре не да јој само љубав сушта.

РЕКА

Ноћас кроз мене реке теку,
немирне, душу ми плаве.
Тангенте се безнадно секу
посред погнуте главе.

Теку реке безброднице,
док зуби усну гризу;
мокро је од страха лице
спустило мрачну ризу.

Сузом из ока Млава тече.
Старо се доба изнова јавља.
Даљине бића крвљу се кречe,
боја нам поглед зауставља.

Трепери, док ветар је љуби
од страха полегла трава,
нехајно песма речи губи
и све се реке зову – Млава!

ПИЈАНСТВО

Ноћас је био дивно пијан
Ветар понад гора
Песмом је разгонио маглу
С божанских врхова
У благогласју речи су му
Извор прапочела
У почетку беше љубав,
Тек потом мисао и дела.

Песмом ил' снагом ветар је ноћас
Палио ватре у грлу
За биће дар, за птицу чар
Тај дах је уденут у фрулу.
Издах упоран а тих
снажи ми жељу за животом
У почетку беше стих,
Све друго дошло је потом.

Ноћас смо изнова стварали свет
Да испунимо празнину
Одгонетали свемира тајне
Пресаздавали истину.
Пијане ноћи без кочница
На све одговор дају.
У почетку беше љубав.
Љубав је и на крају.

ВАСИЛИЈА, ЈЕЗЕРСКА ВИЛА

Витка је снохватица
Од свитања у чуну
Господарица птица
Кивна на бледу Луну.
Веслима је одгони
Ка пределима мрака.
То дете од искони
Слуша шапат облака
Да дозна сваку тајну
Пре но веслом замахне
И ошине звезду сјајну.
Води живот удахне
Јутро да зарумени,
Ко шешир чун накриви,
Небо купа у пени.

Тад језеро оживи,
Рибе певају дану.
Васка милује оком
Живота болну рану.
Чамац стабилним боком
Засеца ткиво смрти.
Вила спокојно гледа
Њен чун како се врти.
Она неће да преда
Ниједну битку своју.
Пред њом и небо клечи,
Тмина гине у боју.
Из срца свога соком
Шкропи бића и ствари,
Па љубављу дубоком
Језером господари.

СВЛАЧЕЊЕ ЈЕЛЕКА

Већ рањен овај је век
скромне му нежности треба
да суноврати, стасали
пред нама, лакши буду.
Та нежност није лек
за клицу што вреба
бол од којег се распали
недохват у заблуду.

Прљав већ овај је век,
дуго спирам му лице
пред смрт бар да је чисто
као у машти дечака.
Подочњаке додирнем ли тек,
обрве тешке, капке, трепавице,
море у оку више није исто
и све је више магле,
а све мање облака.

Трајаће већ овај век
због жуте цигле у зиду.
Без ње се сигурно не би
порушило то здање,
али би црвени чемер
кроз једноличну игру
истој богињи исти
свлачио јелек, загледан
у криву апсиду.
Несклад затире свезнање
и погрешним чини сваки смер.

Жута у зиду цигла
закрпиће и овај век!

ПЛЕС НА ОШТРИЦИ НОЖА

У доба киша паркови опусте,
ветар звижди сиве симфоније,
небеске туге на теме се спусте:
то смрт није, ал’ ни живот није.

Ветар-грабљивац поломи грање
на стаблу сваком, опустоши врт.
На празан простор сведе се чекање:
то живот није, ал’ није ни смрт.

Груба је мисао кад напети живци
пуцају бучно – карбонски штап крт.
Дуго смо плесали на сјајној оштрици.
Био је то живот! У најави: смрт.

Неонске улице

Војислав КНЕЖЕВИЋ

ЗВЕК

Не мора увек
да се подигне
бура
у чаши воде
и
дође до ружења
најгорег
ни да се крв
пролива
у свакој од свађа
заподенутих
око међа

звек је
и свако насто (јање
наше појединачно
или колективно
да посвађане
бар мало при) миримо
и утишамо
гласајући се неректо
из петних жила
кадкад и шапатом
да не морају
баш сви и да их чују
шта
један другом кажу

О ЈЕДНОЈ СУЗИ

Превише је пића
жестоког
и вина црног
розе и белог
служено и попијено
те ноћи
док се бдело
над одром
још једног упокојеног
да се у неко доба
и запевало
за(певало

под изговором
добро смишљеним
да је ту песму
и иначе и сам упокојени
радо певушио
и често слушао)
завршио је своју
беседу надахнуту
већ први говорник
који је над раком
отвореном
и сузу пустио

О ПРЕЗИРУ

Портретисао сам и људе
задојене непријатљствима
и свакојаком мржњом
као и индивидуе
што ни себе
нису стигле
бар мало
да искрено заволе
и
за све њих
поред једнаких рамова
које сам
одабирао само сам
осликавана је
и иста позадина

презир је по(одавно
и параван
иза кога би могла
да се скрије
веш)тица
перје
и папирје
које би да лети
и да све разлети
на све ст(ране
и
понајпре онда
када ни дашка
од ветра нема)

О ПРЕТВОРУ

Све да га је и пратио
глас
да час воња
да час мирише
једном је и то
морало
да престане

пре(твору
баш нико не успрева
да за петама
дуго остане)

О РАНАМА

Тамо где су се ломила
копља
ломљени су вратови
о (сликане су тако
на барјацима
потом и на завојима
ружице
и руже црвене)
као и сванућа
и смираји
многих од оних дана
који ће тек
да долазе

због Гојковице
младе и гледне
и многобројних
Синђелићевих јунака
с Чегра
и
на зидинама времешним
поред пукотина
појављују се
пред нама
и напрслине нове
ране
живе

О РАЊЕНИКУ С КОШАРА

Устао је и данас
на леву ногу
и чини то већ годинама
и годинама
из дана у дан
били они сунчани
или суморни
као и овај позни
јесењи

како каже:
не би другојачије
бивало
ни да ми ногу
де (сну
није разнела
НАТО граната
као што јесте)
па да сам се читав
баш с границе
кући вратио

О ТОРОКУШАМА

Све њима можеш
да повериш
из прошлости
ближе и далеке
као и оно мало(пре
што се збило
или тек што има
да се деси)
и
што си рад
да се рашчује
и пренесе што даље

да торокуша није
за зло би да се
свакако
и мање чуло
за добро
још и мање
него што се
већ зна

торокуше
су одувек
заједно са нама
укључене
и у велике потраге
за равнотежом
у којој би се
бар на трен
и супротности
некако и негде
и пронашле

О ЦИПЕЛАМА ОД КАРТОНА

Један део помоћи
хуманитарне дакако
стигао је
и у Нашу Земљу
однекуд са Запада
одмах
после пре(станка
ракетирања

и бомбардовања)
свих оних
78 ноћи и дана
а
сачињавали су је
и пакети
и пакетићи
од неколико хиљада
пари ципела
и ципелица
од картона

са сигурношћу неком
одређеном
ни данас
одговорити не успевамо
колико је од
свих страдалих
смртно
и рас(комаданих тад
могло да буде
и обувено
а колико не
пре него што су
и испраћени
до вечних боравишта
и покопани
на брзину)

но доста нас
браћо мој
што се одевамо
и обувамо
за мале паре
и то на пијацама
бувљим
још увек је спремно
да посведочи
како смо
и у које време
пазарили
и понеки пар
ових и оваквих ципела
и
колико год да смо их
виксали и виксали
већ на првој киши
некако једновремено
на ногама су се нашим
и распале

ПРИЧА О ВОЈНИКУ

Владимиру Фијату

Био је превише стар
и за трећепозивца
у Другом рату
у оном првом
Великом
као добровољац
јуришао је као мало ко
на непријатеље
многоструко бројније
и боље наоружане
носећи на глави
шајкашу
дограбљену с крстаче
једног од многих сабораца
палих
и покопаних
на брзину

упознати смо
да је одликован
за храброст
више пута
у току рата
као и за (слуге
не мале
у самом миру)
а
дознали смо и то
да је умро
у болници душевној
у једном малом граду
у Банату
и да је сахрањен
о трошку државе
негде почетком
шездесетих

то што још увек не
успевамо да дознамо
и где му је гроб
највероватније
долази отуд
што га нико од нас
до сада
ни тражио није

Радмило В. РАДОВАНОВИЋ

БОЛНА ПЈЕСМА

Кад сам једном ослијепио
Уназад пет шест година
Једино виђех себе у себи
Дрхтурио као мрак у мраку
Све ми је било близу а тако далеко
Притисак скочио аритмија радила своје
Ти показитељи су електронски сијали
Ноћ у ноћи дан у дану
И само ноћ изван ноћи
На столу сам оставио ненаписано писмо
Црне мисли ишчекивао
Под својим невидљивим прстима
Стварах у мраку те болне пјесме
Ослушкивах глас чеках позив нечији
Молих се створих пјесму јада и љубави
Бог ме погледа промрзла тупава
Врати у моје очи у моје небо
Ту влажну свјетлост на моје прозоре
Крв моја миришљаво прокува као вино
Виђех осјетих воду кругове у њој
Ова соба постаде блистава све у њој блиставо
Изван себе виђех црвено црно љубичасто бијело
Погледах а сат је откуцавао пет до дванаест

НА ШТАКАМА

Трчао сам те зиме 1996. године
У бањи Русанди у својој осами
Трчао сам на штакама
Као убоги богаљ
Нисам био сам

Трчало је још њих 33 за мном
Некад на једној нози скачући летећи
Хватали смо своје штаке у ваздуху
Пратило нас је неко зло нека патња
Гледали су нас смијешно тужно
Били смо ударени рањени уцвијељени
Били смо нечији ничији
Бацајући штаке у вис
Чекали момент кад ћемо без њих
Потрчати у неки драги загрљај
Тад смо грлили били у наручју
Тих пластичних или дрвених помагала
Наши животи смјењивали су се с крвљу и болом
Слушали смо музику њежну међу звијездама
Наши покрети наше нити трепериле су
Ходали смо бауљали између дана и ноћи
Наше је вријеме хујећи текло
Гледали смо се лицем у лице без ријечи
Тражили пут у јакој вијавици
Тражили траг у пут у натраг
Лебдећи у ваздуху
Са устима невичним у том говору

ХЛАДНИ ГРОБОВИ

Јуче сам посјетио
Градско гробље у Мркоњић Граду
Дођох са цвијећем и свијећама
Да својим драгим одам пошту
Дођох да видим неко лијепо мјесто
За мене
Примијетих њихова хладна чела
И неку чудну одбојност
Помислих то је од зиме студене
Они затворених очију не желе никог
У својој близини
Они су давно рекли све
И неће више да говоре
Из свог Хада неко прозбори
Као да ми каже
Пресели се код нас или се удаљи
Овђе је вјечни мир
И хлад заувијек
Дођи пробај да живиш ту
Покрај нас уз нас

ДРВЕНА НОГА

Једну лијепу плаву жену
Упознао сам те 1978. године
У хотелу Могорјело у Чапљини
Сједила је сама
У сали за ручавање
Пила црно вино нешто грицкајући
Упорно сам је посматрао
Позвала ме за свој сто
Смијешила се гутала ме
Својим плавим погледом
Личила је на Мерлинку
Из млађих дана
Испратио сам је до њезиног стана
Радовао се љубавном споју
Нисам знао ко је шта је
Само ме она интересовала
И би тако
Када је скидох
Виђех дражесну балерину
С једном ногом од дрвета
Та једна нога остала је
У једном ћошку њезине собе
Та жена љубила ме грлила врискала
Чуло се дуго иза затворених зидова стана
Наша склупчана тијела имала су једну вјечну ноћ
Волио сам ту дражесну жену с дрвеном ногом
И сад се сјећам
Дахом својим исписах врела слова данас

ТРЕБИЊСКА ПИЈАЦА

Овдје треба доћи сваки дан
Сваки дан има нешто ново
Ова тепа је иста у прољеће љето јесен зиму
Сви се на њој познају
Сви имају свој концепт рада
Продавци обично госпође нуде све
Сир и кајмак из мијеха
Вино из винограда смокве брескве
Лимун наранџе клементине мандарине
Парадајз из засада паприке из Попова поља
Краставице из Хрупјела
Сува меза бедрице раштика из Зубаца
Тегле са домаћим медом од кадуље

Овдје све можете купити
Паре се чак носе у грудњацима старијих дама
Оне одатле ваде плаћају
Ова тепа мирише на смиље кадуљу вријесак
Мирише на сунце море Требишњицу
Сриједом и суботом је најпосјећенија
Овдје је сваки продавац пјесник својих мисли
Он гледа у своје небо
Овдје свако има свој прољетни љетни јесењи зимски дан
Овдје свако јутро сваки дан
Једно магично око заигра намигне

Бисер

Раша ПЕРИЋ

ВЕЧНИ СТРАХ

1. РОБОТ-ВОЈСКА

Рв до рва
почеше
ратови

свако свога
робота
опрема

да му брани
касу
и џебану

О како их
страшно
оружају

у џепове
трпају им
бомбе

на рамена
каче им
ракете

под табане
шрафе им
ђипаљке

да прескачу
преко
туђих међа

да им руше
цркве
и капеле

нове љуљке
и повесне
хумке

Залуд клетве
на такве
војнике

јер рођени
нису
већ створени

да улазе
у атомска
окна

и да газе
по пољима
минским

кад изгину
да немају
гробље

2. СТРАХ И РОБОТ

Страх страхује
дете
у матери

страх страхује
дете
у колевци

страх страхује
дете
у женику

страх страхује
дете
у старини

Само страха
нема
у роботу

робот није
божански
изданак

3. КРИЛАТА БАРКА

У крилату барку – јаје
у крилату барку – семе
и клиј биљке зимзелене
жудне цвета и васкрса

Јер маестро Технољудац
већ је себе ушкопио...
и приводи робот-женку
робот-мужу на оплодњу

А вапаји: Воде, воде...
из пустаре сувотнице
из пепела, и из праха

и – из соли одјекују...
И чека се вишњи Трубач
да објави ад и прасак

Феодора Ф.

Сунчица РАДУЛОВИЋ

ИШЧЕКУЈУЋИ СВЕТЛОСТ

А бојим се
да ме нећеш једног јутра препознати.
Да ће ми очи бити рањене
од иглица ледених четинара.
Да ће ми слух заглушити
Там там са новог стерео уређаја,
а да ће ми руке утрнуле падати у празан простор
крај тела у коме одзвања празна утроба.
Да себе нећу ни сама препознати
док се преодевам у омиљену хероину твог филма.
И опет језа, иста слика:
у лице ми се упорно уноси неман ноћи
и куца, кључа песницом и
очима великог брата
у много различитих обличја.
Бестидно шета собама, сејући исти траг
док ја жмурим и правим се да не видим
будно стежући свој крст на длану
у ишчекивању светлости.

ТИШИНА

Кроз отворен прозор чује се
како хучи крвоток града
и одзвања неким тамним
удаљеним вокалом.
Човек се осврће за женом
с којом се тек растао
и ослушкује звуке високих потпетица.
Остали пролазници иду ка свом циљу,
једнолично тапкајући ђоновима.
Звона на цркви славе светитељку,

негде се уз крик рађа дете…
Чује се сирена воза који касни,
одјекује музика уличних свирача.
Говор тела у сцени затечених људи
бучан је и немушт.
Младић замагљеног погледа
гласно стиже у слепу улицу.
Пси лају а неке душе цвиле.
Свет је какофоничан
а Бог је тих и усамљен.

МОЈЕ ДРВО

Има једно дрво
испред моје куће
под којим ти обично пишем,
када пођем некуд
или се однекуд враћам.
Сасвим сам га усвојила.
Оно је мој штит,
сунцобран,
кишобран...
Обично ни не стигнем
да га боље осмотрим,
јер сам под њим
с Тобом.
И ноћу знам да је ту.
Склопи крошњу
и сакрије се у књигу
коју читам.
О радости,
данас видех,
упркос намерама фебруара,
опет је зелено.
Моје дрво.

РАЗВИГОРАЦ

Отворена два прозора,
ветар развигорац
у тренутку претвори се у олују,
облак подели видик на два дела,
изби окно
а маслачк на трему
распрши се као сан.

Дејан ЂОРЂЕВИЋ

НИСАМ ИМАО ЖЕЉЕ, ИМАО САМ СНОВЕ

У кући нас је било деветоро
нисмо имали довољно
а били смо сити.
Крали смо време за игру
њива и ливада нису смеле да чекају.
Знали смо своје место
ћошак или кућни праг
било је љубаву али није било времена за њу.
Са шест година сам испекао први хлеб
мајка је морала у надницу
онда сам био поносан и важан.
Први ручни сат сам добио у четвртом основне
а обећали су ми после завршеног првог.
Није се имало!
За бицикл никад није било довољно пара
купио сам га када сам почео да радим, после факултета.
Нисам био љут, био сам тужан.
Отац је купио ливаду од комшије
ливада је и ове године покошена, а сат још ради.
Ових дана живим од сећања, читам добре писце,
слушам добре људе,
и напишем по неки стих.

У СПОМЕН НА ПЕСНИКА НЕБОЈШУ ДЕВЕТАКА

Исплакало се, друже мој
истекле сузе
не зна се где више
у твојој Крајини или на мом Југу
У смрти се постројавамо
горе фењери уместо свећа
човек човека тражи
и не налази га
а пева се као никад пре
стихови лете у небо
претварају се у муку
ко да их све похвата
кад ноћу се рађају а дању умиру
камен и птица једини то могу
камен и птица, друже мој.

ЋУТОЛОЗИМА У ЊИХОВИМ БРЛОЗИМА

Убедили су вас
али вас нису довољно повредили
да би се уредили и почели да живите као људи
јер човек кад се пробуди
хоће да једе, да пије, да мисли!
Зар вам јахања није доста
издржљивост нека вам је проста
ал` ја на то не пристајем и кажем НЕ!
Имате ли бар мало стида, части и поноса
далеког вида ако немате
можете барем даље од носа
уместо што дремате и чекате да падне с неба
или се за нестанак спремате.

СМЕШНА СТРАНА ГЕОГРАФИЈЕ

Никада и нигде није путовао
учио је из књига
гледамо ми њега
гледа он нас.
У Русији су опаке зиме
и добар укус вотке
слушамо ми њега
гледа он нас.

Сутра је нови дан
ваља се одморити
видимо ми њега
он нас не види.

СЕНИМА ВАСЕ МИХАИЛОВИЋА

Горе је високо, доле се ниско пада
на средини су мушкарац и жена
и свет око њих
за који су се определили.

Даљине нису препреке
око човека нема обруча
једино кад дође до краја
укаже се нови пут.

Мерио си границе
према себи и према другима
и схватио да су немерљиве
По одласку, ако је за утеху
Успео си у томе.

ИЗ ЦИКЛУСА „ЈЕДНОМ САВРЕМЕНОМ ПЕСНИКУ”

Ја сам устао кад је требало
нисам оклевао
ни питао: Зашто?
иако ме је зло вребало
нисам се поколебао
и данас мислим исто.

Шта, зар сам погрешио
што сам решио да будем?
Ја син грађевинског радника
и праунук солунског ратника
нисам штедео себе
ни своје време
носио сам бреме
као и данас.

Да, могао сам да се сложим
да савијем главу и реп
и да се убрложим
у провинцијалистичко блато

да направим од себе „свињу”
нестварну величину
да магистрирам, докторирам
па да одем у даљину
глумећи потом
ближњима својим
како сам успео
и како ми је добро.

Е, нисам хтео тако
хтео сам у висине
моје су песме чекале
и није ми било лако
гледајући у излозима
нове књиге и нова имена
између осталог и тебе
сина сваког система и реда.

А, певали смо деведесетих
ти по библиотекама, ја по трговима
тебе су славили, а мене пљували
обраћали се, ја господи, а ти друговима
за све ноћи, за све дане
топови су грували на све стране
док једног дана нису дошли твоји
и окачили ми пушку о раме.

Сада, када сводимо рачуне
и не певамо истим тоном
признања нусу битна
станимо пред црквеним звоном
и закунимо се
јесмо ли исто!?

Гордана СИМЕУНОВИЋ

СУПРУГЕ РИБАРА ЧЕКАЈУ МУЖЕВЕ ДА СЕ ВРАТЕ

Оне личе на црне тврдокриле бубе.
Налик су скрушеним вранама са дугим сенкама
које су као игле полегле по песку.

Моја сенка је најдужа.

Лице ми је суво и тамно, плућа пуна отврдле соли.
Кад једног дана одем мору, претвориће се у шкољку
и из све снаге рађати бисере.

ГОБЛЕН

Косе имам све мање,
јер одавно нема мужева да донесу сребрне конце.
Не умем да удевам ветар у ушице игле,
нити да упредам камен или листове маслине,
па својим дугим власима довршавам вез.

Мојој Госпи од Шкрпјела на малом перашком острву
доносиће поморци заветне дарове на сребрним плочама,
грешни што су ме без конца на обали оставили.

СВИ МОЈИ ПСИ

Ако хоћеш да живиш,
обрачунавај се са страховима.

Крени низ улицу,
поред велике куће

у којој је бела аргентинска дога
заклала свог црног пријатеља,
поред дворишта
у коме тешки шарпланинци
као краве леже по трави.

Тамо где ти је
теријер богатог власника
изгребао ногу,
па ти је немоћно лето
прошло у дугачким хаљинама.

Пођи низ улицу
на чијем дну сте се гледали
ти и велики пас
преко белог леда.
Вучјак је трчао према теби,
а газда га звао,
други пас је трчао према теби,
нико га није звао.

Прођи улицом
у којој из мрклог мрака
истрчи и залаје псето
и дигне ти косу на глави,
поцепа ту твоју дугачку хаљину.

Па она два мала љута
на кривини код старачког дома
што су те ујели истовремено,
па кад си испред Бранковог моста
шапутала: Куцо куцо,
па викала: Боже!

Сви они пси
тужни,
гладни,
заборављени,
крволочни,
што су ти прошли
кроз улицу и живот

постају ништавни
пред великим питањем
службенице Секретаријата града,
који ће ти исплатити одштету
за две ране на десној нози:
Извините,
а на шта ћете потрошити тај новац?

ПРОТЕСТ

У Пионирском парку
протестују ратни ветерани.
Разапели шаторе,
слаба тела.

Нико их не види.

Само се понекад искраде из камена
сликарка Надежда Петровић
да им превије ране

и из Осматрачнице са Кајмакчалана
стигне тихи глас:
Добро је, не иде нови рат.

ПОПЛАВА

Киша је падала непрекидно
четири дана и четири ноћи.
Велика вода је стезала
оближњи град.
Долазиле су до нас вести
о несрећним људима
и попављеним кућама.

Пријатељи и познаници
су ми слали поруке,
нудили помоћ.
Како су дивни сви ови људи.
Одговарала сам им
са захвалношћу.

Остала сам
без кредита за мобилни
врло брзо.
То није срећна околност
када остајете са невољом.

Комшиница је спаковала
снаје и унуке у кола.
Увек је била паничарка,
мислила сам
и махала им док су одлазиле.

Мој брат није доступан,
то ми је била највећа брига.
Усред ноћи
у којој је вода надирала
спасавао је намештај
из радње свог пријатеља.

Пунили су џакове песком
и правили бедеме.

Пошла сам у центар места.
Нисам успела
да допуним кредит за мобилни.

У трафици сам пронашла
три кутије цигарета.
Апотеку су исељавали,
успела сам да купим пумпицу.
Згодни власник ми се извињавао
тугаљивим погледом.
У другој прилици
више би ми пријао заводнички.

У пиљари сам купила
три пакетића квасца
и вратила се на своје брдо,
на свој малени Арарат.

Милена ЋИРОВИЋ

УБОЈИТО ОРУЂЕ

Куј реч на наковњу
нек се усија гвоздена.
Ишмирглај рђу с ње,
у челик претвори.

Истопи злу, без варничења.
Претопи је у новообличје
да зацели и мелем рани
прионе на груди.

Почуј, кад зацврчи, потрчи,
ал' не хватај врелу, целу,
већ нек хладне, држ да не падне
оловна на овна, међ рогове.

МИСАО У РЕЧИ

Моћ речи лажне, свирепе и црне,
све оно што изговорено није,
да од значења њена и ум трне
међ` редовима мисô што се крије.

Кô авет из неке песме, звер у њој
гледаше човека на пропланку, сам,
дивља, очи од глади махните јој.
Он стоји без речи, ветром ишибан.

У сутону што по њему пада, зри
страх од мртвог дана, зверињег пира.
И крв у жилама пенуша и ври,

чује се пролом небескога хира.
Промрзле речи тек трен би да згреје,
ал` мисô се лицу грохотом смеје.

РЕЧ

Камен на камен.
Реч.
Жуљ на длану.
Реч.
Одапета стрела.
Реч.
Јештарица на језику.
Реч.
Омча на врату.
Реч.
Глувонема тишина.

МИСАО

Заробљена мисао
по ходницима
мога безумља
чека свој час погубљења.
Умотана у црни плашт
чучи, ослушкује
кораке егзекутора.
Ал` врисак је узе
и би ослобођена.
Развејана по пољима стрни,
по врховима грана,
сад лети без циља,
бежећи од речи црни`,
ван себе, сама.

ПОТОМАК

Прићи наследниче наследству
корена под земљом,
што се кроз ило пробија
да вид задене
у ревер ти закићен.

Окуражи уплашене,
одобровољи уцвељене,
заустави раздор међ братијом.

Узми растиње, потомче,
што на црници ниче.
Узми милом да ти се омили
жетва и жртва,
зној и пој дедова ти,
којим газ у стрн окити трн
и табан им отврднут, препук`о сув.

Праведниче, не дај богохулним близу.
Не дај да мем искључује жиле корену,
да погана крв разоре разоре
и да се гљивице запате под ноктом.
Маховину с пања растреси
да се годови разброје.

Очисти, заори, посеј, залиј,
запевај гласом жетеоца.
Нек ниче, нек зри узелен,
уздиже се ка небесима и
јека се чује у вик и повик.

Кад зазрни, а ти самељи,
у погачу дукат сакриј
да се проноси.
Закити се драгоцветом
и пред Оца богоугодан ступи
да ти поколења благослови.

Марина РАДОВАНОВИЋ

КОРАЧНИЦА

I

О!
Да ми је да собу задимим
задимим
Добро ту собу окадим
окадим
Па у њој свеца породим
Ту крсну славу прославим
прославим
Па свецу рогове набијем
Те рогове на чело посадим
Те те њима пробијем
пробијем
Џемпер ти топао направим
У плитку лејy добро засадим
засадим
У црној земљи хладно је
Рођени!

II

Овај мој шупљи зуб
Слатко је језгро ораха појело
Онако лепо насело
Језик га слатко сисао
На овој овде клупи снатрила
Баш код Милутинове кајсије
Кајсија је лепо порасла
Ту се Рођени попео
Мало само зацвилео
Мека га трава покрила
Ја сам се кући вратила
Кафицу горку скувала
Мало, реда ради, плакала

III

Злог сам човека кући довела
Из ове куће на углу, кунем се
Кућа смрди и уздише
И споља и унутра запаљива
Јуче сам лепе новине купила
Слова пажљиво срицала
Фине ми новине помогле
Човека више нисам видела

IV

Мој Рођени је силна мушкарчина
Лупа шакама о сто као по дупету
Шакама – лопатама
Опа, опа
Насекла, принела
Пусти, ја ћу
Узречица
Језик маринирала
„Јеси л' своје речи прогутала?"

***

(по мотивима песме *Верујем* Ђеа Богзе)

Не верујем у смутије, шејкове
Убијене листове алоје за негу коже
У троструки еротски хват као изјаву љубави

Не верујем у аутобиографије, пословне сараднике
Добро понашање службених лица
У печате одговорности и јавне расправе

Не верујем у југоносталгију и мотор крагујевачке *Заставе*
Пијачне дане са здравим поврћем
У пумпе за бицикл и зелене ринглове

Не верујем у срезану могућност напретка
Детерминисану географском ширином
У романтизовану верзију књижевности
У *масовни пад укуса*

Не верујем да ћемо бити срећни
Само довољно стрпљиви

Срђан ЧЕПЕРКОВИЋ

КАРАНТИН, ЗАВИЧАЈ

Варош је костим. Крпљен од кућа.
Испран од историје. Ужи од свакодневице.
Навлачиш га на феријама, кризама
И сличним представама. Спорадично
Као сопствени живот.

ОДМОР НА БЕГЕЈУ

Село сипи. Река се
Под трску сакрила.
Ветар кључа. Боји небо
У птице.

ИЗМАГЛИЦА

Сунце живи
Ту покрај нас.

Небо је
Ниже од пса.

Град корача
Ка мени.

БОГ

Живиш у поштанском сандучету.
Писмо ти је тело; понекад глава.
Облачиш се у маркице. Размножаваш у рекламе.

Рачун је твоје годишње доба. Руке су ти први сусед;
Кључић аутомобил. Некад си Стокхолм,
Претња или цвеће. Каткад Раф,
Лавеж на пуњење.

Бог је хартија.
Жут од старости.

ЛАКА ИРОНИЈА

Дани су Кундера. Пролеће је шала.
Као снег у априлу. Чекаш да
Природа нарасте. Листаш небо.
Уоквирујеш птице. Сунце је
Фуснота. Осмеси су из
Цитата. Расположење је
Метафора. Навике зарези.
Апетит хипербола. У хотелу
речи. Бање су Кундера.

Средином бањске улице протезао се дуг парк с ретким дрвећем, травњацима, стазама посутим песком, живо обојеним клупама и ружним спомеником који је штрчао. Био је то веома необичан светац. На муке су га ударили не пагани што је веровао у Христа него лоши хришћани што је волео да слика.

ИЗА

Боје су буба. Киша је
Свила. Са мутне фотографије.
Пролеће цури у град. Губи се
По селима. Када окренеш слику.
Сунце је уље. Лето је репица.
Лепрша са снимка. Завеса града.
Стомак села. Ноге су јесен.
Мозак је зима. Трчи,
Па размисли.

ВЕЧЕ СА НАСЛОВНЕ СТРАНЕ

Чешемо се. Другарство је
Нож. Љубав су леђа. Живот
Дише за вратом. Из позајмљеног
Романа. Полетан као
Киша. Вече је са
Насловне стране. Месец је
Илустрација. Слова су људи.
Писац је свраб. Кад порастем
Бићу јутро.

СЕНИЛНОСТ

Сенилност је аутомобил. Четкица за зубе.
Ветар са Карпата. Плишани Бог.
Пролеће у веш машини. Клупа из
Траклове песме. Биљка која се
Залива осмехом. Роман Итала Звева.

Сети се. Град је лектира.
Неразуман за децу. Непрочитан од људи.
Недопустив за старце. Сећаш се:

Био је потпуно свестан безначајности свог дела и није се заносио прошлошћу али је, и у животу и у уметности, веровао да се још налази у периоду припреме; у најтањим дубинама сопственог бића доживљавао је себе као моћну машину која тек треба да буде активирана. Живео је у сталном, нимало стрпљивом, ишчекивању нечега што је требало да дође споља, среће, успеха, као да доба велике енергије за њега још није прошло.

Валентина НОВКОВИЋ

НАГОРЕ

Крунице на срцу
осмех неће покварити,
ни жуч давнашња
новојутрења.
Много шта се може
обзидати: гладни погледи,
закрпе у обући,
умољчено до коже
остаје.
Важно је: криво испрсити,
не разјапити безубо,
имајуће одглумити
у свету овом што
клонулост не признаје.
Скрајнута пред онима
што се драгуљити умеју,
мисли нагоре наклањам.

ПОИГРАВАЊЕ

Коштица дана полако
заборавља сласти
промакле пулпе
у алавости која од
немања зазире.
Ноћу се река
одмара од реморкера
и умишљених рибара
што по васцели дан
дремују богатом се
улову надајући.
Много ме тога непознани,

у корак са незнањем
осионо зеб корача.
Да ли је непар залог
живота у букетима
што их поносно другима
показујемо?
Примирје неба и трусног тла
помало страственим
љубавницима наликује;
оно што их свеже прво
ће их удаљити.
У ваздуху се фосфор осећа;
ко ли се то ватром
поиграо?

ПРЕД ОЧИМА

Да родно буде, калем
дивљи мора бити.
Истрајавам стрелице пикада
избегавајући, оне су испразне
речи којима се површници живота
лако одевају.
Пуна је само она
која ти усне испуни тек
да се осмехнути можеш.
Чекања су намагарчене глади
чији се канап у недоглед протеже.
Мени, кратковидој, пред очима
требаш.
Можда ће нека наредна бити плоднија,
беріћетнија, шаренолажнија.
Година.
Одабирам ову, мало закржљалу,
пожутелу по мери непца што
за обиљем не жуди.
Тек подељено, разлистава.

ВАЉА СЕ

Виру доскочићу што
се у мирну глаткост
премеће не би ли
ме на скок осоколио.
У дану вир-немира
треба се олаких чињења
(при)чувати,
обећања неиспуњивих.
Гмизаво да пут не
препречи, крилато на
време не пође.
У дану кад се бакље
приступајућем предају,
ваља се чудних жеља
чувати, што срце изатка
небо ће трајањем општити.
Пажљиво мисли просеј;
њима ће ти душа глагољати,
крила ће невидна од њих
прхнути.

ЗАКОВАНО

Самоћа има звук неуједначених
корака, отисак на рубу винске чаше,
поглед у страну. Има две поморанџе,
краставац и лимун који ће се
у фрижидеру сасушити. Самоћа је
раштимовани клавир чије дирке само
напомињу како се некад свирати умело;
угао собе за покајања, декоришу.
Она је и чирак са догорелим свећама
окер боје, из неких заборављених славља
која високопарним честитањима почињу.
Самоћа је распар чарапа које, ионако,
нико видети неће и голицање по врату од
косе овлаш покупљене. Руке су неки
други на време присвојили. Има и укус
запеченог јела за које не постоје
довољно добри зачини да промашај
прикрију. И поглед закован за силуету
двоје који су спотицања на време избегли.

Рајко ЛУКАЧ

ИМАТИ ПА НЕМАТИ

– Добро вече, драги слушаоци – огласи се водитељ радио-емисије својим мелодичним гласом. – Драго нам је што ћете наредних сат времена провести уз радио, што сте и даље верни слушаоци емисије „Фетиш“. Вечерас имам специјалног госта!

Водитеља на тренутак прекину музички џингл.

– Мој вечерашњи гост је по много чему занимљив, а највише по ономе што је имао а сада нема. Пошто је ова контакт-емисија вечерас намењена трагању за изгубљеним стварима, међу којима се често нађу и фетиши – предмети нашег слепог обожавања, свог саговорника сам овога пута потражио и нашао у бироу за изгубљене ствари. Радо је прихватио позив да буде мој и ваш гост и можда ће нам заједно поћи за руком да вам, драги слушаоци, помогнемо вечерас да добијете назад своје омиљене фетише, или како већ зовемо оно до чега нам је стало а више немамо.

Водитеља поново прекину музички џингл.

– Вечерашња тема „Фетиша“ је „Ваша омиљена а изгубљена ствар“. Или је боља формулација: све за чим жалите што више немате, јер се не губе само ствари, него и драга бића, емоције, наде. Мој и ваш саговорник, осим тога што је данас управник бироа за изгубљене ствари, припадник је огромне скупине људи коју знамо под заједничким називом: избеглица или расељено лице. Као и сви они, и он је изгубио завичај!

– Баш тако – потврди гост емисије дрхтавим гласом – завичај, а с њим и слободу какву сам стекао рођењем! Осим тога, изгубио сам и храброст – не смем да се вратим и поново живим на родном огњишту, на замљи коју су ми оставили преци. У трагању за таквим драгоценостима није ми помогло ни што већ неколико година руководим бироом за изгубљене ствари. Мој лични губитак је трајан, а један од разлога због којих сам се одазвао вашем позиву јесте и тај што је ово програм уживо и што ћу моћи, надам се, да заинтересованим слушаоцима, са истим или сличним проблемима, из прве руке кажем да ли се нешто што су било кад изгубили налази у мом бироу.

– Мора да је више оних који губе него оних који враћају нађено – подстиче водитељ свог госта на ново размишљање.

– На овом радном месту имао сам прилике да се уверим како људи чешће доносе изгубљене ставри него што долазе по њих, што не значи да они који губе нису далеко бројнији – управников глас сада звучи сигурније. – Можда их наш вечерашњи разговор подсети баш на нешто што су некад имали и биће ми велико задовољство да им вратим све што је доспело у Биро.

– Јављају ми са телефонске централе да већ имамо првог слушаоца на вези – најави водитељ првог слушаоца. – Замолио је да му не отркривамо име, а желео би да укаже на оно што му већ дуже време недостаје и што је изгубио још као млад човек, на самом почетку каријере. А то је?

– Савест! Да, добро сте чули: савест! – узбуђено саопшти први слушалац. – Ја лично немам никакав проблем са тим губитком, али сваки час сусрећем људе који ме питају да ли ја имам савести, где ми је савест. Па сам помислио како можда не би било ништа лоше у томе да ми се ипак врати бар мало савести, па да могу свакоме у брк да скрешем како и ја има савести.

– Да се ви можда не измотавате, господине? – прекиде га водитељ. – Шалите се с нама?

– То не приличи мојим годинама, нити мом угледу у друштву – љутну се први слушалац.

– Волео бих да слушаоци буду у прилици да вам помогну, али шта ћемо ако се савест губи у самом човеку, а не на улици? – одговори му гост емисије.

– Оставите број вашег телефона службенику на телефонској централи и хвала вам што сте имали храбрости да поделите с нама ваш проблем – журно изговори водитељ. – Ево га и наш други слушалац. Хало, у програму сте!

– Имам питање за господина из бироа за изгубљене ствари – објасни други слушалац. – Поменули сте мало пре храброст, па сам мислио да и мени можете помоћи. Заправо, ради се о мом кућном љубимцу, који је кукавица.

– Па хоћете да питате госта да ли неко није у биро донео његову храброст? – погађа водитељ емисије.

– Моја кукавица није човек па да је изгубила храброст – одбруси му слушалац.

– Него кукавица из зидног сата? – узврати водитељ на исти начин.

– Птица, побогу – саопшти други слушалац. – Кукавица је птица, то бисте морали знати. Елем, моја љубимица је изгубила јаје у нечијем гнезду. Надам се да је птица у чијем се то гнезду десило била поштен налазач и донела њено јаје у биро. Или бар њеног потомка. То јој се сваке године догађа.

– Ево, записујем: једно кукавичје јаје – огласи се гост емисије. – Проверићу одмах ујутро у књигама и јавити вам.

– Имате књиге о кукавицама?! – узвикуну слушалац. – Па то је дивно! То је, заправо, оно што ми треба. Још кад бисте били добри

да ми их позајмите на читање.

– Нисмо се разумели – прекиде га управник. – Мислио сам на књиге у којима се води евиденција о пронађеним стварима.

– Ах, тако! – уздахну други слушалац. – А ја се баш обрадовао.

– Оставите број телефона оператеру на централи – посаветова га водитељ – а ми да чујемо наредног слушаоца. Хало, у програму сте! Ипак, ипак – не! Мораћете, драги слушаоче, да мало сачекати на укључење. Режисер ми даје знак да је време за музички интермецо. Не мењајте станицу и чујемо се кроз неколико минута.

– Надам се, драги слушаоци, да вам се свидео наш музички потпури – јави се водитељ емисије веселим гласом. – Настављамо са „Фетишом“, нашом редовном емисијом петком увече, коју смо вечерас посветили трагању за вашим омиљеним а изгубљеним стварима, бићима и емоцијама. За разлику од Марсела Пруста, писца који је изгубио силно време у трагању за изгубљеним временом, ми не бисмо да један једини часак изгубимо у безуспешном трагању за фетишима наших слушалаца, него се трудимо да заиста помогнемо у тако деликатној ствари као што су изгубљене ствари, емоције, наде и шта све не. Зато је мој и ваш вечерашњи саговорник, да подсетим, личност задужена за прихватање, чување и враћање изгубљеног.

Водитеља на тренутак прекину музички џингл.

– Ја се распричао а слушалац од малопре и даље чека да га укључимо у програм – весело призна водитељ. – Изволите!

– Ваш гост је заиста из Биро за изгубљене ствари? – провери слушалац за сваки случај.

– Читај како је написано, а чуј како је речено, још Вук Караџић нам је саветовао – поптврди водитељ.

– Е, видите, као да више није тако.

– Како није? – чуди се водитељ.

– Лепо. Некад било, сад се помињало – рече слушалац загонетно. – Због тога сам вас и назвао.

– Ма немојте, због Вука? – чуди се и даље водитељ.

– Због Вука и Сервантеса.

– Тражите њихове књиге?

– Зависи које наслове – умеша се гост емисије. – Могу погледати, имамо и књига, мада нисмо ни библиотека, ни књижара.

– Знам да нисте и не тражим књиге, него само неке детаље из књига.

– Какве сад детаље? – изненади се водитељ.

– Ево о чему се ради. Читао сам унуку неке књиге из свог детињства и приметио да у њима нема свих детаља којих је било кад сам их први пут читао.

– На пример?

– Поменуо сам Сервантеса. У његовом великом роману о Дон Кихоту нестао је шлем славног витеза. Не помиње се више ни на једној страници, а добро знам да није био гологлав – објасни господин.

– Па сте помислили да је шлем можда доспео у наш биро? – претпостави гост, једва задржавајући смех.

– Тако је, помислио сам и понадао се – потврди слушалац.

– Да чујемо даље? – подстакну га водитељ.

– Из бајке, сигурно је знате, у којој младић мора да служи седам година код зле бабе и да се брине о њеној губавој кобили, нестао је улар, веома битан за одвијање радње.

– Сећам се, баш је битан – сложи се гост.

– Ето, ни тог детаља нема па нема.

– Улар, улар... Ко би могао и помислити да се тако шта може изгубити из књиге? – тобоже се чуди водитељ.

– А чувам их већ шездесет година као очи у глави – тужно настави слушалац.

– Труде се многи да сачувају све ствари до којих им је стало, па се опет неке изгубе. Али зато је ту биро да им помогне – поносно закључи гост. – Не знам за чаробни улар, али шлемова имам на претек. Дођите сутра у Биро.

– Частићу вас чиме год пожелите – кликну радосно слушалац.

– Немам жеља. Мање сам несрећан што мање желим, то је моје животно начело. Дођите сутра и лака вам ноћ.

– Него сам хтео још нешто.

– Још неки детаљ?

– Није баш детаљ, него детаљчина.

– Ма немојте – баш детаљчина? Да чујемо и то – пристаде водитељ.

– Није у питању ни роман, ни бајка, него песма.

– Ма шта кажете – тобоже се зачуди водитељ – и песме почеле да губе детаље?

– У питању је народна песма. Вук записао, а у књизи тога више нема.

– Чега, побогу? – нестрпљив је водитељ.

– Топуза! – зацвили слушалац. – Марко Краљевић се бори са Турцима, са Мусом Кесеџијом, са Јанком и Марком, а нигде се више не помиње топуз. Испада да се борио голорук. Јест да му ни сада ништа не могу душмани, али је глупо да нема топуз.

– Шестопери? – проверава водитељ.

– Колико се сећам, баш шестопери – потврђује слушалац.

– И коласту аздију? – испитује даље водитељ.

– То има, то се није изгубило – радосно узврати слушалац.

– Нестао, дакле, само шестопери топуз – закључи водитељ озбиљним гласом.

– Куд бисте више, побогу? – завапи слушалац.

– Што је много, много је. Баш *детаљчина*! – и гост показа да разуме проблем. – Али ми, нажалост, детаљчине не држимо.

– Знао сам да их немате – помирљиво рече слушалац – али сам хтео, ето, да вам се на ту невољу пожалим.

– Ко би се томе надао од књига? – тобоже се ишчуђава водитељ.

– Нико! Да сам знао шта ће се догодити, не бих никада ниједну књигу сачувао – одлучно изјави слушалац.

– Требало је на време мислити – прекори га водитељ.

– Како на време? – побуни се слушалац. – Откуд и како сам могао претпоставити шта ће бити с књигом коју ћу поново читати

после педесет година?

– А да ли можда умести топуза пише буздован? То вам је исто – умеша се гост.

– Знам да је исто – љутну се слушалац – али нема ни буздована.

Музички џингл прекида расправу.

– Имамо још једног слушаоца на вези – обрадова се водитељ. – Изволите, господине, слушамо вас.

– Пре него што вам отворим душу, молио бих вас, уважена господо, да то остане међу нама.

– Претпостављам да је ваша молба упућена и нашим слушаоцима – закључи водитељ. – Шта год рекли, остаће међу нама.

– Дакле, ћутаћете? – провери слушалац за сваки случај.

– Имате моју реч!

– Изгубио сам корак – прошапута тајанствени слушалац.

– Јесам ли вас добро чуо: корак?! – изненади се водитељ.

– Да, корак са модом.

– Ма шта причате – са модом? – понови водитељ у чуду.

– Да, да, са модом! Годинама сам је пратио у стопу, понекад и предњачио у неким стварима, а сада богме посустајем – слушалац се више жали него што објашњава. – Док се окренем, она ми измакне и ја видим да је све на мени *демоде*.

– Е баш сте надрљали! Слушао сам да ко једном изгуби корак с модом, тај више нема шанси да је стигне – тобоже озбиљно га упозори водитељ.

– Како ствари стоје, баш тако ми се и пише. Зато сам се и јавио, да упитам да ли неко можда није нашао тај мој судбоносни корак. Или да ме посаветује где и како да га набавим. Не бих жалио велику надокнаду за налазача, као и за добар савет, а ни ви не бисте били заобиђени, господине. Ако ми не помогнете, бојим се да ћу се и сам изгубити у времену и простору.

– Били сте велики зависник од модних ћудљивости – примети водитељ.

– Руку на срце – јесам!

– Или си модеран или ниси – наставља водитељ да се шегачи – ту други слабо, или нимало помажу.

– Знам, знам, али ми ништа није преостало сем да се надам.

– Мој савет би био да наставите да пратите моду макар са стране, и са закашњењем, па кад видите да је у моди нешто што је било модерно док сте и ви били успешни на том пољу, рецимо одећа, обуците је и покушајте да поново успоставите корак с њом. Или да се поново прича о књизи коју сте давно читали. Шанси увек има. Стрпљен – спашен.

– Рекао бих да сте у праву – сложи се слушалац. – Али колико ћу морати да чекам? Колико ће све модних крикова да се догоди без мог учешћа? Шта је теже него бити посматрач и завидети онима чији успех гледаш из дана у дан? Дође ми да без моде и не живим више.

– А ви немојте завидети! Само пратите моду, колико год можете, гледајте шта је модерно, уживајте у томе и не размишљајте о другима. Гледајте моду као општу појаву, а не ствар појединаца. И,

као што рекох, чим осетите да је нешто поново модерно, ни часа не чекајте, него то одмах извадите из ормара и обуците! Мислим да је у томе ваша шанса – посаветова водитељ. – Или чујете да се поново прича о некој књизи, распричајте се и ви.

– Шта ми друго преостаје?! Хвала вам на савету!

– Нема на чему. Данас је, иначе, све модернije саветовати друге.

– Онда и ви идете укорак с модом. То сте ми лепо рекли, озбиљно и надугачко као да сте на симпозијуму о моди.

– Само ми се омакло кад сам чуо колико вас је то погодило. Хтео сам да утешим, а не да вам делим савете. Мода је толико пролазна да су веома ретки они који могу држати корак с њом.

Огласи се музички џингл.

– Добро вече! – љубазно поздрави пети слушалац. – Моја најдража и најлепша школька је изгубила предивни шум далеких мора. Да ли да је носим на поправку и где, или да овом приликом упутим молбу широм света: ако неко нађе шум из моје школьке, да буде тако добар и врати ми га?

– Лепо је што нас вечерас слушају и деца – закључи водитељ – и што данашња деца знају шта хоће. Ево, ми у ваше име упућујемо позив свим морнарима, шетачима крај морских обала, рибарима, подморничарима, рибама, да, и рибама, а посебно корњачама са Галапагоса и делфинима у било којем мору да се налазе, китовима и пингвинима, да потраже шум изгубљен из твоје школьке и, ако га нађу, да буду тако добри да га врате теби лично, или пошаљу у биро за изгубљене ствари. Уосталом, биhемо им захвални и ако доставе ма какву информацију која би била од користи да се нађе изгубљени шум.

Из радија се зачу шум морских таласа.

– Није вам се учинило, драги слушаоци, то је заиста био шум морских таласа, али не изгубљени шум из дечакове школьке, него из филма *Ајкула*. Кад имате занимљиве госте и тему као вечерас – време просто лети. Тако смо и ми, ево, стигли до самог краја емисије. Све што још имате да питате, јавите се нашој централи, телефониста hе снимити ваш проблем и упознати с њиме госта, а можете звати и биро за изгубљене ставри.

– Телефон бироа је 2347771 – издиктира управник.

– Ако слушалац који нам се први јавио не могне вечерас да брзо и лако заспи, или пробди целу ноh, нека не мисли да је болестан, јер то само значи да је савест почела да му се враћа. Неколико таквих пробдевених ноhи без сна биhе довољно да поново буде онај некадашњи.

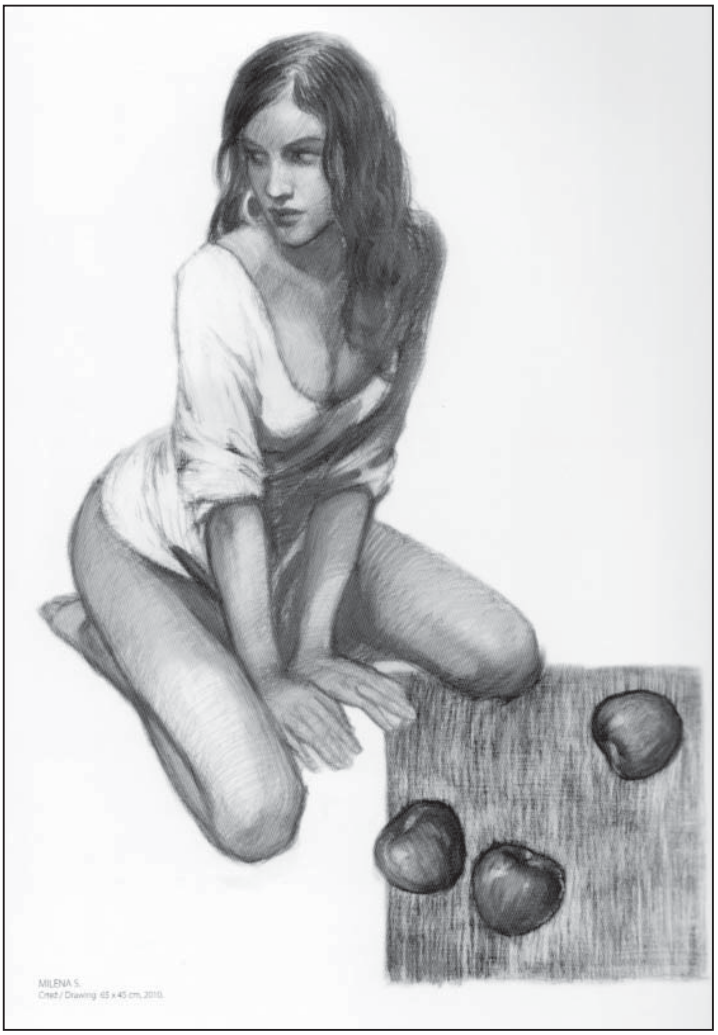
– А ја бих замолио слушаоца који се јавио због детаља изгубљених из књига, да их поново погледа, да провери да ли их је само превидео или су стварно нестали – умеша се гост.

– Слушалац са кукавицом нека боље припази на кућног љубимца. Биhе да она намјерно губи јаје само да не би морала да се бакhе са потомцима.

– Господин који је изгубио корак са модом – гост се сети

слушаоца чији га је губитак баш дирнуо – да му мало лакне, нека погледа око себе и видеће многе којима се догодило што и њему.

– То би било све за вечерас – водитеља на тренутак прекину музички џингл. – На крају још два савета која злата вреде. Ако изгубите ваше омиљене предмете, а рекао бих и емоције, личне особине и потребе, наде и снове, не очајавајте нити губите време на њихово тражење, јер ту је биро за изгубљене ствари и ваша омиљена радио емисија „Фееетиииш“. И други, још вреднији савет – не мењајте станицу! Ако нешто морате – мењајте сличице спортиста, играчке, школу, чарапе, воду у акваријуму, земљу у саксији, маму и тату, али никако станицу на радио-апарату!

Милена С.

Славољуб МАРКОВИЋ

ТРОФЕЈ

По рукопису Радомира Рупљанца

После остајања у Сокограду Витомир Брежанац није знао како да настави даље живот, а није ни могао да га промени. Време у коме је живео, време у коме је бивствовао; историјско време и нехеројско, религијско време и време атеистичко... да ли постоји време живих и време мртвих, време лирских или прозних јунака, модерно или постмодерно време... Не само да су се мењала времена прелазећи из земље у земљу, већ су постајала у зависности како их тумачимо. Или да се сва та времена налазе у једном времену, оном садашњем. И сва та времена су она на чему почивају разлике. И како све то обухватити. И није у питању њихово поимање већ њихово мирење. Временска тачка од које ће сада мерити време, не само да неће ни Витомир Брежанац ни његов син, бити у Минхену, већ у том граду неће бити никог ни од Ханцијевих.

Љубав са паланачком професорицом, већ му је била узалудна, и само је њој могао да препусти да ли ће је наставити или окончати. Ишао је око коња и затрпаних шанчева, схватајући да онај град који је некада познавао више не постоји, остао је само у списима, а рад у позоришту ни сам није разумео.

Присуство старог позоришног редитеља на сахрани пензионисане суфлерке давало је поводе покојничиним рођакама и суседкињама за тиха сашаптавања и значајне међусобне погледе. Чим га је Витомир Брежанац угледао у пози као да ће одглумити улогу Сократа, схватио је да тај човек никада неће моћи да режира, и да ће он наставити, управо, да буде режисер. А, глумац је, по навикама свог заната, очајавао и као да није био облепљен жутомрком маском бола; маниром трагичара са чијег су лица спадали дубоки набори туге и присног саучешћа. Као покривен једним, од тих његових, најзначајнијих плаштева некадашњих улога, а он је ретко у каријери залазио у нижередну комику; тај истакнути провинцијални глумац и потоњи редитељ, уздржаног јецаја као над неким давно умрлим јунаком, искорачио је до саме ивице ископане раке. Но, ослобађајући се лаке и увек присутне треме, као у почецима глуме, та његова

образина, као при светлу рефлектора, смиривала се уз оно друговрсно и грубо, нетеатрално животно присуство; други, приватни живот у себи, и најзад сам је био свестан многих варки своје глуме. Умирен, отворио је капке, па прелазећи тужног лица, крајичком једне зенице, преко поворке, опазио је пар ципела на врху гомиле шљунка, измешаног са неком смоластом земљом, над ископаним гробом. Да би одагнао црвенилом оивичену слику, у којој су доминирале црне ципеле, режисер је зажмурио, но није могао да избегне закључак да су то вероватно ципеле – оне чувене трофејне ципеле – покојног колеге, суфлеркиног давно покопаног супруга, о којима је, у оно време, начуо да су виновнице његове смрти. Та покојникова обућа, била је, добро сачувана и после двадесетак година. Сада храбро искосивши поглед, стежући вилице, распознавао је детаље са ципела. Стајале су те знамените ципеле, мало повијене, као преживеле птице, после тешког рањавања, припремане за костимографију, никада одиграног комада са Аристофановог репертоара, мада добијене као трофеј од пораженог бањског обућара карташа, и преобраћене опет, у жмиркавим редитељевим очима, у два ослепела пса без господара, и чекала тужно, не цвилећи, да потону у дубљи мрак.

„А чему служи и такво туђе излагање?", закључивао је Витомир Брежанац предочавајући себи лик некадашњег глумца, сада утеклог од својих ципела, од кога ни сенка више није обитавала у сасвим празном гробу.

Гледао је те ципеле док су стењали црни посланици, под теретом сандука, ову дуговечну и ништавну глумчеву обућу, као неразговетни животни податак, при последњем опроштају од позоришне шаптачице, приметила је и већина тужно уњуталих људи из пратње.

„Земља, као земља!", рекао је загледан искоса у позоришног барда, као да није видео место, где би се могао окачити и део преостале глумчеве слике, са доминантним црним ципелама.

Живот, ето, протекне, помислио је, досадно се прозевајући. Била је сасвим занемарљива одећа давно упокојеног глумца, од које није било ни трага ни праха, осим ових утварних ципела. Сећао се покојникових Главашевих хајдучких тока и јелека, или Миткетових чакшира са бревенецима, или министарских реденгота, и најзад, и глумчевих чувених, некостимских, но личних, и вечитих лакованих ципела, јер није у животу носио никакве друге. Можда је и сам видео свет ствари мутно и огољено, без једиповредних и препознатљивих љуштура; ствари су само обриси, као одбегле сенке, са ових, лакованих ципела, пошлих у шетњу, и незнано како и зашто вратиле се саме без свог господара. Чак је пружао прст ка њима, очију овлажених сузом, мислећи да су ципеле неки давнашњи бокори, преживелог, и из мрака ископаног, дивље смоластог цвећа.

Тужни *in memoriam* за шаптачицу, говор средовечног колеге, глумца, акцентован као у свих свечано театарских јадиковки завлачио се, међу устрептале крошње летње оцвалих гробљанских липа. А празнину раке, потом, испунило је промукло, једнолично реквијумско читање, као речи утехе које су продубљивале бол. Пред гробом:

знамењем земље, сахнуо је поглед редитеља, уз неколико угашених свећа. Огласила се и провинцијски разводњена музика Шуберта, па немећи као сваки неприродни звук, продужио се уз шумове маљевитих руку које су сурвавале земљу и шљунак, уз тупи звекет дрвета; дохватиле су гробарске мотике и оне, лишене сјаја, ципеле покојног суфлеркиног супруга. Тихи јецај неких девојчица и кашљање младића, сламали су потмуле ударе стврднутих грудви земље покопачице, као одјек последњих звукова за покојницом која није имала порода. Дискретно испрсивши се, са мало забаченом главом, склопљених очију, Витомир Брежанац се напрезао да дође, да се подсети макар и на неке туђе мисли о баналности, простоти чак и глумачких смрти. Отворио је очи, но црни чин је био при крају, и мада му се чинило, да његове очи, поднадуле и замагљене, предочавају изврсна глумачка остварења, при чаролијама игре стварно-нестварног живота позоришних људи, а поготово редитеља од маште. Дође до закључка да је, од почетка до краја – почев од првог Теспидовог глумца, сопственог разговарача, па преко Есхиловог генијално сроченог дијалога, све даље до данашњег дана – глумац у извесном вечном знамењу. И ти пантомимски јецаји девојака и младића, који су се чули, и ти распукли гласови завршног опроштаја црног читача, и сећање на некадашњу колегиницу, све је то део људских игара, о себи, о другима, мислио је, не без јеткости, преслишавајући се речима, пред ућуталим гледалиштем, као у сцени неке давно виђене театарске смрти. И не без јеткости, са мало патоса, седокоси бард, и редитељ, давнашњи пријатељ породице рекао је:
„ ... јој душу прости!“

И Витомир Брежанац је пошао расејано за њим, не обазирући се за собом, припаљујући цигарету, носећи у окрајку летњим сунцем замућеном оку, слику оног пара трофејних садругових ципела суновраћених у таму.

Са олакшањем, одмах после погреба, сео је за сто на уобичајеној даћи, схватајући – бар се тако надао – да ће са тим људима бити приморан да проведе једно кратко време. Ослушкивао је као неке затурене шлагворте над мртвом јунакињом, као да се пренео иза кулиса, уз јаку апстрактну уметникову уобразиљу, те наметљиве речи свесно је разазнавао као добро исценирану причу. Простодушно и лагодно, удовица је говорила за препуним столом, о casus mortis, дакле, о узроку смрти драге и покојне суфлерке: да у последњој, лекарској отпусној листи стоји... Но ипак требало би бити праведан ... Марамицом је брисала очи, а редари су звецкали тањирима и прибором. Покојница у животу није окусила сласт алкохола. Једино дим отровне цигарете. А тако је завршио покојни сценограф. Водена болест. Није познавао ту пригојену рођаку покојнице. Али се киселкасто насмешила сценографова удовица, гутајући пљувачку због ове алузије. Њен муж наводно није поштовао, тобоже, упут бањског лекара.

Гледао је редитеља који је спустио испијену чашицу, служећи се комадом сира, те је засекао у тањир са бобовим пихтијама. Од када је почео да ради са њим, дани су им протицали у конвенционалном говору, пробама и у опијању, тако да је Витомира Брежанаца почела

да хвата летаргија која ће га заправо и нагонити да у Сокограду остане дуже него што је икада мислио. Па ова даћа је била као сваки скуп где је требало рећи неколико речи о драгој нам покојници, баш као о њеном покојном и давно покопаном мужу, да... обоје су сагорели у позоришту, градском светилишту. И ако, по потреби службе, отуђена од директне глуме, шаптачица, покојница је са пуно савести била сјајни тумач, и неопходна веза, за све креаторе пишчевог текста, незамењива сарадница на градњи спољњег глумачког израза у свих колега као и свог великог, незаборавног, супруга. А и не само то. Ради великих представа, покојник се, у задњим годинама живота, ненадано и наоко безбрижно, одрицао да пре свих, редитељ ствара од глумачких улога свето учење. Тужио је због свог никад оствареног позоришта лутака. А део живота му је одузела и његова јака карташка страст. Оријентални фатум, који је дубоко под кожом скривао покојник! И Витомир Брежанац се са страшћу предавао расправама чију је позадину полако слутио. Смешио се, искапивши нову чашицу препеченице, загледан у крупнооку девојку која је опслуживала горњи део софре. Насмејан, очигледно одобравајући, овај паганski обичај славља, па је прешао погледом дебељуцу, преко пута, која је слатко жвакала пржену прасећу џигерицу, узео је нову чашицу препеченице, и опет мислио на ове слављенике, на чијим је лицима препознатљиво олакшање поспешено богатим јелом и пићем. Свакако, сви они заједно евоцирали су успомену: туђа смрт и прикладне згоде о покојници! И сами глумци са којим се дружио, увидео је, имају рођаке који су сада показивали дивљење према мртвима.

Натерао је госпођу преко пута да пије за покој душе, и да прича о ципелама. Да ли их је малочас препознала? Трајност нетелесних ствари. Ципеле које су надживеле глумца. Присећање на испарелог човека. Био је неизлечиви астматичар. „Глумци, свакако умиру, мадам!“, наставио је он, док су напупеле суседкине усне, осмејане и пуне крви, зарањале у чашу са пенушавим вином.

Толико се унео да је почео да прича како покојник, јадник, није дочекао Бекета и Јонеска! Мислио је вечито на средњовековног Шекспира, па доцнијег Герика, не досегнувши их никада. А Станиславски му је изгледао сувише натуралан, и антитеатарски!

А онда је подсећао редитеља да је било времена, када су таленту, сада већ давно умрлог глумца, посвећивали пажњу новинари и критичари, десет студената, уважен директор драме, као да га је и он сам видео у једној давној, ако не и најбољој улози. Једино му је пребацивао, као поклоник позоришта, што је дослужени бард, као редитељ постав од глумца, био необјективан у процени дела и вредности ансамбла, немоћан у оцењивању својих дотадашњих колега, заваравајући се својим тобожњим осећањем и смислом за откривање наводних талената. Но, и поред симпатија, смогао је личне храбрости, те је своју љупку, и неталентовану колегиницу, пребацио за шаптачки пулт.

Осматрао је људе у предаху, а знао је, да је лагано жвакање, макар и у безубим устима, први услов за дуг живот. Евоцирао је успомене, затим разговарао са старијим женама које су му претиле

говорећи какав је био некада а шта је себи дозволио. Гледао је тупо у своју млађу рођаку. А ова, загледала се такође у њега лепог, мало повијеног над тањиром, белог и косматог. Чудила се, а добро је знала да он није никакав покојничин рођак, нити сусед. Откуда он на даћи, тако присно приљежан, тако блажено и отмено, мада неразумљиво разговоран? Чула је малочас од режисера, да је Витомир, говорио нешто, а мислила је да је то доктор, и осматрала га зато искоса. Но, старија, неповерљива госпођа, била је убеђена да је незнанац професор, а није доктор, и зебла је нешто у себи, посматрајући га као ону данашњу црну удвојену грудву на врху хумке. Жена је осетила мучнину у стомаку, те је престала да жваће. Повукла је добар гутљај вина. Сулуди професор, и његови ђаци дугокоси галамаши! Такав, ето, изводи придике и данас за овом часном софром, између циркузантске удовице с једне, и пригојене професорке, с друге стране. Затим су обе жене, одмарајући се од преобилног јела, окретале поглед на крајњи део велике трпезе где је седело неколико учених девојака и младића, који су непристојно говорили. Празан гроб, као глумчев, и где је он за ових двадесетак година, ако се није преселио сасвим у тај други свет? А тамо човек путује го и бос онако како се родио. Старица се насмешила када је Витомир Брежанац подигао чашу вина за покој душе. Док му је у тањиру лежала хрпа прасећих костију, загледан у бакине измодреле очи, сећао се глумца, дугогодишњег астматичара, који је збиља испарио са оделом, иселио се из гроба, недочекавши супругу, но неразјашњиво зашто ли је оставио оне своје, лаковане ципеле? Зашто се одрекао тог нераскидивог метафизичког, мада, неуметничког, лакованог додатка својој личности? И још нека ласцивна подсећања, као, да ли је покојни глумац знао о извесној, тугаљивој причи, мада постоји вероватноћа, да је није био понео са собом у гроб.

Толико се орасположио да је чак и редитеља, човека који је био безвољан и ретко када говорљив увукао у разговор. Само су ствари остајале после нас. А после глумца, маестра? Нажалост, наслађивали су се и делом привида, које нужно носи глумачка професија. Но, сваки прави глумац, морао се наоружати неузбудљивом хладноћом глуме! Хладна би могла бити само марионетска лутка. Ето, била је то могућа заблуда давног покојника!

„Али, забога маестро, покојник је задњих својих претпензијских дана сањао о авангардном луткарском позоришту!“, рече опет упорна сценографова супруга. Зајапурена и светла лица као тек разбуђене четрдесетогодишњакиње, значајно је погледала у средовечног глумца, који се занео сечењем комада прасећег печења, и коме су се присилно однекуда наметале погрешно интониране сопствене речи из данашњег слова упокојеној шаптачици. Па, ламент над умрлом колегиницом љубимицом наше музе. И, њен пун обол нашем позоришту. Стављајући комад прасетине у уста, покушавао је да изађе из овог лавиринта бежећих речи, неких данас изговорених, и многих заосталих у његовом исказу. Нови позоришни човек, Витомир Брежанац био је искоса загледан у свог средовечног и не тако обдареног колегу, који је и овом приликом непотребно, трепкао, исфорсирано,

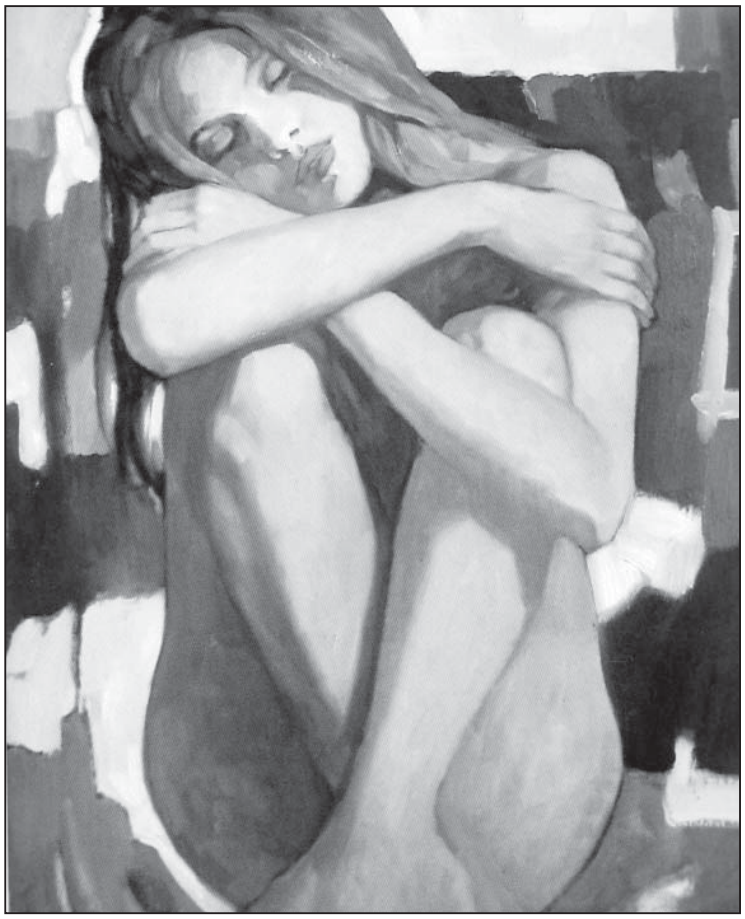
мимо записаних пишчевих дидаскалија, као много пута на пробама или самим представама. Редитељ је нагађао о пренаглашености тих мимичких колегиних црта лица. Или је, збиља, био збуњен пред изазовном сценографовом удовицом? Затим препуштајући колегу евентуалним гафовима, бард је слатко зажмурио, предахњујући од тек прогутаног залогаја мајсторски справљене гибанице, узгред, присетио се невољно једног старог трача из сопствене позоришне куће. Иако се за упокојеног колегу могло рећи, да је био маштовит, са племенитом дозом скепсе, мада нешто у последњим активним данима имао је, нереалистичне идеје, о том фамозном и авангардном луткарском позоришту. Храбро отворивши очи, мада се са присећањима не треба играти у оваквим упокојеничко-реквијемским приликама, спазио је да га је благо осматрала сценографова удовица. А та давнашња прича о сенци која је била пребацила ноге на задњем крају куће, преко суфлеркиног прозора, у тој јулској ноћи, па као авет шмугнула у њихов воћњак утонуо у поноћну тишину баш у данима последњег глумчевог бањског лечења и инхалирања у очи смрти, чинило се данас редитељу као у виђењима која су ето, надживела смрт. У оновремености, претећи му прстом, сценографова жена му је испричала ту ласцивну причицу, на једној другарској седељци. Истина са алузијом, о причини пијане сценографове супруге, склоне виђењима вилинских бића, шалила се са њим и љупка дебељуца.

После тога пролазиле су многе јесени и увек је воћњаком вејало отпало лишће. А уочи пензионисања покојни колега, досађивао је позоришном савету идејом о отварању луткарског позоришта, као апсолуту театарске игре. Па зато, после недосањаног лутка-позоришта, тешио се бесповратно играјући карте. А карта хладна као туђа реч: остварени немушти дијалог, иза луткарских завеса. Он би, тада, могао да носи своје, личне, лаковане некостимске ципеле, мимо дидаскалија, мимо сценских описа. Но, мислио је ислужени редитељ, док је марамицом брисао густе беле бркове, сигурно га је дотукла и пре времена отерала у смрт та последња глумчева тродневна игра карата са бањским обућарем, за некакав трофеј. У ствари за оне, данашње, и лаковане ципеле на врху хумке. Онда му је било доста тих тековина; Бекетовски, или није знао по ком мистификатору модерног театра, говорити о casus mortis глумца, monsieur le commedien! А покојници тек што је била спуштена завеса!

Уметници су, мислио је Витомир, загледан у лако напитог ислуженог редитеља, вероватно на међама између природе и лудила. Па некакве, дакле, лутке покојног глумца лакиране и у челичним опругама, са туђим гласом. А можда је и овај ислужени позоришни редитељ, својевремено допринео лудилу давно покопаног глумца? Но, некадашња глумица, по природи свог шаптачког посла, очигледно је била избегла слично изопачење. Била је без страсти, хладна и промукла гласа. Ипак за утеху данас – а има ли утеха било после чијих смрти, јер то напослетку умиру са њим и наша сећања – што се то глумчево лудило најавило за стварима, у подобљу тих трофејних ципела са којих је истина опао само лак. Срећа је, размишљао је Витомир још једном, док му је редуша сипала нову чашу вина, а није имало због

чега да се жури, срећа је, мада је то бесмислено, и не може се знати ради кога или због чега, што неће више бити потребе да се те глумчеве трофејне ципеле још једном појављују на светлости дана. Будући без порода, још колико сутра биће над њиховим заједничким стаништем наваљена тешка мермерна плоча, ограђена ниским гвожђем.

Ћутале су оне ципеле, као све мртве ствари, чак и до вечитости – мада је то можда немогуће због физичких особина коже. Макар о неким људским тајнама, чак и оној непоетској, тужној, о оној сенци која беше тог давног лета пребацила живе ноге преко суфлеркиног прозора на задњем делу куће, и којој су те исте ципеле, макар и у отежалим трофејним, одболованим, глумчевим ногама, могле да пођу за правим трагом. Добро је, подсећао се загрејан док се руковао с некадашњим позоришним бардом, мада опет недокучивши ради чега је то добро, напослетку: не морају бити упамћене многе тајне о глумчевим улогама.

Широм затворених очију

Момчило СПАСОЈЕВИЋ

ЈУТРО КАДА СЕ ВРАТИО ЉУБАН

Живот није оно што си проживио,
него оно чега се сјећаш.
Г. Г. Маркес

Када би се завирило у Речник САНУ могло би се прочитати да ријеч *брекиња* значи *шумско дрво чији се плод једе кад угњили,* међутим, мање је познато да она значи и *мукање.* По тој ријечи, како је причао мој дјед, име је добило и село, некад препуно стоке, у коме сам рођен четири године прије него што је и Југославију захватио пламен Другог свјетског рата.

Мој дјед Душан, поред земљорадње, бавио се и узгојем коња и волова за породају и имао уштеђевину од тадашњих десет хиљада динара па смо, могло би се казати, били имућнија породица у селу. За тај посао му је требала и добра штала, те ју је сазидао од камена не слутећи да би једног дана, кад живот престане бити пун радости, могла послужити и као дом за њега и његову чељад. Иначе, наша кућа била је једна од оних старих сеоских кућа грађених одмах некако послије смјена двају царевина у Босни, у којој је, поштивајући се узајамно, свој скромни и мирни живот проживјело неколико безимених покољења.

Кућа је неким чудом остала читава послије њемачко-усташке офанзиве на Козару па се у њу вратио незаклани дио породице, крајем децембра 1942. године. Остала је читава све до налета пијаних, разуларених Черкеза који су је запалили на Мали Божић 1944. године. Тада смо се уселили у амбар, који су Черкези такође запалили али, пошто је био од масивних брвана, ватра се сама угасила. У амбару смо боравили до краја рата живећи у свакодневном додиру са смрћу. Када се завршио рат, дјед је поправио зидове запаљене штале, направио таван, кров, врата и опремио двије собе па смо се ту смјестили.

А онда се догодило нешто чудно. Добро се сјећам, био је јануар 1946. године, старији брат Мирко и сестра Мара, већ су били отишли у Дубицу, у гимназију, а ја сам кренуо у први разред основне школе. Цича зима следила је потоке а снијежни наноси надвисивали су прозоре па готово да нисмо никуда излазили. Свуда наоколо владала

је гробна тишина. Мало нам је ко долазио а и они који су долазили нису доносили ведрину и радост. Свима су лица била жалосна, сви су говорили тихо, као да су се бојали да ће кога пробудити, уздисали су а понекада и плакали. У селу се осјећало присуство смрти, која као да је лебдјела у ваздуху. Од 366 становника Брекиње 135 је погинуло у борби, а 230 убијених су били цивили међу којим 81 дијете од новорођенчета до четрнаесте године живота. Већина их је страдала у Козари, у вријеме офанзиве а остали у логору Јасеновац.

Те ноћи, без обзира што се добро ложило, било је јако хладно, дрхтурио сам испод танког покривача и једва сам некако заспао.

У раним јутарњима сатима, тек што је кроз таму ноћи почело да се назире сиво свитање, пробудио ме је неки чудан звук који је нарушио дубоки ноћни спокој. Нешто необично ми је прострујало тијелом, али поуздано сам знао да то није страх. Чуло се неко, могло би се казати, уљудно лупкање на вратима. И сви други укућани су се разбудили и устали, али није било панике ни страха који су били уобичајени током ратних година, не само у нашој кући већ у свим козарским и поткозарским селима због честих усташких упада. Буновaн дјед је полако прилазио вратима гунђајући: – Који ли је враг овако рано – а глас му је био миран и хладан. Повукао је кључаницу и отворио врата на којим се указала огромна бијела глава нашег вола Љубана, несталог још у љето 1942. године. Пара му је излазила на носнице и дјеловао је изгладњело. Подигао је главу, плитко мукнуо машући репом као да нас поздравља. Нема сумње да нас је све препознао. Љубан је, иначе, био велики и јак, био је најјаче говече у селу, бранио је нашу стоку од друге сеоске стоке и чинио драгоцјен дио наше породице. Збуњени дјед зурио је неко вријеме непомичан, а онда почео да тр(а)ља очи мислећи да сања. Потом се окренуо нама не вјерујући ономе што види, па поново Љубану, коме се радост огледала у мутним воловским очима. Очигледо да гријеше они који тврде да је љубав између људских бића и животиња немогућа. Нека несхватљива топлина, нешто непознато и ново, као свјетлост, обасјало је наш дом. На лицима чељади видјела се срећа и радост. Чинило нам се као да се вратио отац Жарко, кога смо задњи пут видјели тог ратног љета прије више од три године када и Љубана. Постало ми је некако лако при души а осјећаји страха и неизвјесност су нестали. Осјетио сам блистави сјај живота који је испред мене. Био сам спреман да се борим, тражим, нађем и украбим свој дио среће у њему. Као да се враћало осјећање уравнотеженог и спокојног живота док је кроз врата улазила свјежина зимског јутра а на свијетлом небу гасиле се посљедње јутарње звијезде.

Био је то други Љубанов повратак. Први пут нам се чинио заувијек изгубљеним када је пар наших волова, Љубана и Цвјетка, реквирирала војска Краљевине Југославије, почетком априла 1941. године. Та војна јединица на свој ратни задатак кренула је из Бање Луке преко Борија ка Добоју, гдје је капитулирала, боље рећи расула се бацајући и остављајући цјелокупну војну опрему и комору. Неки војник, који се вратио у село, казао је дједу да је његове волове видио на цести између Котор Вароша и Масловара. Дјед је одмах упртио

торбу с нешто хране, а у новчаник ставио добијену признаницу за одузете волове, и одважно кренуо да их тражи. Нашао их је у селу Борци, код Масловара, у близини цркве Светог Николе код Косте Товилца, доброг домаћина, код кога је и преспавао. Сутрадан, послије доручка, с добро нахрањеним воловима кренуо је назад. Заобишао је Котор Варош у коме су власт већ преузеле усташе. У Брекињу, на моју велику радост и свих других укућана, стигао је након неколико дана, док је сјетва била још у пуном јеку па су волови били драгоцијени.

У прољеће 1941. године било је некако варљиво и добро прохладно вријеме. Увелико су обављани сјетвени радови, а онда је услиједила мобилизација, потом брзи слом и окупација земље. Мрачне душе дочекале су свој час и прилику да испоље своје зло. Мој дјед, једноставан и мудар човјек, изразио је то својим ријечима: – *Кад се вода узбурка, диже се муљ*. Код поштених људи се осјећала напетост, неизвјесност и страх. Знали су да рат не доноси ништа добро, већ да уноси трајну хладноћу и мраз у људе, уништава владајуће вриједности а не оставља ништа добро у замјену. Упркос свему, ја сам се од раног јутра играо с другом дјецом и лутао тек олисталим шумарцима у којим је галамио птичији свијет. Био сам омален, црномањаст, сретан и пун живота. У породици сам се осјећао заштићеним, за што се посебно побринуо дјед Душан, али и отац Жарко, суздржан и скривен, код кога није било пуно ријечи али јест ћутања на претек. Само очи су му говориле колико ме је волио. За њега бих данас могао казати да је, старајући се о домаћинству и породици, носио воловски терет а ходао по јајима.

Првих ратних мјесеци живот је, упркос сталној стрепњи, текао уобичајено. А онда су селом почеле да круже узнемирујуће гласине. Некако у августу, прве ратне године, почиње голгота српског народа у Кнешпољу као и многим другим дијеловима злогласне НДХ. Брекиња је остала поштеђена од упада усташа до почетка 1942. године, тј. живот је у њој текао без већих невоља. У фебруару те године кренула је њемачко-усташка офанзива „Приједор“, ради деблокирања једног противоклопног њемачког батаљона који је, од стране устаника, био опкољен у Приједору. Како су припадници њемачко-усташких формација, на правцу свог кретања, немилосрдно палили и убијали цивилно становништво које је живјело у селим уз цесту Дубица-Приједор, народ се склањало па је и моја породица побјегла даље од пута, у село Слабиње, и била смјештена у кућу Душана Стојковића, говорљивог и добродушног човјека. Некако баш од тог догађаја почиње и моје јасније памћење али и завршава безбрижно и радосно рано дјетињство. Одатле смо се вратили половином марта исте године и код куће затекли убијену дједову мајку Василију, која је имала више од деведесет година и била слијепа и глува.

Нисмо се дуго задржали код своје куће. Када је завршена прољетна сјетва, задихани и узнемирени сеоски одборници, журећи селом, јављали су да почиње велика непријатељска офанзива и да народ треба да се склања у Козару. Добро се сјећам тог тужног дана који нам је живот промијенио из темеља. Вјетар је замро у дрвећу и ниједан лист, ниједна травчица није треперила. По дворишту се ширио

опојни мирис јоргована. У оближњој јарузи сложно су кркетале жабе уочи кишице која ће их отјерати у воду.

Дјед је упрегао Љубана и Цвијана, те је на запрегу натоварено нешто хране и најнужнијих ствари па смо, у оловној тишини, шутљиви и забринути крнули према Палежу гдје су отац и он направили колибу од јелових грана. Док су је правили, сјећам се, да ме је свјежа кишица шкропила по коси и врату. Облак се излијевао бивајући све свјетлији и рјеђи; ускоро, уједначени шум кише, замијениле су ријетке капи што су падале с грана и лишћа мокрог дрвећа. Колиба нас није могла заштитити од хладноће и кише која је, тих дана као за инат често падала. Баба и мајка су кувале кромпир у једном чађавом лонцу на ватри која се јако пушила, а у лугу пекле кукурузне хљебове које смо, ми дјеца, још вреле трпали у уста и халапљиво гутали. Понекада би киша гасила ватру и ноћу пробијала зелене гране крова колибе, сливала нам се на поспане главе и будила нас.

Отац и сва три стрица су одмах мобилисани и отишли су на положаје, а у колиби смо остали дјед, баба, мајка и нас петоро дјеце. Козара је свакодневно гранатирана и бомбардована из авиона и много избјеглица је изгинуло а међу њима и моја тетка, очеве сестра Роса. Моја баба је у колибу донијела њеног једногодишњег сина Мирка, јер о њему није имао ко да брине. Незасита смрт шкрипећи зубима, бијеснила је свуда наоколо и немилосрдно узимала жртве. На све стране одјекивали су продорни крици очаја и бола, јецаји и плач изнад, на брзу руку ископаних плитких гробова. Али, упркос смрти пуној црног мрака, празнине и ништавила, вјетар је одисао дахом траве која се блистала на раскошном сјају љетњег сунца.

Када је сломљена одбрана Козаре, дошао је отац, ставио нас на кола с воловском запрегом па смо кренули бјежати, али се није имало куда. Из правца куда смо се упутили сретали смо многе који се враћају назад говорећи да се не може даље. Путеви спаса били су пресјечени, у планини се већ хватао мрак.

Убрзо су нас пресрела три млада партизана и казали оцу да им наша кола и волови требају за превоз рањеника. Из кола смо покупили најнеопходније ствари и наставили бјежати пјешице, а отац је отишао с партизанима, очајан што нас оставља у неизвјесности, препуштене самим себи. Тада смо га видјели посљедњи пут као и волове Љубана и Цвијана. Било је то почетком јула 1942. године.

Одакле је Љубан тог јануарског јутра изненада дошао натраг и гдје је за сво то вријеме био, никада нисмо дознали. Остао је код нас све до оснивања сељачке радне задруге у селу, када га је дјед морао уступити задрузи. Ту му се по трећи пут губи траг а даља његова судбина остала је непозната.

Дјед Душан, који је у рату изгубио сва четири сина, кћерку, мајку и унуку спремно је поднио тај велики губитак и бреме мрачне величанствености своје судбине претворио у нешто вриједно труда – одгајање и подизао преостале своје унучади. Живот му је био пун посла.

Мирослав ТОДОРОВИЋ

МУВА

Јован је прочитао запис Чуанг Цуа о томе како је *сањао да је лептир а када се пробудио није знао да ли је човек који је сањао да је лептир или је лептир који сања да је човек.*

Писцима свашта пада на памет али зашто о томе мислим.

Ни сам није знао зашто је помислио шта би било да се пробуди као мува.

С том мишљу је заспао.

Изјутра госпођа Оливера угледа на јастуку муву.

Боже, колика је, зачуди се.

Склопи *Књижевне новине* и пљесну муву.

Затим је избаци кроз прозор.

Затим је чекала да се Јован врати из јутарње шетње.

Ако прочита ову причу знаће да се Јован неће вратити.

КЊИГЕ

Био је велики љубитељ књига и читања. Куповао је, добијао на поклон, а једном је сетио се као дечак у антикварници украо књигу. Сада га обузе стид. Зачуди како старост оживљава догађаје које је, како је мислио, заборавио. Као да никада нису постојали.

Сетио се и како му је песник, и пријатељ, Миленко Д. казивао да се обрадује када у аутобусу види некога са књигом.

Сада стар у стану гледа у полице са књигама. Осећа како га туга притиска. Гризе, жига… Озго навађује. Гуши.

Многе књиге које са свих страна доносио су непрочитане. Како ли се оне осећају?

Као неузорана земља. Тужне, попут оцвалих девица које су провеле век узалуд чекајући свог просца. Упамтио је ту реченицу из текста Добрила Ненадића.

Одакле му таква мисао?

Шта ће бити са овим књигама када одем? Знам да их тамо не

могу понети. Да ли сам се огрешио о непрочитане књиге?

Колико ли је тек ненаписаних књига, колико нерођених људи?

Где ли ме ове мисле воде?

Гаси светло. Зури у таму и као да тоне у њу.

И само се тама у соби његовој још види.

ЊИРЛИ

Причање Стевана Бошњака

Из дубоко плаве, пуне духовности, светлости која је прошла кроз мене смотрих их како ме гледају.

У том сну мотрили су ме исцелитељно, само онај најмањи ултимативно, али с пуно спокојства.

То су Њирли*, чуо сам Глас.

Указали су ти се да би знао и веровао.

Од тада сам живео пуније, веселио се свему што сам радио, видео, чуо.

Писао сам *Врата илузије* с лакоћом, као што горски поток у пролеће низ планину жубори.

Видиш ли ме, сада сам међу њима.

Она плаветна светлост пролази кроз твоје биће и пада на нас да би нас видео, да би нам се придружио.

***

М. Т, ево Њирла, *Али само први доживљај, баш сабајле из сна.*

У сновима, ово је нешто пре 1980, стално нешто питам силе из, и иза снова… и једном ми глас из плавичасте измаглице дијагонално горе изнад моје главе, каже: Погледај надоле.

Погледам.

Видим групу 5-6 стармале деце, мудро радознале, неодређених година, неодређеног пола, погледају ме са симпатијама, али терају види се све по своме… ја према њима одједном гајим симпатије и привржености… Обострано…

То су *Њирли*! – каже Глас.

Приказани су да би им веровао.

Никада Њирле нисам заборавио... као да су ми драги рођаци, део мог предачког наслеђа и део моје заоставштине потомству.

Ето, само један поглед, пар тренутака сна и ... заувек.

Чудо!

Галија, Ниш, 28. јул 2014.

ВЕЧНИ САН

И у сну пређе он своју границу.
Ј. П. Кузњецов

Сања да у фотељи седи особа чије лице не може да види. У руци држи књигу његових песама „После свега“. Види како се из књиге извијају плаветни пламичци.

Буди се, зури у таваницу, пита: „Шта значи овај сан?“

То није човек, то је твој анђео, казала је Госпођа Јованка која се бавила тумачењем снова.

Насмејао се, руком одмахнуо.

Повремено сан се понавља.

И види како се из књиге извијају плаветни пламичци, причини да чује шушањ.

Почиње да размишља о речима Госпође Јованке када угледа на корици књиге утиснуту шару.

Бела, као суви жиг.

Сања, у сну осети додир, чу шапат: Време је!

Отвара очи, види испружене руке и он се не знајући како нађе на тим рукама налик оним плаветним пламичцима што су се извијали из књиге његовим песама „После свега“.

И виде плавет у којој се нађе, али више није знао шта је видео и сам плавет.

ПОКЛОН

У НКЦ организација размене књига под називом *Светосавски антикваријат*. Посетиоци доносе прочитане књиге одлажу на дугачак сто који се састоји од више састављених столова прекривених чаршавом. Могу да узму књигу коју пожеле. Посетиоци су углавном нишки писци, прилика је да се виде, и све ређи љубитељи књига.

Домаћица је списатељица нишка С. Д. Показујем књигу огледа о мојој поезији Миодрага Мркића: У мрежи *Потоње верзије*.

Поклањам јој књигу.

– Браво, мајсторе, каже она. Узима књигу, прелистава.

Д. спрема нову књигу, хвалим се. Каже да пише дисертацију.

– Благо теби, када о твојим књигама пишу.

Служи се за ову прилику и вино. Пребирају се књиге. Разговара.

Видим да је С. одложила мој поклон на хрпу књига.

Браво, С, помислим.

Узмем књигу и вратим је у торбу.

25. јануар, 2008.

САВРШЕНА ПРИЧА

Стојану Богдановићу, због Чехова

„По мом мишљењу, када се напише прича, треба избацити почетак и крај.”

Ту, ми, белетристи, највише лажемо…

И што краће, што је могуће краће, писати.“

Тако је говорио Чехов, пише у својим успоменама Буњин.

Напишем приповетку о *Животу*.

Избришем почетак.

Избришем и крај.

Читам.

После избришем и средину.

Гледам: Белину.

Савршена прича о животу.

САН

И у сну вреди живети.
Без питања.
Адам Пуслојић

Сања да је поново у пустињи. Буди се у зноју и види да је постеља пуна песка.

Оног пустињског што држи, за сећање, у флаши на којој је записао SAHARA, Douz, 19. 5. 2001.

Песак скупља и износи у авлију.

Зна по мирису, по финоћи, по боји да је то песак из Сахаре.

Не верује, мотри…

Следеће ноћи исти сан…

У дворишту расте гомила песка.

Чуди се, обраћа психијатру Ј. З.

Доктор преписује таблете, саветује да мисли на друге ствари.

Узалуд.

Из ноћ у ноћ исти сан.

Сваког јутра М. износи у авлију песак.

Прича, нико не верује, а гомила песка расте.

М. осећа мирис, и у себи, пустиње.

Чује како песак пева.

Из гомиле песка у авлији ниче палма.

ГОСПОЂА Д.

За Л.

Госпођа Д. важи за елегантну даму.

Она је шик, она је ин. Она је посебна.

Она је увек напирлитана; образи руменилом прекривени, вештачке трепавице сањалачки се подижу и спуштају. Ох…

Сталан је гост књижевних вечери, изложби, концерата.

Она је увек напарфимисана скупоценим парфемима.

Мирише Госпођа Д. За њом се окрећу, погледом милују.

Осећа то Госпођа Д.

Осећа те погледе као руке да је додирују, жудно милују, у уху чује шапате.

Живи сама у неостварену љубав разочарана.

Тако су говорили.

Она је цвет, каже песник, јесењом зрелином обасјан.

Ох!

Као да су је таласи јонског мора извајали, записао је 26. августа 2018. на острву Лефкада, у своје белешке Мирослав из Трешњевице загледан у линију хоризонта што две плавети раздваја. Чинило му се да њу у тој плавети види…

Каже, има чега да се сећа.

Госпођа Д. касно леже, још касније устаје.

Увуче се у кревет у подне, извуче испод покривача увече.

Не намешта постељину, не спрема, не кува.

Срећује само оно што треба да обуче.

Госпођа Д. највише времена проводи у купатилу.

Разговара са оном Д. што је из огледала гледа.

Ни види како јој се око очију већ мрешкају боре које крема још вешто прекрива.

Госпођа Д. је увек у тренду.

Чита часописе, прати моду…

Не сећа када је кревет разместила, стан средила, прозоре обрисала…

Она је посебна кажу оне које за све то немају времена.

Она је вазда напирлитана, она све чини да лепо изгледа.

Она живи у говнету, каже Госпођа Оливера која је једном, сасвим случајно, била у стану Госпође Д.

РОМАН У РАМУ ПРИЧЕ „БЛАЖЕНА СМРТ" СА ЕПИЛОГОМ

Звоно трже младу лекарку Весну Л. из размишљања. Стајала је крај прозора, гледала како праскозорје понад града бистри видик. Град се будио. На истоку светли руменило. Свиће. Махинално је поправила фризуру, обукла мантил и журно ушла у суседну

просторију, у апартман од којег су је делила врата. Требало је да на звук звона одмах уђе у апартман, морала је вазда да буде спремна, а по потреби да седи уз болесничку постељу. Од тога јој зависи и пријем у радни однос. Сада волонтира о чему је у себи често сплитала и расплитала причу. Онај кога је требало да пази је када уђе погледом позва да приђе. Ближе, подиже се рука са прекривача, још ближе…

Био је то стари, како су казивали, револуционар, „крупна зверка“, *господар живота и смрти*, сада притиснут старошћу као воденичким каменом, на одржавању, казивали су, у главној згради чувене болнице.

Његова идеологија је пропала, саборци су одавно отишли с овога света, а он, у дубокој старости је чуван као светац. Нову власт су држали потомци старе идеологије. Њега нису заборавили, он их је док је то могао упућивао у „технику владања“ која је стара колико и човек. Обећавати, палити, жарити, имати на уму латинску „Ко људе не једе говна једе“. Говорили су да је био прек, да је, док је могао имао харем жена, све црнке, младе су му налазили. И сада су му доделили да га пази млада лекарка, лепа Весна Л. негда пратиља мис државе, *чудне земље на дивљем Балкану*, како јој је казивала Мери, пријатељица с којом се дописивала…

Застаде близу кревета, он је нешто мрмљао, руком показивао да приђе.

Још, још…

Приђе, застаде.

Хоћу, хоћу… – чу из мрмљања.

Наже се, да пита: „Шта желите?“.

„Да видим, да је помиришем“ гргољило је мукло.

Ни сама не зна како јој је она рука стргла мантил, како се нашла на бутини, одакле снага гаћице да јој стргне. Осетила је бол, и виде како се рука спусти, а између влажних прстију угледа коврџаве длачице.

Била је као скамењена, прође је језа, осети како је срце бурно туче, лице руменило облива.

Сва се стресе, најежи.

Боже, чу из себе.

Кошчата рука је стајала на прекривачу, мумифицирано лице се развукло у осмех, а очи су биле склопљене.

Скамењена стајала је неколико тренутака у гробној тишини апартмана.

Ни сама није знала како је изашла у дежурну собу и загњурила главу међу шаке.

Морам да се приберем, морам…

Удахнула је, смирила, вратила… обрисала је ону руку, уклонила тресући се длачице…

Јутарња светлост је испунила собу. Слушала је тишину. Зурила у плафон. Осети да јој очи сузе. Весна Л. црнка, лекарка, бивша пратиља мис државе које више нема, жена земљотрес како су је негда звали. Лекарка-болничарка, посао јој обећали, заповедили старог да чува.

Прибра се, среди да сачека смену.

И ево стиже колегиница Јованка Б. црнка из Шапца.

„Је ли жив фараон?" – пита.

„Мирује, као мумија." Морам да пожурим, осмехну се и изађе. Сишла је као у сну низ степенице чувене зграде. Изађе на улицу и потрча из све снаге. Пролазници су зачуђено гледали младу жену што трчи као да је неко јури. Што даље, што даље, одјекивало је из потпетица…

Проф. Обрен тачно у 8 h уђе са свитом лекара у апартман. Није ни погледао лекарку која је дежурала у апартману а сада је стајала пред вратима како је протокол налагао.

Виде на јастуку мумифицирано лице чудно развучено у осмех…

– Ха, блажена смрт. Сањао је нешто из чега се није вратио.

У подне на ТВ је јављено да је у дубокој старости преминуо легендарни херој, последњи великан старе гарде која је исписала светле странице наше славне прошлости.

***

Блешти сунце, плавичасти обриси планинског венца у даљини утапају се у плаветнило неба.

Сада је тамо зима, помисли др Веселин. Снег, а овде снег ретко када планинске врхове забели.

На великој тераси за столом с њим је млада супруга Мери. У парку испред хотела њихова кћер Весна се игра са својим црним пријатељицама. Чују се, повремено, гласови са оближњег тениског терена. Нема еуфорије, која је тамо, уочи Нове године. Допире мирис расцветалог баобаба, мирис лета што пламти, као да горе плаве се крошње џакаранди. Пљушти светлост.

Живот је чудо, мисли др Веселин. Сети се писца који је казивао о случају комендијанту. Црњански, да, Црњански… Мрс Мери се осмехује. Мудар је мој муж, мисли. Често је замишљен, жели да напише књигу свог живота…

Он размишља, из бунара сећања извлачи догађаје. Осмехује се својој супрузи.

Упознали су се у болници у којој ради. Она му се прва обратила, на пиће позвала, чула да је дошао Отуд. Привукло је то што је увек замишљен и није се скоро ни ким дружио. И она је пореклом Отуд. Њена мајка је кћи тамо познатог револуционара. Познатог, а овде и не знају да та земља постоји. Није се мирила са очевим начином живота, с том борбом на дивљем Балкану. Дошла је овде, променила име, желела све да заборави. Али, може ли човек ишта да заборави? Све се таложи у њему и исплови када се најмање нада. Оца никада није помињала, ни ту земљу у којој се и најближи крве и тамане. Причала је, а др Веселин је збуњено гледао. Живот пише романе, али романи не описују живот, мислио је. И тако, ноћна дежурства, разговори и брак. Доктор није желео да јој ода своју тајну. Желео је да заборави ону др Весну коју описује прича „Блажена смрт". Била је

дуго у депресији, онда је све распродала, и уз помоћ др Јованке која је отишла у Норвешку, променила пол.

Али ону Весну је носила у себи, јављала јој се повремено у сну….

Столу притрча девојчица с цветном гранчицом у рукама радосно цвркућући.

Доктор се трже из размишљања:

Рашири руке, загрли девојчицу.

– Весна, радости мог живота.

У очима су му искриле сузе…

КАФКА

Када су минули овим светом неки су наставили да пишу. Бестелесни нашли су се с оне стране у простору без земаљских мера. Овде су наставили да пишући трагају за мајком свих речи. Сада су знали да је слепи Борхес видео оно што је у земаљском облику казивао како је свеколико писање само једна прича.

Књига.

Песма.

Реч.

Њихове мисли су се сливале у светлосно платно различитих нијанси. Међу тим нијансама стално се једна јачином издвајала. Бестелесни запиташе ко је творац ове нијансе. Како се звао на оном свету?

„Кафка. Био сам Кафка", чули су одговор.

У плаветнилу је пулсирало.

„Ја сам био Едгар Алан По. Ево, дарујем ти, мајсторе, моје перо."

Гавран се огласи, чу се шум крила, светлосно платно се као крошња на ветру зањиха и као у сну живих нечујно прекри призор.

ЖИВОТ У ЈЕДНОЈ РЕЧИ

Сетио сам га се када су јавили да је у Америци умро. Били смо ђаци када нам је учитељ казао да Јован одлази код родитеља у Америку. Ушао је у наш разред ђак из четвртог разреда и поздравио се са свима. У Америку одлази, били смо усхићени. Отуда нам је, у то време, стизало млеко у праху, и јаја. Звали су их Труманова.

После су године и живот све потиснуле у заборав... Вест о његовој смрти је стигла у већ опустело родно село. И ми смо се сетили нашег детињства и школских дана.

Окупили смо се на погребу, разговарали и већ оседели, поново упознавали.

На крсту поред Јовановог имена беше урезано и америчко

Џон.

У тој речи био је цео његов живот проведен у свету.

Тамо.

У Америци.

ТАЧКА

Коначно је завршио животопис. Иза брда речи ставља тачку. Запањен гледа како тачка оживљава и расте, плави рукопис, испуњава собу и све унаоколо.

И Он се, ни сам не знајући како, нађе у мраку у коме се ни прст пред оком не могаше видети.

ЖИВОТОПИС Г. Т.

Његов буран живот урезаше у камен.

У црту између две бројке.

О томе трава што се у зеленом распламсавању пролећа распевала унаоколо.

И пламичак свеће што догорева... Опомиње.

Зна тај пламичак, испраћа и памти, капље на животопис Г. Т.

Сузи твојој весник.

(Приче из збирке у рукопису „Сандук пун таме")

Томислав ЂОКИЋ

ЛЕПА ВИДА

Тече митска река Морава, тече кроз равницу и кроз векове. А на њој, у старо време, од Сталаћа па до Свилајнца бејаху само две ћуприје: једна наспрам саме Тодорове куле, на месту где се сестрице (Јужна и Западна Морава) стопише у већу сестру (Велику Мораву) и друга, неколико десетина километара севернije: између Ћуприје и Јагодине. Између те две дрвене, од сипаца и времена нагризене ћуприје, с леве и десне стране непредвидиве реке, и хранитељице и морије Мораве, низаху се, и на једној и на другој обали, села. Та иста река предвајаше браћу, пријатеље, побратиме, па и кумове, али и имања на пола цепаше. Ливада и сенокос на левој обали, а косач и реска коса на десној. Њива и бериħет на десној, а вредне руке и јарам на левој. И тако, кроз деценије. Потребе изукрштане, а између њих се испречила ћудљива река. Две врбовите обале толико близу (скоро да пљунеш с једне на другу), а истовремено толико далеко! Но, сналажаху се сељани! Нека Бог поживи и оног који је смислио скелу и чукунуначиће његове! Помоћу те чудесне справе савлађиваху тајанствене дубине, премошћаваху злослутне вирове и матице. Заврше посао на левој обали и ево их, увече, на десној! И с десне, на исти начин, дојезде на леву, својим кућама. Ретко кад кружаху и запућиваху се пут дрвених ћуприја. То чињаху, рецимо, кад је скела у квару, или кад се између неког од сељана и скелеције проспе зла, отровна реч и, недајбоже, крв!

А бејаху љуте зиме, оне које се памте и о којима се деценијама приповеда. Те, прећашње зиме не бејаху ни налик на данашње, свилене! То су биле зиме у знаку „Савиних љутина“, јануари кад је од мраза пуцало и дрво и камен! Биле су пахуље као ластавице и снегови који су затрпавали не само врвине, штале и торове, већ и кућна врата. Згранути човек просто није знао шта је више: сметови, или кровови?! Бели Хималаји усред моравске равнице! То су била времена кад се човеку, бачијару, па и затеченом путнику намернику, зачас замете и траг и живот. Е, баш за таквог земана мењала се Морава, нагло и чудно. Од ње је настајала нека друга река, или, боље рећи, „нестајала“ је. У току дугих, ледених богојављенских ноћи ледила се и јогунаста, митска

река. Још с вечери на њој се ухвати житка сига која се пре поноћи превори у беличасту пуцкетаву скраму, да би у цик зоре нарасла у као камен тврду ледену „даску“. Кад се сељани пробуде, од неверице очи трљају. Не могу да схвате да је зимски ноћни ведрењак „попио“ читаву Мораву, да јој је избрисао цео ток, замео сваки траг. Пред њиховим очима рашири се светлуцава џиновска санта, а скривени, гргољиви бучњаци умукну испод леда. Село на другој обали одједном им се учини надохват руке као да је само махала њиховог, родног. Више и не верују да је до јуче носило друго име и имало другог попа и цркву. Скеле се одселе у нигдину. Све се преко ноћи стопи у идеалну целину, па и оне, најдаље њиве, због којих су до јесенас разбијали главу (како до њих стићи и убрати усеве?). Чак престану да верују да је Морава икад постојала! Она је само грозоморно привиђење, авет која је ваљала пањеве и таласе и срдито односила кућне прагове и жито из амбара. Сада, пробуђени из ружног сна, могу да одахну и да један другом на миру наздраве заслађеном ракијом, свареном на врелој плотни.

Уочи јене од таквих зима у девет села, и на левом и на десном скуту Мораве, прочу се лепотица Вида. Рођена у Горњем Видову, то бејаше лепота какву мушке очи дотле не видеше! Стаса гиздава, корака лака и лелујава као у срне, косе дуге, вилинске, очију гарних као ноћ, а образа млечнобелих са зрелим јагодама на благо испупченим облинама. Под платненом кошуљом с чипкама наслућивале су се две беле лабудице које само што не прхну. Обрвице јој танке пијавице из завичајних, моравских вирова, а поглед – жива ватра! Нема мушких очију које се у њу не загледаше, али ни момачких уста која су се могла похвалити да су ту лепоту целивала, ни делијских мишица које су ту, ванземаљску чедност у наручју своме ломиле и арчиле. Једноставно, та очева и мајчина мезимица одбијаше силне просиоце и остаде недостижна мета мушких уздаха, скривених у врбацима и кукурузима, кад би оцу, чувеном моравском воденичару, у предвечерје храну доносила. Целом Поморављу чињаше се да прелепа Вида свог принца на белом коњу чека с друге планете.

А онда, кад се томе нико није надао, загледа се Вида у плавокосог чобанина Радоја из Обрежа, села наспрам њеног. Само их је Велика Морава предвајала, али на њену, десну обалу допирао је умилни звук његове фруле. Сви се чуђаху јер од Радоја беше и лепших и имућнијих момака. Неки од рођака покушаваху и да је одврате, али лепа Вида остаде неумољива. Или Радоје, или нико! Изгледа да ју је опчинио орфејски звук његове фруле! Његово топло срце и велико стадо било јој је веће богатство од свих, нападно нуђених, кула и градова! „Свадбе иду јесење“, певаше се у родном Поморављу, али тек кад тај талас прође, запроси Радоје руку лепе Виде и доби је од њеног оца Игњата. На то многа мушка срца препукоше од муке и зависти, али скромни пастир не ликоваше. Ћутке се спремаху за свадбу коју заказаше за невреме: за дан Светог Јована зимског! Све припреме најзад беху завршене. Знало се да ће у Радојевом кућерку за тај, свечани дан бити печења, и свињскога и овнујскога, и да ће равницом одјекивати звучни глас гајди и ћемана, а ни рођачка грла неће се штедети! Беше спремно и сито, и јабука-руменика, и жито

које ће млада на кров бацати. Наравно, и накоњче је нађено, у ближој родбини. Нека свет види како га младожења ка Сунцу подиже и како га лепа Вида, невеста над невестама, у обрашчиће љуби и ланеном кошуљом огрће! Баш та и таква Вида за „многаја љета“ обрадоваће наследником и Радоја, и свекра и свекрву, и кућни им темељ, и плодне њиве моравске, и меденицу на предводнику стада!

И дође дуго очкивани Јовањдан, од памтивека прикуцан за 20. јануар! А три ноћи пред свадбено весеље накостреши се зима као никад дотле. Најпре је лудовала помахнитала мећава и носила палаваће снега да се прст пред оком није видео. Завеја стазе и богазе, завеја њиве и топољаке, завеја и вратнице авлијске. Али једна капија, она Видина у Горњем Видову, претходно одгрнута лопатом, ипак се за свадбу китила! „Певице“, девојке из родбине, певушиле су древне сватовске песме („Ми не дамо злато за олово“) и правиле украсне машнице од вишебојне хартије. Чак су, усред зиме, и цвеће пронашле! Ако нема георгина и „девојачког срца“, има бар рузмарина, шимшира и покоје мушкатле! А у ноћи пред Богојављење ветрушина нагло изгуби дах и наступи јовањски мраз. Прозори постадоше непрозирни од зимске резбарије, на кацама с купусом осване прст леда, а дрвеће беше од корена до врха у зимским оковима. И Морава се умири, постаде нечујна. Сакри се испод никад дебљих санти. На њима се само понегде познаваху трагови птичјих канџица, а у глуво доба лисице се слободно шетаху с једне на другу обалу. У таквој ситуацији нико од Горњевидоваца и не знађаше где је стара, уснула скела. Она п(остаде) неупотребљива, а стара сталаћка ћуприја кићеним сватовима беше предалеко. Одлучише да по чар-невесту крену саоницама, преко Мораве. Младожења је блистао у јелеку опточеном срмом, чакшире су му се, у непрегледној белини, истицале црном линијом, а врхови опанака „шиљкана“ само што нису прхнули! Свекрва је блистала од среће што доводи „одмену у кућу“, свекар је гладио бркове за пољубац с пријом, а кум је спремао ситниш за величанствени узлет („Куме, изгоре ти кеса!“). Коњи (и вранци, и кулаши, и белци, и дорати) махали су гривама, љуљушкли црвене кићанке поред ушију и нестрпљиво фрктали. Они би да повуку саонице, да одмах крену по невесту какву Поморавље никад није ни видело, ни упамтило! А она, снежна вила у белом велу, горела је од жудње да што пре угледа кићене сватове и свог делију Радоја. Зачуше се прангије, проломи се прасак кремењаче, па поворка саоница крену. „Гором језде кићени сватови“, допирао је с друге обале нежни глас певица. Прве саонице склизнуше низ омањи насип и „загазише“ низ обалу, па право на оковану, белу реку. За њима друге, па треће, па десете.... Напред свекар, а с њим, на истим саоницама, младожења, свекрва и младожењски момак. За њима стари сват с породичном свитом и старосватским момком, следе кум, кума и кумчићи, па расположени девер који ће свечано прстеновати младу. Прати их војвода са женом, младожењином сестром, а на крају колоне су остали сватови, они из комшилука и даље родбине. С једних санки просу се ситна, чиграста свирка гајди, а њима се придружише ћемане, звуком широким, развученим као бела, јануарска Морава. Прећоше половину реке, уз подврискивање снаша, румених од мраза

и куване ракије. За њима остаде линијасти траг саоница на леду. А онда, кад расположење сватова увелико запенуша, зачу се изненадно пуцкетање. На једној, тањој санти одједном се отвори рупа и два белца стрмоглавише се у дубину. За њима пропадоше кум, кума и кумчићи. Жене једва стигоше да врисну, а кумовима се истога трена придружи један од девера, с целом породицом! Над залеђеном Моравом проломи се јаук, и женски и мушки, али беше касно. Начет на најслабијем месту, лед је пуцао у парампарчад и прождрљиво гротло се немилосрдно ширило. Оно за трен ока прогута читаву запрегу с младожењом, па старојка који скочи са својих саоница и очајнички покуша да га задржи. За њима у бело, смртно црно гротло, одоше сви: и рођаци, и побратими, и пријатељи, и комшије, и знанци и незнанци! Разјапљених чељусти, незасита Морава је ликовала. Само један човек избеже њен самртни загрљај! О подмуклости наоко питоме реке, о болу и несрећи сватова, савременицима и потомцима моћи ће да прича једино младожењин најбољи друг, Андреја, човек кога су били повели да, ако устреба, „стреља кроз прстен јабку“ и који се, некаквим чудом, у тренутку кад Морава халаљиво зину, некако ухвати за грану најближе врбе.

Црна вест о несрећи сватова и трагичној погибији несуђеног младожење као муња се пронесе Поморављем. Своје сечиво бола она најпре зари у мекано срдашце невесте Виде. Но, она у њу неће и не може да поверује! Она, упркос наваљивању родбине, неће да скине бели вео и да га замени црнином. Не да да с њене, девојачке капије скину лук венца с кога и даље виси клип кукуруза и струк празилука. Док сви ридају и косе чупају, Вида не плаче! И даље Вида види кићене сватове, види долазећу колону саоница и види свог Радоја, насмејанијег него икад! Стићи ће он, њена радост! Мора стићи!

Љиљана НИКИЋ

НА ПУТУ ДО РАДНИЧКЕ 8

Понедељак, 2006.

Испричаћу вам историју две болести.

Хм... Мислим да нисам одличан саговорник. Све време ви причате, ја ћутим.

Напротив. Одличан сте саговорник. Знате, некад је слушање вредније од било какве приче. Имам потребу, ето, баш то да испричам. Био бих веома радостан ако бисте желели да ме саслушате. Имамо још пута до Радничке 8.

Да... Саслушаћу... У сваком случају, ви мени помажете. Ви ме водите до улице, јер не знам град. Ако је то онда најмање што могу да учиним...

Јако сам срећан што нисам прошао као јунак Чеховљеве новеле.

Молим?

Као јунак из новеле „Туга“. Прочитајте је кад стигнете, ако се икад сетите овог необичног сусрета и ако запамтите наслов.
Мислим да ми је однекуд познат, али...

Туга је свакако универзална појава. Хтео сам рећи... Да... Преминуо ми је брат. Има од тога више од пола године. Није ми рођени, али као да јесте. Преминуо је у септембру, а пре њега преминуо ми је у марту брат. Обојица су били веома млади – 35 година – какве су то године! Један је био инвалид, знате. Цео свој живот је водио борбу. Када је дошао у моје село, није ходао, али је могао да покреће руке. После ни то. Само прсте. Звао сам га Учитељ живота. Ако је ико, поред свега, био ведар, то је био Он. Никад га нисам видео нервозног, незадовољног. Сви остали су такви могли бити, али Он не! Волео је рачунаре. Био је програмер и по! Имао је, знате, много рачунара и друштво му је редовно долазило да играју игрице. Био је ујединитељ, пријатељ, брат, човек на кога смо сви ми требали да се угледамо.

Како је умро?

Ах, како је умро! Брзо. Имао је дистрофију мишића. У фебруару је почео да болује од грипа. Одвели су га у болницу. Тамо је лежао недељу дана и већ се ближио март. Умро је тако што му је

отказало срце. Ej, њему да откаже ТОЛИКО срце! Јавила ми је мама телефоном. Рекла је само да је умро, да му је стало срце. Човече... Нисам могао да верујем, иако сам знао да је у болници и иначе лошег здравља. Шта га је дотукло!

Сахрањен је на свој рођендан, почетком марта. Био сам на сахрани. Прошло ми је кроз главу тада како је поново ујединио све те људе. Не можеш да верујеш колико их је било. Он се тада, кладим се, поново родио. Негде. Ах, извињавам се, престао сам да вам персирам!

Нема потребе за тим. Оставимо сад формалности. И?

Пао сам у бедак. Први пут у животу сам се запитао за чим човек жали када неко премине – за преминулом особом, за тим што веома пати, или за празнином која остаје иза преминулог! И схватио сам да је то ипак...

...празнина, зар не?

Тако је! Исто размишљамо.

Размишљао сам како ћу ја без њега, како ћемо сви ми без њега. Од марта до септембра има пола године. То је био неки период мог првобитног опоравка, да не кажем изласка из црнине, и физичке и психичке, мада нам је свештеник саветовао да не носимо црнину, да то црква не прописује. Ја сам се увек облачио онако како сам се осећао. Тако је било и сада. Дакле, давно је, када гледамо све те месеце, прошао март и дошао је септембар.

А тај други брат, он је...?

Он је имао, буди уверен, најподмуклију болест – рак на плућима. Био је брат од тетке мом брату који је преминуо у марту.

Страшно...

Није живео у истом месту где и ми. Он је већ био на више од четири сата вожње од нашег села. У граду око кога кружи киша, за кога ме везују Шумарице, стрељање ђака, стихови Десанке Максимовић.

„Крвава бајка“?

Да, крвава бајка. Његов је живот био баш такав.

Био је висок момак, тада већ ожењен човек, наочит, плав, један од најлепших у нашој фамилији. И, поврх свега, добра душа и изузетно интелигентан. Изузетно интелигентан! И знаш кад се те ствари споје – лепота, доброта, интелигенција – па то је калокагатија права! То не може дуго на овој земљи да опстане! То смрт мора да покоси!

Разумем.

Не знам да л` клетва, зла срећа, шта ли, нешто га је однело. Али, ја сам и данас уверен да све то није тек тако.

Имао је рак на плућима, био је тежак случај онколошког болесника. Нажалост, рак је открио касно, када су сви предзнаци и знаци да се са њим нешто дешава одустали од намере да га упозоравају. Претпостављам да је могао да наслути да је болестан, али ко би себи желео да квари тек започет живот, брак...

Сви бежимо од истине.

Када је сазнао, ја не знам како је то поднео. Тешко, сигурно. Али, најтеже је тек онда следило: анализе, хемотерапије, зрачења, корачање без краја, безумље... За такве кораке требао му је јак

ослонац. Имао га је у породици, највише у мајци. Све сам ја то, човече, знао само преко телефона. Нисмо могли да му одемо, онколошки болесници су осетљиви. Чували су га од свега, али га нису сачували.

Како је умро?

Исто као и први брат. Стало му је срце.

После силних терапија, зрачења, надања, срце је посустало. Ма... Он је и на костима имао метастазе. Ломиле су му се кости на крају. Такав је и отишао.

Кад сам отишао на сахрану, његова мајка је изјавила како га је обукла у венчано одело. И тада је био леп, рекла је.

А умро је, знаш ли где је умро?

Где?

Између његове куће и болнице! То ме подсети на Љепосавину судбину, да... Где ће то дуго да опстане, драги пријатељу!

Јако жалосно! Не могу наћи речи утехе.

Зар је потребно тражити их? Не. Ти си ме саслушао. Осећам се као да сам се испричао са најрођенијим. Да су сви људи као ти...

Ма... Није то ништа. А шта си по струци? Видим да стално спомињеш књижевност... Читаву си ми причу испричао кроз асоцијације на нека дела.

Да, ја сам професор књижевности. Хтео сам да, кроз разговор, такве личности овековечим. Да сам ћутао, да сам их се само сећао, ко би знао да су њих двојица били такви.

И ко би препознао шта значи радовати се животу и ценити га. Значи... Схватио си поенту. А, чини ми се и да смо стигли до Радничке 8. Нисам те питао, шта си ти по струци?!

Студирам новинарство. Овде сам јер тражим посао у Студентској задрузи.

Сјајно! Сад ми је јасно зашто волиш да слушаш људе! Свако добро, пријатељу, и нека те Бог чува!

И тебе!

Понедељак, 2019.

Прошло је много година од тог нашег сусрета а ја сам и даље имао потребу да забележим овај необичан разговор. Не зато што сам се пред тим човеком осећао дужним да наставим да спомињем оне које и не познајем. Чак не ни зато што сам био ганут, а заиста јесам, тим истинитим трагедијама које су га задесиле. Већ зато што је тај разговор, нетакнут, остао у мојој глави годинама. Кад год бих се нашао укоштац са неком недаћом, он би се испречио као подсетник; кад год би се нада мном надвиле неке слутње, он би ме опет упозорио на живот; кад год бих падао, он би ме на крилима својим дочекао. И шта ми је у тим тренуцима и остајало, него да га запишем. Толико му дугујем. Знам да овај папир није неуништив, да сутра може нестати у пламену (као и сви ми), али дубоко верујем да реч... Реч има своју вечност и трајање. И када ја будем нестао, остаће она иза мене! Зато сам и записао...

А, Ви ћете се (бићу овде формалан), драги професоре, ако икада будете читали ово, сигуран сам, препознати. На овом папиру куцају још увек она два срца о којима сте причали. Овде је оно што сте ви рекли, а ја записао. Фрагмент живота који је стао на свега неколико страница које је саставила пука случајност – Ваша воља да ми покажете пут и моја воља да Вас саслушам. Ништа више.

Ваш, сада већ свршени, новинар

Кнез Михаило и кнегиња Јулиа

Милена ДРПА

КОФЕР ДЈЕДА СИМЕ

Моја баба по оцу имала је два брата, Илију и Симу. Илија је са породицом живио у Београду и веома ријетко долазио у родни крај, а Симо, бабин млађи брат, провео је живот сам, без породице. У младости је волио једну Косару, али се љубав није завршила браком и обоје су, као у неком тужном љубавном филму, одлучили да цио живот остану сами. Он је послије неуспјеле љубави отишао из села и након неколико мјесеци јавио се из околине Сремске Митровице, гдје се запослио као најамник код неког имућног газде. Чувао му је стоку и бринуо о њој, а заузврат је имао смјештај, храну и сасвим пристојну плату.

У почетку је ријетко долазио у село. Тамо, на свом широком сремском салашу, под шкиљавим свјетлом слабе сијалице, у скромно намјештеној најамничкој собици, боловао је дуго за својом Косаром. А кад су прошле године и туга нашла мјесто на којем ће у њему нечујно вјековати, одлучио је да поново дане одмора проводи међу најближима.

Његовим доласцима су за мене и моју сестру наступали прави разиграни дани. Остајао је по двадесетак дана и ти дани су били посебни по много чему.

Прво узбуђење чекало нас је одмах по његовом доласку. А долазио је обично изненада, у први сумрак, кад је једини аутобус који саобраћа у току дана стизао у село. С кожним качкетом на глави, у сакоу испод кога је увијек вирила чиста бијела кошуља закопчана до самог грла, разликовао се од мјештана који су излазили из аутобуса. На ногама је носио шпицасте црне ципеле, које су биле тако угланцане да су се сијале као, како је баба говорила, глава њеног уображеног старог патка. У једној руци је увијек носио омању браон ташну од које се никад није одвајао, а у другој повелик црни кожни кофер, који је у себи сваки пут чувао праву ризницу радости за дјецу. Једном би то био комплет најразноврснијег посуђа за лутке, почев од мноштва малих шерпи и лонаца, па све до којекаквих необичних посудица за сосове, здјелица за слатко и кашичица свакаквих облика и величина. Све је то било у јаким и живим бојама, као створено да ја и моја сестра

цијело љето позивамо у госте своје другарице и проводимо сате и сате у припремању најразличитијих јела и напитака за гошћење. Дјевојчице би у трену постајале наше комшинице које уз јело и пиће распредају о дјеци, мужевима и свакојаком животним проблемима. Са занимањем и великом вјештином опонашале смо женске разговоре које смо свакодневно слушале у својим кућама.

„Драга комшинице Ружо, онај мој бенасти човјек опет синоћ заглавио у кафани'', почињала бих ја, намрштивши чело и скупивши обрве како бих изгледала што смркнутија и што љућа.

„Ма, то је ситница, драга моја Милице", мрзовољно би уврнутим устима проциједила Ружа, „кафана је и мом Јови друга кућа, ја на то више и не обраћам пажњу.''

„Мени није ситница, само да знаш, јер дође пијан као летва", настављала бих ја уз покоји „срк кафе'' из наранџасте пластичне шољице,'' а ти, руку на срце, немаш ни тих, а ни других проблема.''

„Ама, мени дјеца не уче, све саме јединице и двојке доносе, јадна сам ти и жалосна", жалила се Петра својим пискавим гласом, трудећи се свим силама да што вјерније опонаша своју стрину Живану којој је кукање због дјечијих јединица било главна тема уз свако испијање кафе са комшиницама.

Приче би понекад, не могавши да издржимо ту превелику озбиљност с којом смо их испредале, биле прекидане смијехом у који бисмо изненада праснуле, али бисмо се већ у сљедећем трену поново уозбиљиле и наставиле да се жалимо на свакојаке животне проблеме.

Једном је, приликом дједовог доласка његов кофер био сав увезан јаким кожним каишом.

„Зашто ли је увезан, шта ли је у њему?'' титрала су ми у глави питања која су се као узнемирене пчеле сударала и зујала тако јако да је њихово зујање, чинило ми се, свако могао да чује.

Док је улазио у кућу, дјед се смјешкао уобичајеним загонетним осмијехом и с врата почињао са својим смијешним тепањем:

„Е, да видимо шта је то сад дједе-пједе донио у коферу за своју Мијицу и Гојдану! Ко први дотрчи и запечати ми образ пољупцем, добија право да отвори кофер!''

Ја сам се, пошто су ми пољупци увијек били *на готовс* и за укућане и за оне који долазе, нашла у трен ока пред дједом. Обавила сам набрзину то са *пољупцима* и већ у сљедећем трену вукла сам према средини кухиње тешки увезани кофер, стењући и успут гужвајући бабине шарене крпаре које су биле пружене оним дијелом кухиње којим се највише ходало. Послије поприличног натезања са каишом и металним затварачима на поклопцу кофера, сва зајапурена, широким замахом руке пребацила сам поклопац и у дубљем дијелу кофера се појавио прави-правцати намјештај за цијелу луткину кућу. Каква раскош, каква љепота!

„Јој, секо, брзо дођи да видиш'', повикала сам и обгрлила рукама отворени кофер,'' па наша лутка ће имати најљепши намјештај на свијету! Оваквог сигурно нема ни у Београду!''

А кад је кренуло *истоварање*...

Као да је исељена цијела кућа неког богаташа, а онда сав

намјештај чаробним шташићем смањен и послаган у кофер дједа Симе!

Кухиња је имала све што треба. Бијели шпорет са сјајном црном платом, зелени креденац са неколико преграда и украсним шарама на доњим врaташцима, сто прекривен мушемом са насликаним кришкама лубенице, четири столице са наслонима и тапацирана сједишта, пресвучена меканим жутим плишом.

У дјечијој соби била су два једнака кревета, оба са шареним душецима, јорганима и јастуцима, један повисок двокрилни ормар и полица која се морала причврстити за ормар да се не би преврнула. Полица је имала чак и неколико малих дрвених украса који су је чинили најљепшим комадом намјештаја у тој соби.

Ипак, најљепша је била трећа – спаваћа соба. Какви кревети! Узглавља у двије нијансе смеђе боје, са полукружном горњом ивицом. Прекривачи попут ливаде у вријеме најљепшег цвјетања. Ормар је имао чак петора врата и то са украсним златножутим ручкицама које су му давале посебну чар. Ту собу је ипак најљепшом чинио ормарић с огледалом. Сличан такав имали смо ми у кући. Звали смо га психа и женски дио наше породице сваки час се мотао испред њега.

Тих дана су сви слободни дијелови пода у кући, у такозваној средњој соби, били насељени мојим луткама. Боравиле су час у једној, час у другој соби, спавале, плеле чарапе, кувале, примале госте и с њима испијале кафе. Најчешће их је, наравно, посјећивао дјед Симо.

„Ево стигао дједе-пједе на кафу и ракију! Опет ми сипајте кафу у ону шољицу са три љубичице, из ње ми је најслађа. А уштипци, пеку ли се и данас уштипци?''

Ја бих преносила лутке у кухињу поред које смо сједали ја и дјед и почињало би гошћење праћено разговорима у које сам највише укључивала лутку Стојанку. Њу ми је тих дана направила баба зато што сам четири пута ишла сама код Маре Ненадове по сир и кајмак.

О чему се све није разговарало на тим нашим сједељкама! И како је поскупио кукуруз, и како је гушчија маст добра за упалу плућа, и како лутка Видосава још ниједном није испекла уштипке, и како лутка Цвијета прави најбољу туршију...

Дјед Симо би често задиркивао лутку Стојанку:

„И, нађе ли ти себи момка, Стојанчице-љепотице?''

Онда би нахвалио неке момке из села, а на крају, по ко зна који пут, расплео своју причу о Косари и њиховој неоствареној, али вјечној љубави. У рукама би му се у току приче увијек нашла њена слика коју је носио на највидљивијем мјесту у новчанику.

Сваки распричани дједов дан завршавао би се понеким уздахом, некад и сузом, због непрежаљене љубави. А у вечери уочи његовог одласка било би уприличено посебно дружење.

„Мијице, Гојдана, дједе-пједе долази вечерас у госте код вас и код лутака. Доносим и поклоне – свакоме по новчић, да свако купи себи оно што жели. Али прије тога неко мора очистити ципеле старом дједу-пједу. Договорите се ко ће!''

Ја сам знала да ће сутра, кад провирим у собу у којој он спава, његов кревет бити празан. Зато су у току тих вечерњих дружења пред

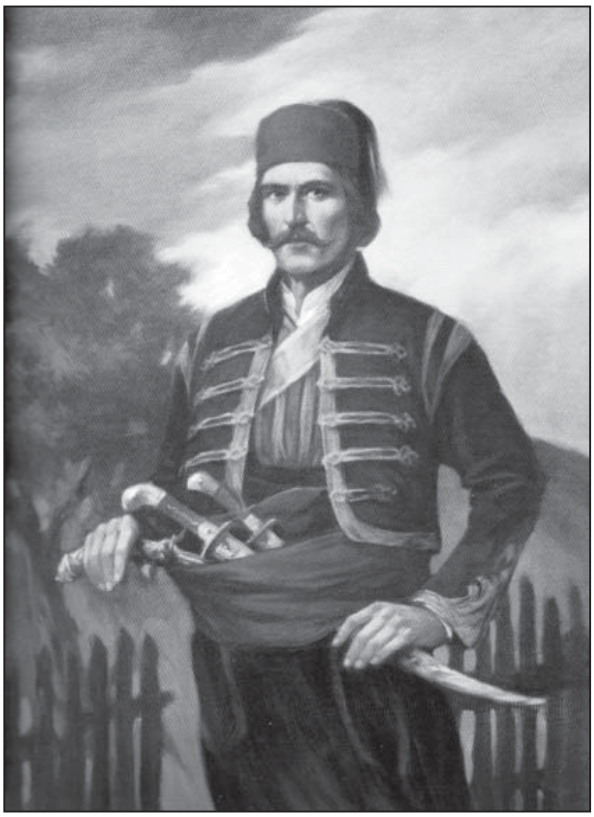
полазак однекуд долазила и спуштала се по нама и нашим ријечима невидљива зрнца туге и утапала се у сваки изговорени глас.

„Ципеле су права огледала! Има да се у њима огледају сви путници од Шамца до Сремске Митровице! Зато ће сваки новчић који сам намијенио луткама завршити у оним вриједним рукама које мојим старим ципелама подаре такав сјај", издекламовао би дјед те вечери у једном даху.

А кад би му у стиснутом грлу почеле понестајати ријечи и кад би опазио моје једва скриване сузе, које сам ја по сваку цијену жељела учинити невидљивим, настављао би тише:

„Добјо, добјо, није то ништа! Док набројите: едан, дедан, димле, дисле, аке, туке, пенге, ленге, кара, десет, ето вама опет вашег дједа-пједа са кофером пуним изненађења!"

Сљедећих празних јутара сестра и ја смо се будиле уз одбројавање дједових измишљених бројева и дуго, дуго, све док нас не би заиграли и ошамутили весели љетни дани испуњени дјечијим лудостима, бацале погледе према клупици на којој су се до недавно сијале дједове изгланцане ципеле.

Тома Вучић Перишић

Зорица МЛАДЕНОВИЋ

ИСТИНА И ФИКЦИЈА АУТОБИОГРАФСКОГ ТЕКСТА

Аутобиографија је, поред романа, омиљени књижевни жанр краја XX века. Сведоци смо да се ова тенденција наставља у првим деценијама XXI века и да ће аутобиографија у времену личног портретисања, које узима маха, постати социјални феномен и културно обележје. Ове промене истовремено доносе велики број питања у теорији књижевности, а да сам жанр није до краја дефинисан. Да ли је могуће писати истину из садашње перспективе о догађајима у прошлости и каква је природа те истине, тек су нека од питања која различито тумаче аутори, теоретичари и читаоци.

Сваки књижевни жанр даје могућност писцу да пренесе животно искуство и дâ суд о времену. Дуго је роман имао предност над аутобиографијом. Ни сада се не може рећи да је аутобиографија, са још увек нерешеним жанровским питањем, у предности над романом, али је неоспорно њено све веће присуство. Оно што крај XX века доноси су помешане форме које у себи носе више жанрова. Граница између романа и аутобиографије постаје све тања и све мање уочљива, истовремено се отвара велики број питања о интерпретацији времена о коме аутор прича, истинитости судова које доноси и наравно фикцији. Питање фикције третира се као присутност пишчевог уметничког бића у аутобиографском делу.

Колико се тражи фикција у аутобиографији толико се трага за аутобиографским у фиктивном. Питање да ли је свака фикција заправо откривање стварног, води у комплексну анализу стваралаштва и унутрашњи свет аутора, што ипак ретко може да доведе до значајних промена у доживљају самог уметничког дела. Присуство фиктивног у аутобиографском делу, с друге стране, самом назнаком о постојању, ствара атмосферу која доводи у питање опстанак аутобиографског жанра.

Иако се одвајкада писало о себи, за аутобиографију важи да се појавила као тековина западне културе, настала у Европи крајем XVIII и на самом почетку XIX века. Прва аутобиографска дела, најсличнија данашњим, појавила су се у Немачкој. Томе је, без сумње, значајно допринео Гете својом књигом *Из мог живота*. Поезија и

истина. Исотвремео, Русоове *Исповести* се узимају као покретач аутобиографског дискурса и ван граница Француске. Успех Русоових *Исповести*, постхумно објављених, ствара свест о аутобиографији као новом жанру, као могућем начину писања. Упоредо са експанзијом аутобиографских текстова, имамо и (чини се још живљи) развој књижевнотеоријске мисли у овој области. Како би сферу интересовања држали у предвиђеном оквиру, рад ће се руководити теоријском мишљу Филипа Лежена (*Аутобиографски пакт*), Корнелија Кваса (*Истина и поетика*) и Микаеле Мафтеј (*Фикција аутобиографије*).

Сви аспекти Леженовог пакта

У потрази за дефиницијом, може се рећи и спознајом аутобиографије, Филип Лежен је напустио оквире текста и смисао почео да тражи у читаоцу и да изучава његову перспективу. У тексту *Аутобиографски пакт* он пише: „Уколико останемо на нивоу чистог текста, нећемо бити у стању да разликујемо аутобиографију од романа. Како одвојити аутобиографију од аутобиографског романа?“ (Lejeune 1975, 13) Лежен одређује аутобиографију као ретроспективно приповедање у прози једне стварне личности о властитом животу, где она наглашава свој живот и даје историју своје личности. Ова дефиниција је најприкладнија за постављање граница између аутобиографије и других биографских текстова. Пишући мемоаре, аутор не наглашава лични живот. У биографији су наратор и главни јунак јасно раздвојени, док њихов однос са аутором не постоји; у дневнику може само делимично да се оствари ретроспективно приповедање. Само је у аутобиографским текстовима могуће наћи све што Лежен у својој дефиницији захтева.

Књижевна критика је, након Лежена и паралелно са њим, наставила да изучава слојевитост аутобиографског текста и развијајући бројне теорије, указивала на друге законитости. Централно питање у писању аутобиографије, и оно што је разликује од других књижевних форми, јесте питање истине и њена интерпретација.

Лежен се не бави проблемом истине и фикције. Стиче се утисак да јединство тј. пакт између аутора, наратора и читаоца, који представља у *Аутобиографском пакту*, гарантује истину и искључује фикцију. Читаочев доживљај текста као уметничког дела потиснут је споразумом, тј. пактом чији је циљ откривање истине. Лежен је, дајући своју дефиницију аутобиографије утицао подстицајно, инспиративно, чак и провокативно на многе теоретичаре и писце, што се задржало до данашњег дана. Серж Дубровски, тумачећи сопствени роман *Fils,* уводи термин „аутофикција“, инспирисан управо Леженом и са нескривеном намером да га оспори. Аутофикцију Дубровски дефинише као фикцију сачињену од стварних чињеница коју аутор даје о себи и упућује самом себи (Grell 2014, 33). Жерар Женет, изучавајући нарацију, развија модел поделе типова приповедања тако што на једном крају поставља јединство аутора, приповедача и лика, као пресудан елемент за аутобиографију, а на другом, одсуство овог јединства као несумњив показатељ да се ради о роману тј. фикцији.

Женет дефинише остале могућности аутобиографског и биографског приповедања у односу на присуство идентитета аутора, приповедача и читаоца тако што издваја јединство аутора и приповедача али не и лика, што је одлика биографских текстова и јединство приповедача и лика али не и аутора, што је већ карактеристика романескног приповедање. Женет такође закључује да је могуће постојање јединства између аутора и лика, док се приповедач не може идентификовати са аутором али може са ликом. Не треба наглашавати да је радња у оваквој релацији нужно фикционална и одговара дефиницији аутофикције (Genette 1972, 94–95). Ово јединство је, с друге стране, у равни структуралне наратологије. Оно на чему Лежен инсистира је јединство текста каквим га аутор ствара, како је написан и како га читалац доживљава. У аутобиографији нема нагађања. Аутор је истовремено и приповедач и главни лик, или то није. Уколико није, онда ни дело није аутобиографија (Lejeune 1975, 13), што би била још једна разлика између аутобиографије и аутобиографског романа. Потврда јединства аутор – наратор – јунак је по Лежену „аутобиографски пакт“. Јединство иницира аутор својим потписом на корицама књиге. Уколико идентитет аутора изостане, нема разлике између аутобиографије и аутобиографског романа (Lejeune 1975, 14). Пакт почиње насловном страном где је име аутора. Аутор се у овом пакту први обавезује. Његова намера да изнесе истину је неопходна подједнако као и читаочева вера у ауторову намеру, јер „између осталог, све методе које аутобиографија користи да нас увери у аутентичност приче, могу да се појаве и у роману, што често и јесте случај“ (Lejeune 1975, 13). Аутор је по Лежену, особа од поверења, чија је репутација и упућеност у догађаје позната читаоцу; особа која се прихвата одговорности за оно што нам у тексту преноси и особа којој читалац верује. Поверење једини начин да се дође до праве истине, а не до чињеница које су вероватне или претпостављене. Аутобиографија је по Лежену прозно дело. То не значи да писање аутобиографије у стиховима не постоји или не би требало да постоји, Лежен не оспорава да је аутобиографија књижевно дело, али даје предност прози јер стихови по својој природи и утемељеној књижевно-теоријској традицији асоцирају на метафоре, стилизацију, фикцију, наглашавање, прикривање и везују се за романтичарско схватање истине.

Романтичарско залагање за метафоричку, фигуративну истину, у блиској је вези с романтичарским схватањем суштине песништва, њихов циљ је долажење до више симболичке стварности. За романтичаре истина није више у реалности, „већ у натприродном свету до којег долази песничка имагинација“ (Квас 53).

Како је касније написао, у тексту *Аутобиографски споразум* двадесет пет година касније, Лежен је своју дефиницију сачинио на основу модела блиског Русоу (Лежен 2001, 2). Он у овом тексту признаје да је погрешно изједначавати приповедање и фикцију, али и да је тврдња да је (скоро) немогуће да неко напише биографију по задатим критеријумима а да нема искуства у писању књижевних дела, и да се није остварио као стваралац у животу, претенциозна, пуританска и елитистичка (Лежен 2001, 4).

Преглед односа истине и фикције

Од формирања теоријске мисли књижевност се одређује и усмерава на присан однос са фикцијом који сам по себи искључује присуство истине. Док је у античким поетикама и класицизму овај однос представљао средишњи теоријски проблем, у периоду романтизма, када наступа величање имагинације, почиње његово потискивање и занемаривање. Уочивши ову празнину, Корнелије Квас даје књижевно-историјски преглед односа теоријске мисли према истини, стављајући акценат пре свега на однос поетика и истине који до сада није разматран „као заједничка константа теоријске мисли у антици", указујући и на однос тј. разлику између „античког и нововековног" (романтичарског и неоромантичарског) разумевања истине (Квас 2011, 5–6). Аутор сматра да је истинитост књижевног дела могуће одредити преко његове сазнајне, етичке или религиозне функције, употребом фигуративног модела аутентичности. Он подразумева интерпретативну одлуку да се целина састоји у искрености аутора у откривању уметничке истине. Приповедање у првом лицу, пре свега у жанровима као што су аутобиографски, мемоарски и дневнички, често је засновано на употреби фактографије чиме се наглашава разлика између историје и фикције али се не затварају врата која деле уметничку истину од истине стварности. Истовремено, модерна и постмодерна књижевност поетички свесно меша фактографију и фикцију, стварајући хибридне аутофиктивне творевине које додатно проблематизују могућности постојања и остварења категорије истинитости књижевног дела.

Пошавши од теорије кореспондеције, односно Платонове поделе на истинит и лажан говор и Аристотелове тврдње да је истинит сваки исказ који је у складу са стварношћу, Квас настоји да прегледом теоријских и филозофских мисли укаже на присуство и значај истине у књижевности. Како се Истина и поетика бави разумевањем односа античких поетика према истини песништва, Квас указује на још неколико релевантних теорија филозофије и логике у циљу сагледавања комплексног проблема истине. Издваја теорију кохерентности, која усмерава кореспонденцију Аристотелових мисли и исказа на однос са целином, прагматичну теорију истине, која истину види кроз испуњавање одређених практичних критеријума, односно онога што се покаже као најбоље; теорију консензуса која директно произилази из схватања прагматичне теорије истине где је истинит сваки исказ о којем постоји сагласност заједнице стручњака о одређеној области. Ова предвиђена сагласност мора да буде у складу са општим интересима друштва и људској заједници прихваћеним моралним нормама, што одговара Платоновој *Држави*, односно тежњи да се у разумевање истине угради етичка компонента, у интересу државе (Квас 2011, 20) и која у суштини представља консензус критичке мисли о истини књижевног дела. Следи теорија евиденције, која, пре свега, емпиријском димензијом одваја мишљење тј. суд од стварности, и на тај начин окреће се против теорије кореспонденције. У развоју теорије евиденције дошло је до двојаког тумачења истине,

где једна одражава чињенично мишљење изражено кроз јединство мишљења о датом објекту и самог објекта а друга је уметничка истина која суштински почива у Бићу (идеја коју је развио Мартин Хајдегер). Ова друга је универзална истина, она носи суштину и смисао који се у уметности открива. Вредност уметничког дела је у истини коју дато дело носи у себи. Она се манифестује доживљајем истине код читаоца и омогућава му непосредан доживљај Бића. „Евиденција истине је особено искуство, доживљај који се не дефинише, обезбеђујући апсолутност и објективност суда о истини"(Квас 2011, 23). Овако усмерена теорија евиденције, са идејама немачког филозофа Ханса-Георга Гадамера врло је блиска проблему истине у аутобиографском делу: „Гадамер претпоставља иманентно смисаоно јединство песничког текста у којем се сусрећу две константе: Прва константа подразумева да књижевни текст није једино и само историјско сведочанство о догађајима у свету, већ и начин откривања света какав он уистину јесте. Друга константа су претпоставке читалаца, по којима књижевни текст сам по себи поседује смисаоно јединство". (Квас 2011, 63). Истовремено, овакво схватање нужно узрокује удаљавање од теорије евиденције у ужем смислу и емпиријске истине, што доводи до постављања питања, које Квас са разлогом назива суштинским, а то је „да ли се књижевности уопште може приписати категорија истинитости?" (Квас 2011, 23). Суштина овог питања је у једном од одговора, где се између истине и лажи уводи фикција као нова категорија: „Почев од 16. века, појам фикције улази у књижевност као имагинативна способност стварања нестварног. Појам фикције омогућио је неутрализацију истине у уметничком и књижевном делу. (…) Књижевно дело није ни истинито ни лажно, оно у себи садржи одлике фикције, омогућавајући нам да нестварно прихватимо као стварно" (Квас 2011, 25). Уколико књижевно дело видимо искључиво као фикцију истовремено смо га одвојили од Бића и на тај начин му одузели истину. Осим овог схватања, фикција има и умереније, „жанровско схватање" (Квас 2011, 38). Зачетници „жанровског" схватања, Хенри Џејмс и Вирџинија Вулф, књижевном тексту враћају живот. тј. Биће које носи истину.

Истина која почива у Бићу књижевног текста, међутим, и даље није идентична истини коју очекује читалац аутобиографског дела. Онако како Филип Лежен дефинише аутобиографију, фикцији нема места у овом књижевном жанру. Објашњавајући аутобиографски споразум каже да је супротан споразуму о фикцији (Лежен 2001, 8–9). Како се касније у теорији аутобиографског дела посматра истина, и тумачи сам Леженов пакт, фикција постаје све ближа истини, не увек са намером да је сакрије или угрози на неки други начин, већ се јавља као подједнако важан чинилац књижевног дела, носилац уметничке димензија, а самим тим и уметничке истине. Не може се тврдити међутим, да је то она истина коју читалац аутобиографског дела очекује. Каснији изучаваоци жанра, тумаче Леженов пакт као намерно усмеравање читаоца, припрему да препозна истину, да је издвоји од уметничког доживљаја и преузме је од аутора. Читалац је свестан да право књижевно дело носи истину у свом Бићу:

„Велика књижевна дела прошлости показују нам да књижевност полаже право на истину а ми, читаоци, тражимо у њима смислено и истинито. Читањем књижевног дела ми тежимо истини и у некој мери је и налазимо. Тежња за остварењем добро организоване форме на различитим нивоима организације језика јесте сигнал стремљења дела ка досезању неке врсте истине“ (Квас 2011, 204). Аутобиографија увек доноси неку врсту истине. Међутим, да ли би, уколико се ослободи фикције, истина коју носи постала видљивија? Да ли фикција заиста угрожава истину? Да ли је фикција у аутобиографском делу схваћена као уметнички оквир, избор на који начин ће нам аутор саопштити истину или је фикција све оно што не одговара чињеничној истини? Уколико на тренутак застанемо у трагању за истином и окренемо се проучавању природе и облика фикције у аутобиографији, можда ће и природа и облик истинитости постати јаснији. Осим тога, има пуно неразумевања код дефинисања шта подразумева писати истину. Мора ли порука аутора или описани историјски фрагмент да одговара очекивању сваког појединачног читаоца: да ли очекујемо од аутора да се ослони на спољне изворе како би подржали своје тврдње? Да ли очекујемо да њихова прича буде потврђена од стране других? Или смо заправо задовољни тврдњом да је то њихово сећање без икаквог облика подршке, јер ћемо на тај начин добити њихову истину, а не оно што већ знамо, пита се Микаела Мафтеј у књизи *The Fiction of Autobiography.*

По Лежену аутобиографски текст је могуће „легитимно проверити.“ Аутор подлеже законској одговорности јер уколико изнесе неистину, може да буде оптужен за клевету или угрожавање приватности, чак и онда када текст има „драж уметничког дела“ (Лежен 2001, 10). Мафтеј доживљава Леженов пакт (као и било коју другу врсту споразума) као веома проблематичан и упозорава да се аутор не може обавезати на нешто што је и њему самом непознато. Ауторка указује да уколико узмемо мемоаре и аутобиографију као носиоце индивидуалне, субјективне истине, онда пре свега, треба дефинисати индивидуално. Мора се пронаћи индивидуално које обухвата и писца и читаоца (Maftei 2013, 18). У свом истраживању, она говори о „раду са истином“ где се аутор појављује као истраживач, а његова намера да прикаже истину се не доводи у питање.

Жан Старобински, бавећи се француском књижевношћу (пишући о Русоу) начелно прихвата Леженово правило, али указује на значај стила, начина обраћања читаоцу, који је остављен аутору. Слично Гадамеру који супротстављајући се занемаривању питања истине књижевности, тврди да песништво увек обелодањује истину тј. да „песништво, путем језика, увек обећава истину“(Квас 2011, 65), Старобински истиче значај говора књижевног дела у откривању истине (Starobinski 2003).

Аутобиографско дело не мора имати само и искључиво аутора за јунака или чак за главног јунака. Такође не мора да се представи цео његов живот, напротив, може се у слици историјских догађаја дати осврт на аутора као очевица. Оно што је остало као неприкосновено правило је, да се мора имати јединство аутора, наратора и лика. Стил

се оставља аутору као избор како ће исприповедати (а не описати) оно на шта се обавезао. Аутобиограф ствара слику о себи, али слику о себи у садашњем времену а не слику о себи из времена које описује. Иако он заправо о том, прошлом времену и о себи из тог прошлог времена износи истине и даје суд. Стил који ће изабрати доприноси атмосфери дела које пише. По правилу, он не утиче на доживљај истине, али погрешан тон свакако може довести до неверице или очекиваних претеривања. Значај говора наглашен је и кроз потребу да се аутор обрати читаоцу. Обично то чини на почетку дела, али није необично да се и касније у тексту створе услови да се од аутора затражи пажња, или се нагласе одређене појединости.

У времену које је означено као нагли процват аутобиографије, готово да и нема значајнијег аутора који се није на неки начин обратио читаоцу изневши део личног живота, суд о времену у коме живи и догађајима око себе. Није изненађење да један аутор објави две, чак и више аутобиографија. Међутим, читаоци су многе оценили као неподобне за склапање пакта, не прихватајући њихову истину као своју. Имајући у виду да Лежен говори о ретроспективном приповедању, кога у оцени савремених дешавања не може бити, читалац поступа исправно, јер не постоје услови да би се склопио пакт. Склапање пакта се ипак доводи у питање и код неких аутобиографских дела где је временски, ретроспективни, услов остварен. Разлог за то је да се читалац и аутор, у мору аутобиографских списа, не могу споразумети по питању истине.

Вишеструке, савитљиве и тачније истине

Анализирајући однос између аутора и читаоца, посебно поверење по питању формирања заједничког схватања истине, Мафтеј указује на значај доживљаја истине у аутобиографском тексту и неспоразуме који настају када читалац ауторову истину не доживи као своју. Без личног доживљаја истина је неупотребљива. Лични доживљај читаоца омогућава постојање вишеструких истина повезаних кроз исте догађаје. Он се ствара поверењем читаоца у ауторову истину, његовом одлуком да тексту да карактер истинитости. Ауторка прихвата постојање вишеструких истина које су усмерене на исте догађаје и односе. Наводећи примере где писац мемоара доживи критике других учесника догађаја који тврде да није „тако“ било, Мафтеј указује да је подједнако важан доживљај аутора. Аутор има право да изнесе суд и процену на основу оног што је видео, што историјске књиге не узимају у обзир. Да ли је неко био љут, разочаран, уврђен у тренутку када се догодило нешто значајно, историјске књиге нам неће рећи. Прави биографи придају већи значај околностима, док тек у аутобиографском делу имамо поуздан извештај да је „тако“ заиста и било. Ово се не односи само на историјске или догађаје од општег значаја него се јавља и код осликавања породичних ликова. Свако има права на сопствену истину и када су у питању лична искуства и породични односи. У том смислу могуће је постојање више истина. Догађаји који су идентични за све, код доживљавања

ових истина, нису у првом плану, у првом плану је истина, тачније, истине. Истина није статична ствар, не поседује особине које се могу изневерити. Она је много сложенија, нијансиранија, савитљивија (Maftei 2013, 19).

Постоје аутори који воле да пишу под маском фикције. Иако дела која пишу имају јасне елементе аутобиографије, они прихватају да схватање истине на релацији писац – читалац може да буде у потпуној супротности. Мафтеј за пример узима Наталију Ћинзбург и Ролана Барта, на кога се и Квас позива пишући о интертекстуалним теоријама које су се развиле из француског структурализма и по којима, у основи, сваки текст успоставља интертекстуалне релације према другом тексту. Квас идеју да се „истинитост непрестано ствара и поништава помоћу непрекидних приказивања истих релација на различит начин“ (Квас 2011, 33) заснива на Бартовој дефиницији истинитости као „међутекста“ тј. немогућности да се живи изван бескрајног текста, шта год био тај текст.

Истина коју писац аутобиографског дела износи је његов доживљај истине која у очима других учесника може изгледати другачије, понекад и сасвим супротно. Читајући једно аутобиографско дело, ми смо одабрали истину коју аутор износи и свесни тога или не, склопили смо пакт који је Лежен дефинисао. Аутор склапа пакт са сваким читаоцем понаособ. Свако из прочитаног дела излази са сопственом истином, свако је у делу пронашао свој „међутекст“.

Често се у аутобиографском делу износе тврдње и судови о догађајима који су различити од званичних и проверених (понекад судских, чак и општепознатих историјских) ставова. Може ли се истина коју износи аутор, тумачећи намере и радње учесника у догађајима које описује, ставити испред званичне, опште познате истине. Није ли аутор као сведок у стању да види „боље од било кога другог“ како је заиста било (Maftei 2013, 21). Аутор нам преноси своју истину, ми стварамо суд на основу ког ћемо је прихватити или одбацити. Мафтеј закључује да аутобиограф може да доживи неуспех „интерпретирајући стварност на најпрецизнији и проницљив начин“(Maftei 2013, 22). Отуда закључак да истина није статична, не чека да јој се приступи нити је исписана од стране некога ко то може да уради праведно. Ова тврдња показује разумевање сложености истинитог писања. Потреба за истином не крије у себи намеру да осигура „однос између мисли и стварности“ него да представи истину према одређеним принципима. Идентитет је увек променљив, чини да никад нисте „своји у односу на себе“, (Maftei 2013, 46) понекад чини да нечија прошлост буде променљива, непрепознатљива, несигурна, да се у њу не може поуздати. Захваљујући временској двојности (термин који ауторка користи да разграничи перспективу аутобиографског дела, односно време у коме се прича од времена о коме се прича), ми из садашње перспективе пратимо аутора, тј. главног лика кроз (прошло) време које описује. Успешни мемоари, као и успешна фикција, обично нам омогућавају да искусимо шта протагонисти раде и да им се непосредно придружимо у путовању кроз догађаје. Приповедач зна исход догађаја, али читалац никада

не може да буде сигуран у намере приповедача, који намерно излази ван оквира нарације, нарушава танку линију која раздваја истину и фкицију како би призвао прошлост и представио је као потпуно нову за читаоца. Чак и мемоари у првом лицу, не могу да избегну парадокс призване прошлости и створене садашњости, одлике двојности аутобиографије. За писца овај оквир учвршћује жељу да дозволи да се писање растегне изнад граница познатог и да се у име истинитости окрене писању приче. (Maftei 2013,22)

Читаоци воле, не само да их опчини оно што читају, него и да знају шта се, од оног што је описано, десило ван страница књиге. Ако поверујемо да се нешто догодило, не морамо да прихватимо илузорне елементе у делу. Тим пре што се дело не ослања на њих.

Комбинација уверења и жеља читаоца и писаца коју они виде у делу, постаје основни аспект изучавања биографије у смислу пакта, уговора, споразума или везе (Maftei 2013, 48). Нема сумње да веза у неком облику увек постоји, упркос чињеници да су „жеље и веровања“ често непознате другој страни. За многе је најсветлија тачка у читању аутобиографије близина која им дозвољава да се саживе са писцем. Наше наивно очекивање, да чујемо сјајну причу у коју ћемо поверовати, зато што је, између осталог, прича неко ко је „био тамо“ ствара рањив однос између писца и читаоца. (Maftei 2013,55). Жеља да се верује је проблематична, поготово када прерасте у очекивање. Узимање аутобиографије као истинитог текста је читаочев избор, са неизвесним исходом.

Закључак

На временској линији, ми једино поседујемо садашњост. Креирамо је свакога дана. Она се никада не завршава и увек можемо да кренемо испочетка. За разлику од ње, прошлост поседује нас. Чак и представа о нама у прошлости не зависи од нас самих већ од бројних чиниоца којих понекад и нисмо свесни. То неизвесно а завршено време, немогућност да се било шта промени, да ли нас то тера да у аутобиографском делу видимо могућност да се прошлост поново доживи, макар кроз туђу причу, можда и измишљену?

Као и многи други књижевни жанрови, аутобиографски списи почивају на игри фикције и истине, где аутор у намери да промени прошлост заправо мења садашњост. Како видимо, ова игра је неопходна да би аутобиографско дело било истовремено и књижевно дело а не тек пуки след набацаних чињеница. У аутобиографији, за разлику од других књижевноуметничких текстова, неопходно је присуство оба ова суштински опречна начела; међутим, само у аутобиографији оба морају бити заступљена у истој мери. Аутору је неопходна фикција, да би дело имало уметнички карактер, а читаоцу је потребан истина, дата од стране очевица, оног „ко најбоље зна“ „ко је био тамо“ и има „сопствену истину“. Њихов комплексни однос покреће лавину питања везаних за намере писца аутобиографије, структуре аутобиографског текста, језика и стила, као и спремност читаоца за такав текст. Идеја о вишеструким истинама које писцу аутобиографије омогућавају

да пронађе или изабере сопствену, наизглед олакшава постављање критеријума, иако истовремено, наводи на закључак да ће се питање, колико је ауторова истина заправо прихватљива за читаоца, развијати и мењати упоредо са развојем жанра.

Литература

Квас, Корнелије, *Истина и поетика*, Академска књига, Нови Сад, 2011.

Лежен Филип, *Аутобиографски споразум, двадесет пет година касније*, с француског превела Драгана Зубац, Поља, часопис за књижевност и теорију, Културни центар Новог Сада, 2009, бр. 459.

Lejeune, Phillippe, *Le pacte autobiographique*, Seuil, Paris, 1996.

Lejeune, Phillippe, *Pour l'autobiographie*, Seuil, Paris 1998.

Micaela Maftei, *The Fiction of Autobiography*, reading and writing identity, Bloomsbury, New York, 2013.

Genette, Gérard, *Figures III,* Seuil, Paris, 1972.

Grell, Isabelle, *Да ли би Серж Дубровски измислио појам аутофикције да није доживео окупацију?* Penser l'autofiction: perspectives comparatistes – Преиспитивања: аутофикција у фокусу компаратистике, Филолишки факултет, Београд, 2014.

Starobinski, Jean, *A Letter from Jean-Jacques Rousseau,* The New York review of books, 15. мај, 2003,
http://www.nybooks.com/articles/2003/05/15/a-letter-from-jean-jacques-rousseau/

Starobinski, Jean, Russeau: *Eine Welt von Widerständen,* Fischer-Taschenbuch-Verlag, Frankfurt am Main, 2012.

Анђелко АНУШИЋ

ДУХ КРАЈИШКЕ АТЛАНТИДЕ НАД ЦРНИМ ВОДАМА

(Три деценије од оснивања и двадесет пет година од пада Републике Српске Крајине)

Због просторног ограничења и тзв. историјске дистанце, говорићу у назнакама, и зато *сјеновито, о духу једног (за)граничног простора* и једног пањеничког, прогнаног народа. Вијековима истуреног на сјеверозападној грбини Балканског полуострва, на *ружи окциденталних вјетрова*. О томе духу – говорићу, неизбјежно, наравно, у духу и кључу нашег времена, надам се и са успјешним трансценденталним опкорачењима и прекорачењима тог, условно речено, задатог оквира. Том шировитом стазом избићемо и на ону уску – и обрећи се на бријегу ка коме стремимо, тамо гдје столује дух културе и књижевности тог простора.

Геноцидно прогнани Срби из Крајине и Хрватске, избјеглички народ на путу без повратка – од вјечног апатридства до добровољне (мекане) социокултурне асимилације или понижавајуће репатријације, раскућен, па наново негдје скућен, са двојаким својим статусом – и мањински и већински.

Овај расути народ који се никад више, бојим се, неће скупити у своју пријашњу *трмку са својим радилицама* – није ни на овој ни на оној страни геополитичке обале, да не кажем теразија, оставши на контроверзној позицији, прикован као на оној стијени, у вакуму између *мањинске мањине* и *мањинске већине.* Распет границом српског запада и српског истока.

Република Српска Крајина постала је, као што знамо, својеврсна насљедница готово четворовјековне Војне Крајине, као државни и национални простор наших поноситих Крајишника, каљених и прекаљених на љутој и племенитој ковини тамних историјских ревира, тих наших сународника преко којих су прошле све офанзиве XX и ранијих вијекова. Од оних граничарских, у вријеме Војне Границе, бедема хришћанске Јевропе који су Крајишници сачињавали, штитећи је од агарјанске куге, преко берлинско-анексионе кризе, балканских ратова и Великог рата, солунске, партизанских офанзива и геноцидног, усташког затира, до колонизаторске, голооточке, асимилаторско-

маспоковске и (на крају) егзодусне. Републички простор Крајишника који је вољом народа *мапиран о Никољдану 1991.* (наредне године навршиће се три деценије од њеног оснивања), и трајао безмало пет година, био је *призрак закашњеле историјске правде*. Тај простор данас се, нажалост, више и не спомиње. Не именује се како би требало, како му пристоји да се именује. Осим једном годишње, службено, директивно, на дан евокативног обиљежавања његовог *августовског полома*. Али ни тада отворених и пуних уста, (изузимајући овдје узан, *првохришћански круг слободномислећих интелектуалаца* у Србији, које читамо и на страницама овог часописа), јасно и недвосмислено не спомиње се његова *светоникољданска крштеница*.

А та крштеница, ма колико она, у то вријеме за униполарни свјетски поредак и његове штићенике била геополитички неприхватљива, за домаће (ино)окружење реметилачка, политички некоњунктурна – била је, као што је познато, прихваћена и на међународном плану. Она је била предмет мировних преговора под скутом Уједињених народа, да се не заборави. Република Српска Крајина је, дакле, историјска чињеница. Република Српска Крајина није мит, нити је била мит – поготово не у оном смислу како то учитавају прозападњачки *ковачи лажног новца*, а домаћи неолиберални профанисти настоје да то идеолошки рашчине и пресложе, уз вајни труд неких наших прецвалих постмодернистичких писаца који крајишки простор и свој властити народ прекриљују апокрифним знаком, и потом га књижевно деконструишу до разине скоро митолошког чудовишта! А Република Српска Крајина, односно Војна Граница, Војна Крајина је непорецива повијесна стварност, историјски фактицитет, *простор литургијске заједнице мртвих и живих*, што је есхатолошка премиса.

Ми данас као да се стидимо и оног крађаног постојања Републике Српске Крајине. А они који на својој земљи и у животној повјесници довијека имају Јасеновац и логоре за дјецу – не сраме се нимало тога Јасеновца и душегупки за божје анђеле.

Танано расплитање овог неотвореног, кључног питања одвело би нас у друго тематско поље. Али се мора подсјетити и овом приликом, јер је то *база савременог идентитета*, и не само Крајишника, да без дефинитивне експликације овог питања, као и без јасног, у склопу тога, стратешког мапирања, у свијести, социокултурном и обичајном коду *укупног српског корпуса са прекројеног, отетог, па колонизованог јужнословенског/југословенског простора*, неће се моћи ријешити, територијално и државотворно наше оцјелињење, национални, геополитички, духовни и културолошки статус нашег народа на простору Балканског полуострва. Као што се мора рећи, с тим у вези, да без овог коначног задовољења историјске правде, *при чему подразумијевамо правду и покајање за големе жртве нашег народа из минулог вијека – узнемирени дух* нареченог простора никада неће бити смирен, што се и посвједочује из дана у дан.

Фрактура српског двадесетог вијека, његов дефинитивни слом у самој завршници овог стољећа, десио се, како упозоравају поједини историчари и слободомислећи људи, управо падом Крајине,

њеним насилним изглобљењем из нашег територијалног, културно-историјског и цивилизацијског круга. Вољно *одречење,* данас или сутра, од Републике Српске Крајине и њене укупне, материјалне и духовне имовине – значило би трајно оштећење и умањење српског народног генија. И не само то: њено *одречење* или пак само *затајење* утрло би пут даљњем осипању, насилном или инертном, територијалног, националног, културног и духовног бића нашега народа. И управо отуда, и због тога, упорно, тврдо повлачење ове социополитичке тангенте.

Прилика је да се с тим у вези, и на овоме мјесту, подсјетимо како је велики наш пјесник Бранислав Петровић домаћински, брижно пописао *Имовину једног народа.*

„Имовина једног народа је све: обрадива земља, шуме, воде, рудно благо, дивљач, клима, светлост, ваздух, језик, историја, митолошко наслеђе, занати, све духовне вредности и сви жртвени подвизи".

Као што знамо, већ пет година, сваког августа, а лицем према *Благој Марији*, евоцира се јавном, литургичном манифестацијом изгон и немјерљиво, *античко* пострадање Срба из Републике Српске Крајине. Али и Срба из Хрватске. Кажем: *евоцира* се, или се то, барем, покушава чинити у духу *дозивања у памет. Али, и призивања* памети, надајмо се! Управо отуда и ово осврtање на тај имагинарни *крајишки камен*, као, заправо, и на *овај камен земље Србије*, како би он био поспремљен у литерарни архиваријум, и задобио књижевну судбину! На том меморијском скупу (укључујући у ову промеморију и сва зборовања, саборовања и друга окупљања Крајишника током године), осим црквено-религиозног дијела као фундамента, извјестан простор троши се на свјетовни реторички наратив, на његову *инверзију, односно дневно-полиитичко-пропагандну конверзију*, правилније речено, док је знатнији простор (као крај, завршница) редовно резервисан за размах *фолклорног духа*, што само по себи, да не бисмо били криво схваћени, није спорно. Видимо, притом, изобилни, распојасани *танц и пјеванију* (као у такозваним најбољим временима!) културно-умјетничких друштава; гледамо покретну, *регионалну* изложбу народних ношњи са Баније, Кордуна, из Далмације, Славоније, Лике, и којекуде још, као некада што је бивша, комунистичка држава чинила за раднике (и њихове породице) привремено запослене (на привременом раду, како се говорило) у западноевропским државама, чиме се, као *домаћа задаћа*, његовало *југословенство као национална припадност и носталгија према домовини*! Данас је, како видимо, ту врсту припадности, ту врсту некадашњег болећивог ресантимана замијенила *регионална припадност*, заправо, *регионално* као геополитичка копча повезивања и помирења. То је, дакле, *дух који лебди над водама*, дух коме није упутно ни згодно „завиривати у зубе", као што ја то сада чиним!

И ми, елем, видимо како се један народ чије вишестољетно родословно стабло (рани антички историчари пишу да је то стабло миленијумско), дакле, стабло које баштини у себи дубоке *религиозне, црквеноградитељске, задужбинарске, добротворне, историјске,*

културно-просвјетне, патриотске, војне, жртвене, политичке, књижевне, новинарске и научне годове од – (споменимо само нека, досад позната, историјски овјерена имена, уназад два вијека, до данашњих времена, од којих су многа још у животу) – Орфелина, преко Г. Зелића, О. У. Острожинског, Соларића, Мркаља, Петрановића, Петра Курић Јагодића, Спиридона Јовића, Николе Беговића, Михаила Микашиновића, Светозара Боројевића фон Бојне, Јосифа Руњанина, Никодима Милаша, Никанора Грујића, Радослава Грујића, Матије Бана, Меде Пуцића, Илије Деде Јанковића, Иве Ћипика, Ђорђа Николајевића, Светислава Станковића, Николе Поповића, Анастаса Поповића, Владимира Матијевића, Симе Лукина Лазића, Манојла Грбића, Симе Матавуља, Саве Бјелановића, Лује Војновића, Бошка Деснице, браће Мицић, Драгана Алексића, Вељка Милићевића, Милана Радеке, Владимира Красића, Стеве Чутурила, Милке Жицине, Јованке Хрваћанин, Адама Прибићевића, Станка Опачића Ћанице, Васиља Гаћеше, Николе Демоње, Раде Жигића, Душана Бркића, Вељка Корађа, Илије Жегарца, Љубана Једнака, до Владана Деснице, Мирка Королије, Милана Кашанина, Григора Витеза, Воје Царића, Арсена Диклића, Владимира Поповића, Милоша Н. Ђурића, Гојка Николиша, Дејана Медаковића, Јована Радуловића, Светозара Бркића, Васе Милинчевића, Станка Корађа, Душана (Ст.) Старевића, Гаје Петровића, Милана Кангрге, Данка Грлића, Светозара Ливаде, Јована Рашковића, Милана Ратковића, Лазара Мацуре, Саве Штрпца, Слободана Комазеца, Бориса Мартиновића, Ратка Дмитровића, Бранка Поповића, Миле Боснића, Миле Дакића, Симе Дубајића, Милојка Будимира, Марка Миљановића, Вукашина Зорића, Милке Љубичић, Милене Тањге, Милана Буњца, Данка Перића, Ђуре Ђукића, Милана Четника, Јована Опачића, Душана Зеленбабе, Милана Мартића, Милана Бабића, Горана Хаџића, *до знаних* и незнаних *крајишких хероја, мученика и страдалника, часних официра, народних представника власти, бораца и цивила, из посљедњег отаџбинског рата*, да се не заборави. Или, у научној сфери од Руђера Бошковића, првог атомисте и претече теорије релативитета, преко Николе Тесле и Милутина Миланковића, до Луке Марића (живио у Загребу) минеролога свјетског гласа, и Ђуре Курепе (рођен у Глини) математичара, такође свјетског реномеа (дружио се са Ајнштајном!), на примјер – ми дакле, видимо како нам се пред очима тај народ, тај *прометејски крајишки дух,* осипа и расипа у фолкорна друштва, групе и подгрупе! Збива се као у оној пословици: засвирај и заиграј – па за појас задјени – до наредне године, у исто вријеме! Као својеврсно пресликавање цикличног (природног) кретања, како нам се, дакле, и пројављује фолклорни дух у својој наизмјеничној путањи.

Стиче се утисак као да се по неком неписаном, или ко зна, можда *криптокомунистичком правилу*, свјесно или несвјесно, настоји да се један прогнани, расељени народ са стаништем у матици или дијаспори, као, пак, и онај његов *утуљени, придављени остатак у тзв. региону* – као да се жели *атомизирати у фолклорном субпростору*. А његова нагомилана креативна енергија – како она људска и *имагинативна, у библијској равни свакодневице,* тако и она *биолошка,*

социјална, културноисторијска, антрополошка и цивилизацијска заробљена у времену које се није остварило*, које није домашило своју историјску ферментацију, у фромовско-јаспресовском* смислу ријечи – као да се, дакле, та свеколика осујећеност и оштећеност жели преозначити (пре)усмјерити у пожељан, политички коректан дискурс!

Односно, мало друкчије речено: као да се тиме шаље порука да неријешено национално питање тог дијела нашега народа може бити постављено, као једино прихватљиво и мирољубиво-еуропско питање, само у оквиру фолклорног обрасца!

А то питање, по нама, мора бити постављено – и увијек га тако треба делегирати, без престанка, као једино достојно – као *имовинско питање тог народа*, дакле наших Крајишника, онако како је имовину једног народа пописао пјесник.

Као што ниједан језички феномен, а књижевност поготово, није изван контекста (и поготово није изван политичког и друштвеног контекста) тако ни *књижевна Крајина*, занемарена, непозната *крајишка књижевност* није без обзорја цјелине. Условни почеци онога што је на књижевном плану настало од 1991. односно1995. године до данас морају се тражити (осим, прије свега у укупној *књижевној баштини тога простора*, и много ширега, наравно) и у ономе што је претходило стварању Републике Српске Крајине. Стари, *србогушитељски франковачко-павелићевски дух из аграмерско-фуртумашке боце*, припуштен још 1902, 1908, па 1914. године, затим *четрдесет прве,* па *седамдесет прве*, да би *деведесетих* био сасвим ослобођен из боце као еликсир за *гојне расисте у строју испод горе Медведнице, развијао је пепео из Јасеновца* пред очима и у душама оних чији су дједови или очеви, па и они сами, *предокусили* већ хрватске усташке логоре и казамате. Рефлексивно одбрамбени *погромашки страхови* прострујали су национално-идентитетским ризомом нашега народа у овом авнојевском карантину, да би наскоро, на бескрајним српским *духовним горевинама* помало стидљиво *зазеленела закукурицела* нова српска културна друштва, као што су „Сава Мркаљ“ у Топуском (1990), „Јоксим Новић Оточанин“ у Оточцу, и „Милан Радека“ у Карловцу (1991). Или, пак, била *обновљена* стара друштва – *Српска зора* у Книну (1989) и СКД „Просвјета“ у Загребу 1990. године. Овоме *културном блоку*, као повољном стваралачком омотачу за развој *крајишке књижевности*, узрастање *Књижевне Крајине* (*али и социокултурног и политичког интегритета РСК*) треба прикључити и књижевне часописе *Српска зора* (Книн) и *Нови љетопис* (Загреб), као и неколико српских листова на ћириличком писму, који су вршњаци Републике Српске Крајине, с посебним акцентом на лист *Српски глас* који је покренут о Ђурђевдану 1990. године у Топуском, а имао је прворазредну културну, књижевну, па и историјску и политичку мисију. Ово *гласило* заслужује посебну културолошку и научну анализу. Такође треба истаћи да су крајишки Срби (а у овој *скупштини* дисало је близу *милион душа*) имали и своје Удружење књижевника са педесетак чланова, издавачку дјелатност, књижевне манифестације „Дани Саве Мркаља“ и „Браћа Мицић“; имали свој

универзитет и позориште, радио и телевизију.

Дух обнове памћења и сјећања, слојевитих његових ризница, од историјских и националних коријенова, преко баштине, културне, научне и књижевне, до жртвених подвига и страдања (о чему се још тада први пут почело говорити) захватио је један *недоклани народ* и један идеолошки *удављен простор*, отет и изопштен из српске грунтовнице и катастра. Управо је тај *крајишки дух реанимације заборава и памћења, дух побуне заборава,* захватио коријенику српског ризома, п*(р)*обудио и развијао културу сјећања, како је данас обилато називамо, на широкој скали, у српској историографији, културологији, књижевности и политици. То треба упамтити, и увијек понављати.

То, да у општепригрљеном наративу *култура сјећања* – живи *крајишки дух* незаборава!

То је био и Дух доцније расцвале крајишке књижевности. Али и *Дух над крајишким водама и горјем* који је уобличио и испунио простор звани Република Српска Крајина, да се не заборави. *Јер, да није било тог Духа – тешко да би било и политичког, културног и свенародног отпора биолошком и историјском поништењу крајишких Срба на потезу од мора до Билогоре и Петрове горе.*

Истанчаније казано, да није било тог доброг Духа, питање је да ли би, и у којој мјери било непатвореног, чистог, поетички разбокореног крајишког *пјевања са свога извора. Са своје Троје. Из нове Атлантиде. И најзад, са Итаке*! Пјевања и *припјевања* са *Светосавиног студенца*; са дна (вјечног) *косовског* и *стражиловског врутка* чија свјежина не престаје, већ се обнавља, па преко авангардних експеримената, до модерних, савремених поетичких струјања и превирања са *свјетског бријега*, а убаштињених и у поезији крајишких пјесника. Пјевања су то из *интеграла*, у поетичком интегралу српске и свјетске поезије. Споменимо само неке од њих који су захватили ту *живу воду*, неко врхом пера, неко пуном мастионицом, и вратили је њеном извору, као што су: Здравко Крстановић, Милан Милишић, Дара Секулић, Шпиро Матијевић, Милан Лалић, Ђорђе Нешић, Милош Кордић, Никола Вујчић, Драган Кордић, Небојша Деветак, Лука Штековић, Младен Срђан Воларевић, Јелена Буинац, Славица Гароња Радованац, Сава Крнета, Милена Северовић, Ђорђе Брујић, Милан Мирић, Татјана Лукић, Татјана Бијелић, Зоран Богнар, Тања Ступар-Трифуновић, Иванчица Ђерић, Љубан Клобучар, Симо Мраовић, Бранко Б. Ковачевић, Јован Н. Ивановић, Момир Лазић, Боривој Рашуо, Боривој Везмар, Никола Корица, Милан Пађен, Милош Бајић, Вељко Стамболија, Мићо Јелић Грновић, Бранимир Кршић, Маја Солар, Дајана Петровић, Нена Смиљанић, Милан Воркапић, Марко Ковачевић, и засигурно још понеки за које овај аутор, на жалост, не зна. Или, пак, они који тек долазе, заправо, који ће доћи.

Тужења, ламенти, ридања, јектенија, опијела, псалми, плачеви, оплакивања, молитве, спомени, епитафи и опомене, исповиједања, сјећања, опоруке и завјети о сеобама, изгнанству, избјеглиштву, пометњи, безнадежности, бездомству, беззавичајности, поробљености и страдању нашега народа и његове отаџбине. Затим

разур моралних, етичких и културних вриједности на општем плану; дехуманизација свијета, диктат силе и смртни надир старих-нових варвара. *Електронска рика*, у сваком уху, оне звијери из *Јованового Откровења*. И посебно *детронизација старе Европе*, морбидално губљење њене *античке и хришћанске соли* – сву ту деструкцију *Логоса, бића и битка* баштини у своме тематском и поетолошком регистру и крајишка књижевност, поезија и проза. Ту су слике *пусте земље;* слике *враћања фатално истог*; призиви и сјенчења *Троје* и *Атлантиде* као топоса згубљене*, отете земље-изгубљеног раја,* са апокалиптичним конотацијама. У тој пустоши која није празна, која није *празнина*, литургично чинодејствују *гласови мртвих који нису мртви гласови*, уз саслужење меланхоличних и трагичних тонова вјечног људског губљења, и још *горег налажења*. А све то наткриљује еруптивна лирска дескрипција памтивјечног *српског страдања од старог зла, са исте адресе*. Ријечју: *пјевања су то из оштећеног живота* (Адорно).

У поезији и прози израслијих крајишких стваралаца (али једнако тако и у текстовима, бесједама, хроникама и књигама новинара, фото-репортера, историчара, социолога, правника, економиста, политиколога, војних лица и свештеника из овог *заграничног басена*) живописно је (и чињенично) осјенчен, из позадинског плана, суптилан нацрт за српску *форензику XX вијека.* У склопу тога и (пред)нацрт за форензику опште и (наше) националне историје, нарочито новије, и посебно оног њеног (импортованог) *коминтерновско-Брозовог* периода који је у данашње вријеме мутирао у бруталну корпоративну профанацију и глоботомију.

Оно што ће Мартин Хајдегер наслутити, и јасно артикулисати још 1947. године у своме спису „Слово о хуманизму“ *гдје ће најавити одсуство, насилни и колатерални губитак домовине на широком плану, најавити бескућништво, безотаџбинство, бјелосвјетско потуцање, планирану радничку миграцију, па и такозвано добровољно апатридство, обезначену ринфузу људи и народа* – то пророштво кобно се остварило, крајем двадесетог вијека, у судбини и животима Срба из Крајине и Хрватске. И уопште Срба са западних обода Балканског полуострва. И посебно Срба са Косова и Метохије.

Фигура бездомства, фигура сјећања као фигура есхатолошког са својим спектром тематских варијација и стилско-језичких валера, семантичко преметање, удвајање и преозначавање *метафоричког опозита маћеха-матер* (овај кровни синтагматски склоп посуђујем од Небојше Деветака, /1955–2017/), *односно опозита домовина-отаџбина, језик-изгнанство, језик-бездомство, језик-свијет, језик-сопство, језик-историја, језик-зло, језик-Бог,* најекспресивније ће се изразити у поезији Даре Секулић, поменутог Деветака, Милоша Кордића, Здравка Крстановића, Ђорђа Нешића, Николе Вујчића, Младена С. Воларевића, Саве Крнете, Тање Трифуновић-Ступар, Николе Корице, Милана Мирића, Милоша Бајића, Милана Пађена, Луке Штековића, Ђорђа Брујића, Бранимира Кршића, и још понеког. *Трагична крајишка свакодневица* као могући (злоћудни) рефлекс реверзибилности и понављања свјетско-историјског – постаће

магијска шифра ове поезије за отварање непознатих и неистражених, *неокајаних* трагова прошлости. Прошлости као пространог, непознатог *а свијетлог простора алтернације, ризничног простора наде и преобрата*, простора властитог идентитета и традицијског обзорја, простора бића и битка гдје се још једино могу наћи инспиративни, стамени *родовски* и *цивилизацијски* узори *чојства и јунаштва, моралног, духовног и културног подвижништва,* како каже Милован Данојлић.

Јер *пристаништа* и *газови свакодневице* – плитки су, блатни. И смртни. *Пристаништа прошлости* котве су сигурнога, вјечнога. Прошлост не пролази, није прошла. Ономе несрећнику који се одрекне, коме се она, прошлост, заиста *засутони на западу*, буквално и метафорички – тај је себе осудио на непостојање. Тај је мртвак у будућем мртвацу. Није прошлост тек успутни пртљаг који се може спртити и одложити на чивилук, како савјетују *жреци америчког месијанизма* и њихови трапави домаћи шегрти. Прошлост је *млеко искони* којим се храни вјечност. А то је земаљска и божанска храна и књижевне умјетности.

С тим у вези, може се, дакле, казати да је Република Српска Крајина, односно *Крајишка Атлантида* нашла своје сигурно, стабилно постојање, своју духовну отаџбину, своју географију и историју, у крајишкој књижевности. У поезији и прози. Путеви до те Атлантиде многи су као *станови Господњи* што су. И различити, од пјесника до пјесника. Од писца до писца. Мапирање тих стаза пространа је тема, коју остављамо за неку другу прилику и повод.

О тужним годишњицама *ових двају датума*, овим се обзнањује и потврђује, као memento mori, а на ползу малобројних/маловјерних (крипто)патриота, самовласних, самоосвешћених мислећих наших људи, *живо постојање, удвојено литургично присуство крајишке никољданске кршт*ени*це* и њене *културнокњижевне плаштанице.*

Срце и душу гријe нада да ће прва књига која буде у издавачком плану *Друштва Крајине* које је под *светим крилом* Матице српске бити – *Бијела књига* о материјалним и нематеријалним губицима и страдању Срба из Крајине и Хрватске током двадесетог вијека, о њиховим *жртвеним, духовним, културним, умјетничким, научним и моралним прегнућима, подвизима и биљезима*.

Александар ОРЛОВ

* * *

Ти не знаш шта је боље, шта је горе,
није нам дато Божју вољу знати,
сја сунце, зраци у бари му горе:
одлученост, без тебе, свуд те прати.

Изморен муком маргине свагдашње,
ко да настављаш пустошност на свету,
с неким рачуне сводиш јучерашње,
правећи свима измишљену штету.

Заузео си празну собу, где је
неко пре тебе живео некада –
као да чујем корак испод стреје,
шкрипну степеник, закрцка ограда.

То степениште, знам, води у бездан...
Одлучио си – па напред, без гласа...
Чак и у тами нестанем ли, незнан,
он ће ме чути, уз опроштај спаса.

* * *

Не требају ти за молитву лажи,
ти не важиш за имућног човека,
дан и ноћ, ближи светом жбуњу, тражиш
Именованог који вечно чека.

Верујеш, Он је Алфа и Омега,
у тајној земљи иза оног брега,
испада, вани, ненадно, ван свега,
препун је свет архангелског снега.

У надахнутој сновидној целини,
не приметивши шаптања сен дугу,
зар не био хтео с Њим да се сјединиш?
– Бих. Јер сам један од Његових слугу.

* * *

Вејаше, вејаше по свој земљи...
Борис Пастернак

Сметова јаки низ, са свода
пре неки дан полеже.
Заледила се у Јаузи вода,
а дан ко задњи – жеже.

Москви до брбљања није –
мраз је јаснији, памећу.
Као врач ветар дивљи бдије,
над плавећу.

Ал` светови се сједињише, плове
крхким смирењем улица,
и од голуба чека дарове,
у тишини, голубица.

Под јелком сићушни Христос
приљубљен уз маму,
загрљај први уздиже чисто
над куполама, у таму.

* * *

Осећам: узлет окива лед – кратак,
осећамо га једва – ал` неспречив.
Мами магла у месечев окрајак,
рађајући на путу земном речи.

Сусрет из кишне утробе промине,
по облацима и води, пун чуда.
А мојих снова – блажене мрзлине
траг огледални простире се свуда.

Швићнуће стабла црвених наноса,
свиће се лопоч, лакши и од сене,
и – свет је слеђен, ал` кроз рујни восак
дух загрејаће свећа васељене.

* * *

Век наш – кредита век, и хипотека –
чини се, биће и гори и дужи –
ко на асфалту мрзне у кањужи,
(тако прикрива одећа човека),
а пут је к Богу, чини се, све ужи.

Све ужи, још се и не види сасвим –
без семафора и стражарске куле –
тек црвенперке што су се винуле,
и исцелитељ – пун месец у расвит,
и звезде које замене пилуле.

Наш век у рату рођен, крвљу слућен,
контузован, у слабој камуфлажи,
подне епоху распродаје, лажи,
преживеће, ко и прошли, осућен,
ал` да га схвати – ни од ког не тражи.

* * *

Олуја сеје свуд небеске мрве,
новогодишње стигоше најаве,
у разноврсној људској збрци врве
пожуда сјаја и света, вараве,

а уоколо свуд се снег одаје,
у смет је древни град, сав, претворен,
у трговинама – ничу распродаје,
сребри се мразни озон одозгоре.

Пролећу, мада невидљиви, вани,
зову на тријумф оглашеног пута –
два Херувима, мало накресани:
Божић је само за десет минута.

* * *

Питао сам се, пуста стаза ова
шта је – у мени, шта у нама двома;
чинила ми се убога удова –
дели на мртве и живе свет ломан.

Ал` ко су они? Прегажено поље?
Пречица коју древности умање?
Она је спокој пред бурне невоље,
на њој – корење, јаме и лобање.

Куд она иде? Ко јој даде права
да кроз кривине води нас, не прође?
Она је штедра, блатњава, лукава.
На њој несташе ратници и вође.

Корак по корак, идем њом већ дуго,
и ћердам време, да потом, на свом,
за шумом, пољем, за оном јаругом,
широм отворен, спазим Очев дом.

ОБЕШЕНИК

Василију Михајловичу Серкову

То време беше горко и опасно.
Куће је крила ноћна тмина.
Ишао је, обзирући се, у Новоспаско –
хтео да види ћерку и сина...

За њим су шуме, поља, капије,
около села снопља низ је.
Доћи ће ускоро код Јевдокије –
ево баште, и угла избе.

Сам је тесао талпе, уз брата,
и резбарију крај окна, дуго.
Он скиде руку с аутомата –
сад ће се срести са супругом

Ал` не би суђено, не би мира,
паде у ропство, без предаха:
Поглед суседа, крик командира
десетине војника вермахта.

Изјутра, у сусрет смртној казни
иђаше ко некад кад беше момче –
помало гордо, без бојазни
спази сунашце, из омче.

Обешен беше у Новоспаском,
уз руски плач, смех швапски с лица.
А киша шлемове туче страсно –
ко, сама за све, осветница.

КАЛУЂЕРИЦА

Време нечујно зарања у таму.
Живота земног рок, тајновит, мину.
Своје си косе скрила под мараму.
Калуђерице, шта сањаш кроз тмину?
Где изабраник твој, рањен, почину?

Видиш ли јаву где негдашњост јења?
Чујеш ли – стихну крик огња у трави?
Где погибе твој ведри младожења?
Покрај Рославља, или у Варшави?
Ко оста жив, у јуришу и страви?

Живот – зазидан, сву епоху дугу,
неко ти, каткад, дометне реч „сестра".
А ти, на фронту свом, мирна и спретна,
још не исплака девичанску тугу,
и не васкрсну свог војника Петра.

Жалећи сваког ко је пропатио,
вечно си ликом била ведра – стога,
претапајући у добро зла многа,
сваког заволе, мати Пелагијо,
ко да постаде, сва, похвала Бога.

Како си драга, слепа војникушо!
Ти си молитвен ослон и окрепа.
Ноћ крстовима васкрсни сјај штепа,
и међ гробове манастирске ушо,
крај твога ми је и самоћа лепа.

* * *

Памтим, учили су ме да будем чврст и смео на делу.
Све се промени од тада, али идем ка теби, бледа
често, где је деда закопао заувек парабелум,
и чекао, не једном, везу на стази медведа.

Опет пред јутро скупним одсјајем титрају по свом ободу
звезде, тучно свијене уз ров стрељачки жути,
сан никад не превари, он хоће на слободу,
његову власт ћу с првим зрацима, тек, прекинути.

Опет пред јутро узнемире ме шкрти одсјаји продевени,
наши сусрети са завичајем осуђени су на реткост пречице.
Уз страшни Смоленск, у челични дим су одевени,
воденица, врт и наша кућа на узглављу речице.

Превео с руског Владимир ЈАГЛИЧИЋ

Орлов, Александар Владимирович (песник, прозни писац, публициста и историчар) је рођен 1975. године у Москви. Завршио је Књижевни институт „Горки" и Московски институт за отворено образовање. Аутор шест књига поезије и три књиге кратке прозе. Између осталих добитник је награда: „Платонов" (2011), „Глинка" (2012), „Златни витез" (2019), те специјалне награде Издавачког савета Руске православне цркве „Пут у храм".

Храм Светог Саве

Игор ЈЕЛИСЕЈЕВ

КОНЦЕРТ

Пратио сам је из сале,
Као сунцокрет што блесак дана прати.
А она је на гитару свирала
И притом – оком ни да ми врати.

Тако је ведро пјевала,
У полету, препуна надахнућа
Да је игра њеног тијела
Одзвањала, као струна горућа.

Ти звуци попут водене отопине
Наплавише тугу у мени.
Срце је падало и узлијетало у висине
Као чамчић на таласу што се вије.

ГЛАДИЈАТОР

Све је мање блиских и знаних са нама,
Све је мање другарица и пријатеља, еј.
Душа није у траженим палатама –
У развалинама, као Колисеј.

Некада је знала ова арена
Да сам се борио у крви,
Чак и павши на кољена,
У име добра и љубави.

Тукао се за правду и слободе часе,
А не за богатство и пир клети
За срећне судбине гласе –
За душу своју хтио сам умријети.

Народ на трибинама препун злости
На мене је бацао увреде корбач,
А ја од понижења и слабости
Не бацих ни штит ни мач.

Вјекови минуше већ...
Пожар успјеше прошлост да спржи
А ја, још увијек снажећ,
Стојим са руком што мач држи.

Давно опустјеше трибине
У руинама крвавих стољећа,
Али мој дух – што неће да умине
Битке нове отпочеће.

Врази још увијек не напуштају лудило...
И сјећање је већ као музејска ризница
Гдје је драгих и знаних са нама много било
И много пријатеља и пријатељица.

О ЧЕМУ ДУМАШ?...

О чему думаш, гледајући ми у лице?
Очи твоје зстрла је магла сива.
Огња мог у њој копне варнице
Што су за тебе биле љубав жива.

Ватра је угашена. Небо је од леда.
Сада те хладни вјетрови студе.
И мучно ми је помислити да никада
У очима твојим љубави не буде.

Кроз нас је протутњело безброј сати
Нијесмо више они као што смо били
И тешко да ћемо се побољшати
Судбина твоја на вјечно смрзнутој земљи чили
А моја – на сипком пијеску се клати!

ПЕПЕО И ДИЈАМАНТ

Гледам на море...Благи шапат
Балтичких вода – као милости дар
А за леђима сија Сопот
А сдесна – Гдањск, а слијева – Гдиња цар.

Не могу да нађем истовјерца –
Куда да идем, према којој светињи?
Русија – сдесна, слијева срце,
А ја – ничији – по средини.

Искушења ми наговјештавају сутон
И свјетлост свјетлосмеђу и мирис јода.
Запад ћилибарски као перли звон
Виси на врату небосвода.

Међу стољећима лик твој
Нађох на платну „Екстаза''
И у звјезданој свјетлости тој
У зракама брушеног дијамантског одраза.

Живот се расипа на равне части
Али видим у тами свемира:
Под пепелом одлазеће страсти
Сјај дијаманта што вјечношћу свира.

ТВОЈЕ ИМЕ

Како да те зовем, моја судбино луда?
За мале и велике сам схим
Нијесам вриједан и чекам слово суда...
Она рече: „Елохим!''

Како бих те, душо моја, звала?
Ево звижди вјечност у прорезима строфа
Што си их ти сва уздрхтала слагала...
Она рече: „Саваоф!''

Како да те зовем, моја љубави?
Тражећи те из краја у крај,
Чије ја пијем тијело и сласт крви?
Она изусти: „Адонај!''

Како да те, зовем туго моја највећа,
Можда први и последњи уздах живота мог,
Ил` даљине недостижног прољећа
Она загрмје: „Бог'!'

СЈЕНКА

Свијет стари је срушен, новог ни на видику
Једино постоји ријеч „било је'', а ријечи „биће'' није.
На овим старинским улицама, као у Троји видим слику
Попут сјећања вјечног из калдрме мој давни траг бије.

Младост моју живу у граду нећу пронаћи.
Само нејасна варка између кућа се гласи.
Тихо се за њом прикрадам, уско очи шкиљећи,
И док је пратим, мог времена наступају часи.

Сјенка од шуме се спушта, улицу грлећи.
Сјенке, сјенке посвуда, од њих нема спаса.
Сјенке познатих умножава звук трамваја шкрипећи
А бат пролазника се гласи.

Чему ископавање ово моје?
Сјенка давно заборављених у оку днева исплива
Кроз пробуђени вјетар, прашину и гар – то троје
Спознах да сам и ја у граду овом само сјенка што снива.

Превео с руског Војислав КАРАЏИЋ

Игор Јелисејев, руски писац, преводилац и научник. Члан је и дописник Петровске академије наука и умјентости, главни уредник часописа „Рукопис'', члан редакционог одбора часописа „Књижевна познанства'', члан Међународног савеза писаца и новинара АРІА (Лондон), члан Савеза писаца Русије и Савеза писаца Москве.

Добитник је више руских и међународних награда.

Живи и ствара у Ростову на Дону.

Патрик ЛАФКАДИО Херн

МУЂИНА[1]

У улици Акасака у Токију налази се падина Ки-но-куни-зака што ће рећи падина провинције Ки. Не знам зашто се тако зове. На једној страни падине може се видети стари шанац, дубок и веома широк са зеленим насипима што се простиру све до вртова, а на другој страни пута пружају се високи зидови царске палате.

Пре времена уличних светиљки и рикши овај крај је био веома тих кад падне мрак. Пешаци би пре пешачили миљама далеко од свог пута него да сами прођу преко овог брда након што се смркне.

Разлог свему томе је то што је некада овуда пролазила *муђина*. Последњи човек који је видео *муђину* је један трговац из четврти Кјобаши који је умро пре 30 година.

Ово је прича коју је он испричао:

Једне ноћи, у ситне сате, ишао је ужурбано уз падину Кинокунизака када је приметио жену како потпуно сама чучи крај шанца и јеца. Плашећи се да је можда имала намеру да се удави, зауставио се како би јој понудио било какву помоћ или утеху, колико је то било у његовој моћи. Била је вижљаста и грациозна, лепо обучена, са косом уређеном као оне девојке из добрих породица.

– Млада дамо, немој да плачеш – узвикну док јој је прилазио. Реци ми у чему је проблем. Биће ми драго ако икако могу да помогнем. (Стварно је мислио то што је рекао јер је био веома љубазан човек).

Но она је наставила да плаче, кријӯћи лице својим дугачким рукавом.

– О, млада дамо – поновио је што је нежније могао – молим те, послушај ме.

Она се полако подигла. И даље окренута леђима, јецала је преко свог рукава. Он је нежно спустио своју руку на њено раме и рекао:

[1]У јапанском фолклору *муђина* представља духа, углавном се везујући за животиње попут јапанског јазавца и јапанског ракуна за које се верује се да имају моћ да добију људски облик како би преварили људе. Прве такве појаве су забележене у књижевности 627. године. У легендама П. Л. Херна *муђина* је дух жене без лица.

– Млада дамо, послушај ме бар један секунд.

У том тренутку се та млада дама окренула, спустила рукав, додирнула своје лице рукама и тада је човек видео да она нема ни лице ни очи ни нос, па је вриснуо и побегао. Трчао је и трчао уз брдо Кинокунизака. Пред њим су биле само тама и празнина. Само је трчао, без намере да се осврне назад и тада је коначно угледао једну светиљку која је била толико далеко да је деловала као светлуцање свица. Упутио се ка њој. Испоставило се да је то била светиљка продавца *соба*[2] нудли који је сместио свој штанд покрај пута, но било какво људско присуство било је од користи након доживљеног искуства. Бацио се пред ноге продавца и завапио:

– Ах!

– Шта је било? – узвикну продавац. Да ли те је неко повредио?

– Не, нико ме није повредио – узбуђено одговори. – Само...

– Само те је уплашио? – упитао је продавац без имало емпатије.

– Да ли су лопови?

– Нису лопови – једва одговори престрављени човек. – Видео... видео сам жену крај шанца, показала ми је... ах, не могу ти рећи шта ми је показала.

– Да ли ти је показала овако нешто? – завапи продавац, додирујући сопствено лице које утом постаде попут јајета.[3]

У истом тренутку светла се погасише.

(Из књиге „*Kwaidan*: приче и студије о необичним стварима“, 1904)

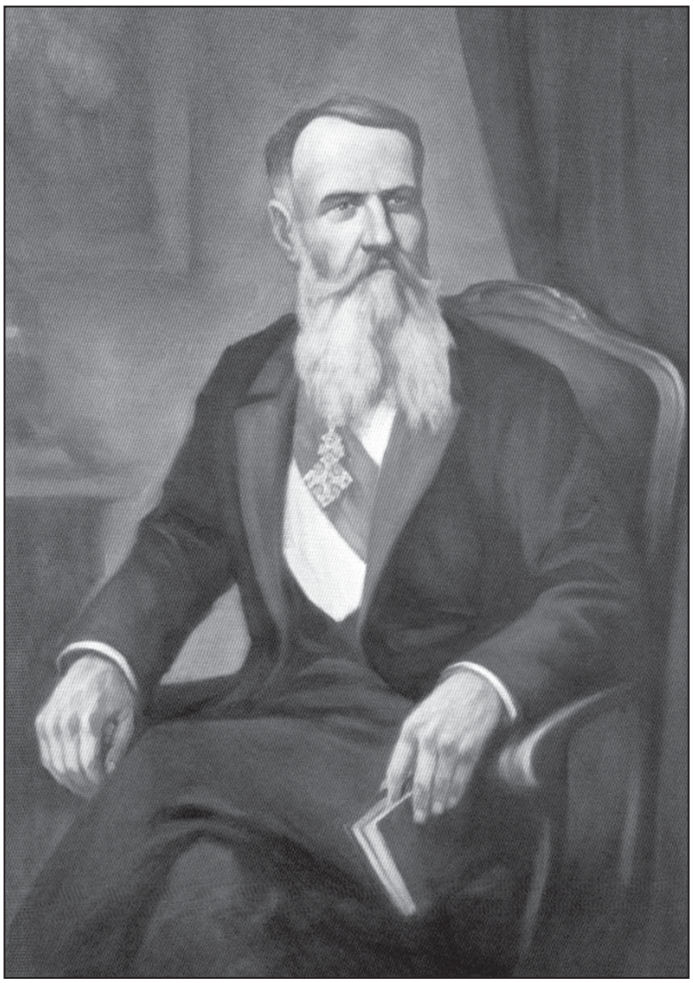
Превод с енглеског и белешка: Ана СТЈЕЉА

Патрик Лафкадио Херн је био јапански књижевник, грчко-ирског порекла, познат по томе што је записао велики број јапанских легенди на енглеском језику, које су до његове појаве биле само део усмене традиције. Рођен је 1850. године на грчком острву Лефкада, од мајке Гркиње и оца Ирца. Овакво порекло му је донело невоље још у самом детињству, тако да се још као мали преселио у Даблин да би врло брзо био напуштен од стране оба родитеља и касније тетке која му је била старатељ. Са 19. године је бродом отишао у Америку где се одмах снашао, почевши да ради као новински репортер. Прво је живео у Синсинатију, а потом и у Њу Орлеансу о коме је доста писао као књижевник. Убрзо је од стране своје редакције послат у Јапан где је практично провео цео свој живот, где се оженио и где је добио нови идентитет. У историји јапанске књижевности, Херн ће остати упамћен као неко ко је први записао јапанске легенде које представљају део богатог јапанског фолклора односно усмене традиције. Захваљујући том доприносу Јапанци су га прогласили националним књижевником. Добио је и јапанско име Коизуми Јакумо и сахрањен је на гробљу Зошигаја у Токију. За собом је оставио обимно дело „*Kwaidan*: приче и студије о необичним стварима“.

[2]Јапанске нудле од хељдиног брашна. *Прим. прев.*

[3]Према легенди, дух *муђина* је сличан духу који се зове *noppera-bō* и који се приказује као особа без лица и јајасте главе. *Прим. прев.*

Ово његово дело у Грчкој представила је позната грчка књижевница за децу Ева П. Љану (Eva P. Lianoy) која је преузела на себе врло захтеван посао превођења и приређивања његових дела на грчки језик. Занимљиво је да је на основу његових прича, односно јапанских легенди 1965. године снимљен хорор филм који је режирао Масаки Кобајаши, а који је награђен на Канском фестивалу. Патрик Лафкадио Херн објавио је велики број књига, попут оних инспирисаних креолском културом (са којом се упознао током две године боравка на Мартинику), будизмом, Јапаном и јапанском традицијом. Писао је путописе, есеје... Херн се осим књижевношћу, бавио и превођењем. Са француског језика је преводио Ги де Мопасана, Теофила Готјеа, Емила Золу, Гистава Флобера. Умро је 1904. у Токију где је сахрањен уз све почасти. У својој родној Лефкади добио је и музеј који је званично отворен 4. јула 2014. године.

Никола Пашић

Јелица РОЋЕНОВИЋ

УМЕТНОСТ ЈЕ ЛИНИЈА ПУТОКАЗА

Пажњу културне јавности Београда уметник Небојша Ђурановић (Београд, 1968) привукао је крајем септембра постављањем слике „Деспота Стефана Лазаревића под бедемима Београда" (1377–1427) уља на платну, висине шест и по метара са два и по ширине, у сали Скупштине града, на Тргу Николе Пашића, где се доносе најважније градске одлуке.

Првог српског владара, који је Београд прогласио за своју престоницу, приказаног у оклопу витеза са заставом двоглавог орла, симболом државе Немањића, испод Калемегдана, на обали Дунава, свечано дочекују патријарх, властела и српска војска радосним клицањем.

Не могу да разумем страсно порицање радикалних сликара-авангардиста свих вредности европске културне традиције, месец дана доцније, почињем разговор са Небојшом Ђурановићем, у његовом светлом атељеу на Петловом брду.

Наш познати историчар уметности Никола Кусовац назвао га је „традиционалистом новог сензибилитета чији је ликовни рукопис све ближе занатској беспрекорности".

Равнодушан према ликовним експериментима и без склоности према деструкцији, Ђурановић је остао веран идеји класичне слике, на радост многобројних Београђана који долазе да погледају његовог Стефана Лазаревића.

– Нашли сте праву реч: порицање. Мислим да је то идеологија светске уметности. Док сте на страни скандала или неке досетке, вица, што је ближе перформансу, добијате више простора у медијима. Све што има везе са класичном сликом, књигом или класичним језиком представља нешто ретроградно, архаично, непожељно.

Зашто је то тако више је политичко питање тих нових усмеривача људског ума у ком правцу треба мислити и радити. Они верују да је све око нас уметност и да свако може бити уметник.

Класична уметност им није битна. Ја сликам и живим на свој начин и те појаве ме много не узбуђују.

Срето Бошњак, наш други познати историчар уметности је слике Небојше Ђурановића прочитао као „жудњу за неким бољим светом“.

Питам уметника како је изгледало то његово трагање за смислом?

– Верујем да се то добија рођењем, радом, сазревањем. Дуго живим на Петловом брду, и ово окружење није било особито наклоњено уметности. Као и свако дете имао сам и друга интересовања, волео сам да играм фудбал, осамдесетих кад сам одрастао, музика ми је била важна. Рано сам почео да сликам али сам мислио да се тиме никад нећу бавити. Једном приликом ми је отац приговорио „Зар желиш да личиш на неког пропалог уметника, алкохоличара?“ Слично је реаговао и један мој пријатељ из Париза кад сам тамо имао изложбу, реченицом: „Како то у Париз долазиш са кратком косом, без браде“?

Људи често имају погрешне представе о уметности и уметницима.

Сликар са Петловог брда изгледа као да је сишао са неке ренесансне италијанске слике.

– Мајка ми је једном приликом купила боје и ја сам почео да цртам портрете. Отац их је однео у фирму да их покаже једној својој колегиници која се дружила са Лубардиним асистентом. Не могу да се сетим ко је то био. Читао сам о сликарима и цртао гледајући слике из сажете „Историје сликарства од Ђота до Сезана” Мајкла Левија.

После неколико месеци запитао сам оца где су моји цртежи, на шта ми је одговорио да му је речено: цртеже дете није радило. Онда сам га ја касније питао зашто није реаговао? Отац намерно није желео да ме усмери у том правцу, већ је желео да постанем инжењер као што је он био.

Касније сам прихватио савет професора Бране Минића који је приметио мој дар за цртање, да упишем графику, од које се може боље живети него од сликарства, а занат се више учи на Академији примењених уметности. И био је у праву јер се сликарством бавим целог живота а све друге уметничке дисциплине добро познајем. Изучавао сам доста нацртну геометрију и неке друге предмете који су битни за примењене и визуелне уметности.

За време студија, почетком деведестих, почео је рат, сви смо живели сиромашно, на академији нисмо имали ни материјал за рад, али кад сте студент онда вам је све одлично.

Мића Бајић био је добар професор анатомије, Растко Ћирић и Богдан Кршић графике. И данас су за пријемни на академији потребни радови не због тога што неко сумња у ваш таленат, већ да покажете да знате да цртате, да сте радом и знањем достојни да будете примљени у неко удружење.

Лице сликара уоквирено је дугом црном таласастом косом која га чини романтичним. Сигуран у себе говори с лакоћом о свом интересовању за фигурацију. Урбаним пејзажом се, каже, није бавио, али студентски дани на Косанчићевом венцу, у атмосфери прозрачног ваздуха и воде, здања прошлих времена, нису остала без одјека у души уметнка. Његови професори су веровали да је класично сликарство превазиђено и захтевали „да се иде напред“ мада студенти, рече, нису знали тачна значења речи назад и напред. Ђурановићеви радови откривају доброг цртача. Кроз смех кажем парадокс да многи наши данашњи уметници нису савладали цртеж, портрет?

– То је прича о царевом новом оделу. Кад сам почео да сликам помислио сам да могу сликати слободно и портрет без неке посебне припреме. Онда сам видео да ако желите да насликате фигуре морате да их распоредите на платну, па сам се мучио с тим и схватио да прво морамо да поставимо слику на своје основе, поштујемо математичке законе пропорције, а да као надградња на цртеж долази слика, боја. Цртачки занат је врло захтеван и не тражи доказивање већ свакодневне вежбе.

Слично је свирању клавира: ако га дуго не свирате, осетите отпор инструмента према вама. Исто је и са уметничким занатом, ако стално не вежбате, осећате да четка или оловка као да се буне док вежбом не савладате отпор.

Подсетих Ђурановића на чувену Платонову мисао да бисмо гледали у будућност морамо се освртати, природа ликовног стваралаштво захтева аналитички поглед на велике мајсторе прошлости. Како су они решавали принцип равнотеже?

Смеје се и духовито објашњава:

– И Платон се жалио, у стилу какве су ове нове генерације, нико више неће озбиљно да промишља филозофију, исто је и данас, кад сте млади мислите цео свет је ваш, као што данас децу уче, а са сазревањем сазнате да је све већ речено у уметности и животу и да ни перформанси нису ништа ново. Онда се запитате а зашто ја морам да по сваку цену будем модеран? Желим да радим оно што осећам.

Чекам да чујем како ће мој саговорник реаговати на Кусовчеву тврдњу о утицајима Климта, Вермера и Шилеа, естетике чулности на његову уметност? Чини ми се да је Климт рекао, додах, да је уметност линија око наших мисли?

– Можда је боље рећи, уметност је путоказ наших мисли. Кад смо били на академији, сецесија, та чувена уметност 19. и почетка 20. века посматрана је с гађењем, полустрипска варијанта. И одиста, кад погледате тај линеарни цртеж, видите да је она доста поклонила стрипу и новим уметностима. Сецесија је права прекретница у фигуративној уметности 20. века.

На академији је била скрајнута и схватана као нека полукич – прича с лепљењем као што је Климт радио.

Примећујем да је симболизам (симбол као кодификовани знак споја видљивог – невидљивог) и данас недовољно познат у европској уметности, књижевности и јавном дискурсу, та тежња ка супротстављању традиционалним облицима самосвести. Кажем Небојши да налазим везу између Климтовог „Пољупца" и његових портрета? Сагласан са мном он објашњава:

– Светске кризе које су долазиле будиле су потребу у уметницима да се изразе на неки други начин, и апстрактно сликарство била је побуна против тадашњег начина живота, да би касније било преузето као мејнстрим прича. Обожавам Климта! Постоји веза између његовог „Пољупца", и моје, рукчије верзије „Пољупца".

(Окреће се и показује портрет девојке тамне косе коју је радио током студентских дана.)

Смеје се док говорим да би и против њега као против Шилеа комшије данас исто реаговале ако би окупљао малолетне дечаке и девојчице као што је то Шиле радио под утицајем дрога.

– Могуће је. Иза њих је неоспорно остала чиста уметност или чиста есенција њихове душе. Време је потврдило вредност тих уметника који су прошли кроз патњу. Често ме пријатељи питају зашто се мој рад не уважава као дело Паје Јовановића? Е, због тога што ни Паја Јовановић у своје време није био Паја Јовановић, да не причам о Урошу Предићу. Ван Гог је екстремни пример уметника који је живео јако скромно, јако лоше, а кад је умро онда се неко сетио да на том авангардном сликару заради милионе. Ван Гогове слике много боље изгледају у музеју него у монографијама. Био је посебан.

Цитирам Ван Гога: „Начинити једну добру слику исто је тако тешко као открити дијаманте".

– Ух, каква тешка мисао.(Тишина)

А ви сте насликали много портрета и преко сто слика Београда! Осећам се одиста као ужасна ленчуга, узвикнух, а то нисам, пред сазнањем ослобађања толике вере, воље, енергије да се линија и боја мисли пренесу на платно?

– Ми смо на академији имали врло тежак тренинг, мада искрено да вам кажем ни мени најпре није било лако да издржим толики притисак. Знате шта, мислим да је добро кад уметник има рокове, онда боље организује своје време. Градски пејзаж нисам дуго радио а онда сам открио „Књигу о Београду" Горана Весића и насликао шездесет слика Београда.

Поносим се сарадњом с њим и Николом Кусовцем током рада на слици „Деспот Стефан Лазаревић под зидинама Београда”.

Кусовац је једна жива енциклопедија уметности и наше ликовне критике, поготову читања сликарства 19. и 20. века. Немамо више таквих људи. Направио је Продајну галерију. Писао је и био пријатељ са сликарима који одавно нису са нама. Написао је две монографије о Паји Јовановићу, онда га један савремени сликар зове да му помогне у раду на слици која је тематски блиска Паји Јовановићу и Никола се радо одазове. Морам признати имао сам велику трему, онда сте чули шта је рекао. Била је то за мене велика част.

Схватам да разговарам са уметником који је сликом деспота Стефана Лазаревића себи обезбедио место међу бесмртницима, допуштајући својој имагинацији игру с временом. Пронашао је Гогенов „дијамант” и остварио свој сан.

Занимало ме је како је текао рад на тој слици јер је познато – довољна је једна грешка да се наруши хармонија?

– То је најкомплекснија слика коју сам радио. Овде у атељеу урадио сам за њу безброј скица, затим композицију, онда сам насликао једну малу слику коју је прихватила комисија од неколико угледних стручњака са предлогом да изменим неколико детаља. Мислим да сам их променио око четрдесет да би та огромна група људи могла да се истинито доживи.

У првом плану је деспот Стефан, излази из Карађорђеве капије, види се његов дочек, у другом плану се налази река, брод, у трећем плану тврђава, у четвртом насеље, у петом се налази Стари град и у шестом плану, једно небо које није неутрално, већ олујно.

Вековима је, кажем, мује привлачила чувена тврђава на Дунаву.

– Јесте. Изузетно је било тешко ускладити леву и десну страну на слици јер је тежиште било пребачено на леву страну на којој се налазио деспот Стефан, витезови, свештенство, а пошто је слика дуга шест и по метара, требало је напрвити равнотежу са десном страном композиције. Кад се са мојим дивним пријатељем Брацом Петковићем нађох дан уочи промоције пред српским деспотом у Скупштини Београда, на моје питање да ли је сигуран да сам га ја насликао, он ми истим шаљивим тоном одговори: „Да, сигуран сам да је то твоја слика, био сам тамо кад си је радио”. Признајем, био сам узбуђен и срећан што сам то доживео.

По идеји и месту на коме се налази, рекох да ме „Деспот Стефан под бедемима Београда” подсећа на Рембрантову „Ноћну стражу”?

Небојша одговори да му то нико није рекао.

– Неко би деспота Стефана Лазаревића можда друкчије доживео, но мислим да сам га насликао слободно, да се на слици чује живот. То је велики уметнички захват. Радио сам под оптерећењем како ће људи на слику реаговати, шта ће ко рећи? Кад је Никола Кусовац који је, као што знате, непоткупљив човек, о мом делу рекао да је по занатској беспрекорности близак Паји Јовановићу, смирио сам се. Сликарство је стресан посао, уметник је практично целог живота сам. Насликао сам један циклус портрета усамљених Београђанки. Образоване су, лепе, модерне а изабрале су да живе саме. Мислим да је разлог самоће људи у граду наметање једног ритма живота који није својствен човеку. Занимао ме је тај феномен отуђења.

Где је љубав у тој причи?

– Не постоји!

Замишљена над одговором сликара средњовековног владара, сад ја кроз смех кажем да не знам да ли су уметникови лепи београдски модели које је портретисао долазили у љубавна искушења? Додах, да би Бодлер на слично питање можда одговорио „да је свака жена неверна, но ако покаже само искру доброте – довољно је да се награди”?

– Слажем се с песником чистих поетских слика „Цвећа зла” и загонетних тајни човекове душе.

Небојша Ђурановић, фото Оксана Скенџић

Љиљана ЛУКИЋ

ПОСТОЈАЊЕ У НЕМОГУЋОЈ ВАРИЈАНТИ

(Мирољуб Тодоровић, „Нисам зашнирао њокалицу", Пресинг, Младеновац, 2019)

Сунце поједе Земљу. Гори
говор. Преко вучјег брвна
Размеђује свет.
М. Тодоровић

Крећући у „битку" за нову концепцију цјелокупног књижевног стварања, Мирољуб Тодоровић је морао да осмисли другачије садржаје и форме те и закономјерно одреди смјернице новог и дотле незамисливог начина књижевне теорије, стварајући књижевни правац сигнализам. По ријечима Миливоја Павловића: „Мирољуб Тодоровић је битно изменио естетски код наше уметности и обновио поетску реч у светлости новог миленијума."[1]

Мирољуб Тодоровић /Скопље, 1940/ је истакао да се „основна разлика између текуће (традиционалне) и сигналистичке (авангардне) поезије заснива на чињеници да традиционална поезија полази од већ устаљених и утврђених поетских вриједности, док авангардна поезија тежи утврђивању нових вриједности и, посебно, себе саме као вредности."[2]

Миливоје Павловић је указао да „авангардно-истраживачку делатност нашег сигнализма треба тражити у томе што овај правац укида не само традиционалне нормативе песничког изражавања (стих, строфа, ритам, метар) већ и језик као затворени (национални) систем комуницирања.[3]

Може се рећи да се ови постулати могу односити и на поезију и на прозу која је, такође, заступљена у сигнализму.

---

[1]Миливоје Павловић, *Кључеви сигналистичке поетике*, „Просвета", Београд,1999.

[2]Мирољуб Тодоровић, *Поетика сигнализма*, „Просвета", Београд, 2003.

[3]Миливоје Павловић, Свет у сигналима, „Прометеј", Нови Сад, 1996.

Како је дошло до настанка овог покрета, објаснио је сам Мирољуб Тодоровић у једном интервјуу:

„Сигнализам као идеја, у првобитној фази као сцијентизам, рођен је у мени још крајем педесетих година када сам инспирисан науком покушао да, на поетски начин, повежем егзактне науке и књижевност. Истовремено, започео сам рад на поеми „Планета“ у којој је доминирала егзактно-космолошка инспирација... До стварања покрета дошло је знатно касније крајем шездесетих година када су се нашли људи са сличним идејама и поривима. Године 1969. формирали смо у Београду прву сигналистичку групу, а годину дана касније покренули смо часопис Интернационалну ревију *Сигнал* – гласило сигналистичког покрета.“[4]

Сигнализам је тражио нову поетику која је прекидала са традиционалном лириком, а доносила је провокативност „како у сфери мисаоних постулација тако и у сфери звуковности.“[5] Из овог покрета произашао је српски поетски постмодернизам.

Да би нови покрет добио легитимитет, формулисана су и три манифеста сигнализма. У другом манифесту истакнута је улога језика помоћу којега се остварује пјесма.

Колико је сигнализам био комплексан правац, уочљиво је и по подјели поезије на двије велике групе – вербална поезија и – невербална поезија. „У оквиру наведених група у којима се највидљивије оваплотила изворна самородност сигнализма, године 1996. набројали смо... дванаест врста вербалне и девет врста сигналистичке невербалне поезије.“[6]

Тако су у прву групу укључене оне врсте поезије које експериментишу у језичким оквирима, те је ту и шатровачка поезија, на којој је Мирољуб Тодоровић објавио неколико пјесничких збирки (Гејак гланца гуљарке*, Kyberno,* Телезур за тракање*,*Чорба од мозга, Штеп за шуминдере и Певци са Бајлон-сквера и др). У овој поезији „песник ће откривањем и употребом скривених, екстремних, крајње индивидуализованих и тајних облика говора, који настају на маргинама друштва и у његовом подземљу, потврдити своја истраживачка прегнућа и отворити нове језичко-стваралачке, синтаксичке и стилско-изражајне просторе у српској књижевности. ”[7]

А онда, поред поезије, Тодоровић почиње да објављује и шатровачку прозу, кратке приче или ,како их он зове, „шатро жваке“.

Познато је да је шатровачки говор специфична врста говора одређених друштвених група. Јавља се још у XII вијеку као тајни језик

[4]Драган Богутовић, *Отац сигнализма о овом покрету*, „Вечерње новости“, 24. јул 2010.

[5]Жарко Ђуровић, *Свијет сигнализма*, Стваралаштво Мирољуба Тодоровића, Interpress, Београд,2002.

[6]Миливоје Павловић, *Класификација сигналистичких родова и врста у: Сигнализам, уметност трећег миленијума*, „Сигнал“, Београд, јануар 2003. (библиофилско издање)

[7]Миливоје Павловић, *Кључеви сигналистичке поетике*, „Просвета“, Београд, 1999.

криминалаца. У XVII вијеку у Француској је назван argo а у Енглеској је познат под именом *sleng*. „Један од основних извора шатровачког је, у ствари, сам стандардни језик. Преузимају се поједине речи из свакодневног говора и даје им се нешто измењено или сасвим ново значење и смисао“, пише Мирољуб Тодоровић.[8] Поред тога извори шатровачког су покрајински говори, неке стране ријечи па чак је и сам М. Тодоровић стварао многе шатровачке ријечи и отуда његово мишљење: „Сигнализам претпоставља активно стварање језика, а не само његово коришћење.“[9]

Поред шатровачке поезије, Мирољуб Тодоровић је објавио већ неколико књига шатровачких прича*: Дошетало ми у уво* (2005), *Шатро приче* (2007), *Лај ми на ђон* (Интернет издање, 2007), *Киснем у кокошињцу* (шатро жваке, 2008), *Стално проваљује буве* (Интернет издање, 2009) и то у „варијантама нашег богатог језика“ а најновија збирка носи назив *Нисам зашњирао њокалицу*.

Тодоровић је објаснио како долази до шатровачких ријечи које употребљава у својим причама истичући да је у шатровачки говор ушао крајем шездесетих година. До ријечи које употребљава у тим својим кратким прозама долази што је српски језик „велики и величанствен језик“. А Драган Богутовић је записао: „Треба само имати храбрости и бацити се у тај језички вртлог, у тај узбуркани океан и трагати за језичким драгуљима.“[10] Сажививши се са личностима о којима пише и језиком који оне говоре, Тодоровић и сам ствара нове шатровачке ријечи у духу већ постојећих.

„По нама, на делу није „скривање“ у језику, већ отварање његових досад недовољно наслућених перспектива, његово богаћење. Маргиналци, људи са периферије живота, језиком показују да се са том маргиназилацијом не мире. Своју слободу, макар унутрашњу, реализују слободом језика којим се служе.[11]

Тодоровић је зацртао својеврсну локацију гдје се дешавају његове приче. То је Бегиш (Београд) и радња је најчеће везана за Дорћол, али се спомињу Калиш (Калемегдан), Кнез Мишова (Михаилова) и др. улице

Главни јунак је Наратор а ту је и његова жена Сања и низ осталих личности као: Сањина браћа Марко и Жарко, Сањина мајка (кева), Сањина сестра , затим Зоки Пампур, Цветко Коњ, Лаза, Дуле, Иван, Гавра Цвоњак, Дражен Стипса, Горан Главоња, Пеђа Фикус, Душко пекар, Мишко Цвикераш, Љуба Гњида и други.

Док Наратору не знамо име, Мунгос се јавља у многим приповједачким цјелинама ове прозе, која би се по мишљењу Душана Стојковића, могла преформулисати у роман.

Наратор је ситни криминалац који за себе каже: „Овде сам

[8]Мирољуб Тодоровић, *Поетика сигнализма,* „Просвета“, Београд, 2003.

[9]Мирољуб Тодоровић,*Токови неоавангарде*, „Нолит“, Београд, 2004.

[10]Драган Богутовић, *Отац сигнализма о овом покрету,(интервју), „Вечерње новости“, 24. јул 2010.*

[11]Душан Стојкоић, *Нова торба шатро прича*, „Српска вила“, Бијељина, XXV, октобар 2019, бр. 50.

рођен. Свршио неке образовке. Везивао пупак. Скидао тролу, више пута. Некад је ишло добро, некад буђаво. Он говори да је „кидао и преко гране“. Али ни тамо му се није свиђало: „Друга раја, други фазони“. Почињао је да чезне „за Бегишом“, али и након повратка „давеж и сморка“ су му се увукле у кости. Једном приликом Наратор ће се похвалити да је Долћорац. „Сви ме ћанишу у крајки, са свима сам у штосу.“

Наратор воли да прошета до Калиша или оде на Аду (Циганлију). „То ти је наша слана бара. Шта би београдска раја радила да нема Аде?“ – пита се он. Интересантно је да Наратор има тезгу на Бајлонију и продаје старе књиге. „Готивим романе, приче, песме.“ Објашњава да књиге налази свуда, па чак и у контејнерима. „Од како је раја обедачила ко да има пик на књиге.“ Људи их бацају „ко да су нам књиге криве што смо у були“. Али књиге се слабо продају: „Прозује дани а да ништа не удомим.“

Наратор одлази и у Клуб књижевника: „Киснем са Војом Дилинџером у Клубу књижевника. Пијуцкамо вискозу и шацујемо инвентар.“

Наратор набраја клијентелу која ту долази од политичара, глумаца, писаца, а ту су и „нови ловатори, те-ве шалабајзери, провинцијски бумбари, „славне“ фаце из „Курира“, „Великог брата“ и „Фарме“. „Ту можеш да ждраскнеш цео шминка Бегиш“. Наратор одлази и у „Метропол“, „Шуматовац“ код „Руског цара“. Он зна и да се „добро залије у бирцузу“ али и код куће или код другова.

Наратор описује и своју болест, одлазак код „доце“ који му саопштава да је здрав, али иде и зубару и пошто га је забољело док му је поправљао зуб, он је „угризао зубочупца за шапу“. Описани су његови сусрети са Мунгосом који је као неки „главни“ и одређује кад ће доћи до „макљаже“. Мунгос му каже да је успјешан у послу и Наратор му одговара: „Није лако. Много се шљака. Чупаво је и запаљиво. Мораш да имаш масне вијуге да се измуљариш у свакој ситуацији. На крају, ипак, дрмамо добру лову а то је најважније.“ Кад Наратор остаје без новца, Мунгос му га даје. Наратор иде и у теретану, „пухану“, јер се „убуцио“. Наратор је добар друг. Кад га касно ноћу зовне „мобишком“ пајташ који је у невољи, он, и уз Сањино противљење, по невремену , касно полази да му помогне.

Наратор је описан у односу према супрузи Сањи. Његов живот са Сањом је подношљив, али без истицања љубавних емоција. Није јој вјеран, али његове љубавне авантуре не успијевају јер има проблема са сексом.

Добија се утисак да писац исписује радњу ових својих „жвака“ не да би разрадио тематику радње ни дефинисање личности него да би што више дошао до изражаја жаргон који употребљава, тј. шатровачки говор. Зато он инсистира на „варијанти нашег богатог језика“ и отвара нова и до тада неисказана значења, у којима је понекад и лудичка структура.

У чему би се огледао значај шатро прича Мирољуба Тодоровића? Тај значај је у необичној тематици, у сликању маргиналног друштвеног слоја који уопште, а посебно не на овакав

начин, није приказан у нашој литератури. Затим ту је богаћење језика јер сигнализам „потенцира не само визуелну уметност већ пре свега уметност која значи рад на језику,“[12] потпуно новим ријечима и стварање рјечника маргинализоване цјелине. „Овај „језик“ не подлеже правилима науке о језику, поседује изузетно развијену флексију, лексички је богат иако у свом вокабулару не садржи све граматичке врсте речи већ само именице, глаголе, придеве и бројеве.“[13]Али тај рјечник је пријемчив, симпатичан, поготово по својим скраћењима (Београд – Белегиш, Кнез Михаилова – Кнез Мишова итд) својом звучном конотацијом, својим „фрајерским“ начином комуницирања.

Ипак оно што даје посебан „шмек“ том језику, то је његова хуморна страна, његова иронична компонента која исказује изругивање устаљеним вриједностима и човјеку наметнутим правним регулама које га спутавају у слободи својих хтијења.Укључен је у своју матицу, у сигнализам који је „велики проналазак нашег времена, и носи један интензитет који се непрекидо обнавља, а који потиче из језичке загонетке и језика, који је стављен у средиште тог покрета (сигнал, знак, симбол, шифра, реч, слика) и који се, наравно, истражује и у лингвистичком смислу, али и у једном најширем метафизичком смислу.“[14]

Ако се узме у обзир значај сигнализма, те у његовом склопу и сигналистичке шатровачке прозе, онда можемо прихватити мишљење да „сигнализам у новије вријеме постаје све продорнија поетолошка и уметничко- критичка концепција која стваралачку имагинативност, делатну интуицију, модерну експресију, жанровску разуђеност, спонтаност и разнолика идејна прегнућа сагледава у светлу најновијих вредносних система, симболичког и естетског спектра, видова друштвено-етичке организације и цивилизације у целини.“[15]

„Сигнализам више ништа не може зауставити“,[16] записао је његов творац Мирољуб Тодоровић, од кога можемо очекивати не само нове поетске него и прозне збирке, па чак и (шатро) романе који ће довести до тога да „Гори /говор. Преко вучјег брвна /размеђује свет.“

[12]Тања Крагујевић, *Богаћење сигналистичке поетике* у: „Сигнал“, (часопис), Београд, 1996. N 11-12

[13]Живан Живковић,*Сведочења о авангарди*, „Драганић“, Земун, 1991.

[14]Лука Прошић, *Језик и сигнализам* у: Размишљање о сигнализму, алманах, Библиофилско издање Друштва уметника сигналиста, Београд, 2004.

[15]Проф. др Никола Цветковић; Проф. др Миливоје Павловић, *Сигнализам* (Покушај лексикографског одређења) у: Гласници планетарног; Визије симболизма, Друштво уметника сигналиста, Београд, 2003.

[16]Мирољуб Тодоробвић, *Стварност и утопија*, „Алтера“, Београд, 2013.

Илија ЛАКУШИЋ

АУТЕНТИЧНИ ПЈЕСНИЧКИ СВИЈЕТ АНДРИЈЕ РАДУЛОВИЋА

...Неко је из трулог лишћа
Шапутао кроз олуке ноћ и мастило
Игра је почела игра је почела
Игра је почела

Андрија Радуловић

Од прве књиге „Поглед са моста" па преко „Огњеног ребра", на чијој промоцији сам такође говорио, па до ове посљедње књиге поезије „Кад бих плакао као виноград", запажам да је аутор предано радио на суптилизацији, кристализацији и ефектуирању свог израза. Наиме, Радуловић је растао из књиге у књигу, изграђујући свој аутентични пјеснички свијет, или како тврди Милан Ненадић *нарочит и наочит песнички свет*, а моја субјективна процјена је да тај чин достиже свој зенит у „Снијежној азбуци", која по хомогенизацији и пажљивом поступку твори централни рукопис упознавања са једним новим писцем ,који се коначно ту представља као неко ко ће трајати у поетском животу српског језика. Није на одмет потсјетити да је „Огњено ребро" ,о коме је рекао своју ријеч хвале и Матија Бећковић, изашло на бугарском и румунском, а „Снијежна азбука" на руском и словеначком језку. Радуловић је одавно већ афирмисани писац који је препознао своје мјесто у самосвојном и снажном поетском исказу. Ако би било коју његову књигу добили непотписану, лако би препознали да је то његов рукопис. То говори да је Радуловић своју поетску енергију успоставио у самосвојном стилу, музици и ритму.

Андрија Радуловић све више постаје битан топоним на нивоу поцијепаног језичког простора, односно језика који се под различитим именима нити мијењају нити преводе. Таква поетика постаје један од културолошких вектора који се ставља, како то Елиот сматра кад говори о поезији и језику, као поетски точак одржања и промјене поетске и језичке слике уопште.

Алек Вукадиновић истиче да Андрија Радуловић у „Снијежној азбуци” *, цијелом линијом прича модерне бајке, чудесњачке, изненађујуће са примјесом нововјековне апстракције*, а грчка пјесникиња Клеопатра Либери у свом критици пише *да је овај аутор успио да да свој лични печат једном занимљивом умјетничком стваралаштву, које упућује на питања савршености и хармоничности, која је са собом донијела европска чиста поезија*.

Андрија Радуловић, помјерајући смисао живота у поезију, покушава да свом изразу подари надреална својства отварајући непрестану борбу да се отворе двери, како он каже: бившег краљевства. Он каже „бившег”, а уствари се нада будућем које би, Боже дај, могло доћи. Зато је синтагма „бивше краљевство” како ја покушавам да се домогнем њене семантике, само носталгично сјећање једног неоствареног духовног простора о којем се пјева не би ли се реконструисало богатство људског смисла. Оно је бивше још и зато што самим успостављањем виртуелне власти нестаје у још трагичнијем облику и на још трагичнији начин јер у велику црну рупу наново увлачи све оно што пјесник привидно и за тренутак створи. Тако поетска игра обнављања свијета и потискивања илузије наново пропада. Држи се само у поетској опсесији да буде „што бити не може”.

Чини се да исти смисао стоји и у наслову поеме који отвара рукопис „Бившег краљевства”, а зове се „Књига у пламену”. / *Нисам више сигуран / У ријеке / Мора / Језера / Гдје сам ловио сутоне / Нисам више сигуран / У птицу / Која обећава зору / У мраве / Пужа / Корњачу / Јежа / Змаја који сам испустио / Као дјечак / И који још путује небом / као пјесма без наслова.../*. Она, на тај начин, постаје духовна творба која истовремено настаје и нестаје. Она је пламени рукопис који се горећи пише и чита и чији се смисао истовремено осјећа огњем и ледом. Говор је овдје огњен зато што се пали из творачке страсти и наде да иде у сусрет вербалног осмишљавања, али и хладан зато што самим уобличењем постаје помен и спомен на једно илузионистичко усхићење. То почетно усхићење ватреног замаха стишава се и у метафизичком пресретању покренуте енергије, у иронијском заокрету који тореадорски пропушта бика на којем се држи васељена. Радуловић те своје замахе артикулише прецизно трудећи се да обједини жар унутрашњег и жар спољњег свијета. Он из тог пламена и леда спасава шта се спасити може и поклања свом читаоцу оно што му се да поклонити као дио заједничке судбине. На тај начин, куша магму несавладиве твари и отвара процес творбе, оно што буквално називамо говором, крајње сведено – писањем. Радуловић, дакле, зна да се снопом духовног капацитета мора просвијетлити питање да би се тек као овдје добио један облик одговора, односно могући одговор... *Књига сам у пламену / Која је полетјела / На небо / Из Вавилонске библиотеке / Као из гнијезда човјечанства / И роб грдни сам из Палестине/ И суза оне Ријечи/ Која је потегла / Због вас / И прашина сам на колском путу / Которском тргу / Као што сам и голуб / С којим је последњи пут / Тесла разговарао у Њујорку.../*.

Потенцирајући да више није сигуран у природне појаве, он потенцира све оно што је пољуљано у творачком покушају и услов-

но прихвата нову реалност у којој ће се глас преобразити у трагичан звук, али и један притајен осмјех кроз који ће се и даље одржавати вишеслојна комуникација са пјесмом. Тај иронијски осмјех у поезији, а код Андрије Радуловића, то је очигледно, отвара један од могућих прилаза да се уђе и опстане у радионици званој писање поезије.

Има у овој поеми и нечег што је рефлексија конкретних искустава и сударa са свијетом који не кореспондира са човјековом природом и који, будући нерјешив, у поезији овог аутора има свој контрастав. А тај контрастав, истовремено, има естетску препоруку за онога који би на могућ начин мијењао нешто од привидно непромјењивог. Кроз те сурове околности, које депримирају објективан свијет, ово пјевање пролази као лирски субјект који оглашава емоцију и твори изазован виртуелни напитак за читаоца. Све то прати дискретан звук традиционалног искуства и искушења, библијског призвука и асоцијација и, наспрам тога, модерног уобличења које се у цјелини поима као суптилан спрег артистичких кључева који отварају бројна врата и просторе који чаме у нади да ће се огласити пјесма... *Прије више од шестотина љета / Пао сам уз раме / Честитога кнеза / Као звијезда из Малене Бањске... / А с вама сам ево за шанком / Као за облаком / И гуштерица / С мјесеца ми се јавља / Ко из наше међе / И само што се не срушим / Као гром / Од алкохола и стихова / Нисам више сигуран / У звијезде далеке / У небо склоно / У дане који долазе*.

Појединачне пјесме Андрије Радуловића: „Старац и Аргентина", „Пољубац", „Стари Грци Данас", „Генерал", „Свитац", „Црна мачка", „Икар из Црне Горе", „Игра је почела", „Бијела пчела Волта Витмена", „Трпеза" и друге не припадају тематским замасима, као што је то случај са „Књигом у пламену" већ су оне дате као текстане индивидуалности са лирско-метафизичким набојем, те у књизи и ван књиге опстају као појединачне пјесме високе вриједности. Њихова различитост је посебан квалитет јер немају претјерану тематску интеракцију те опстају као самостална штива и способне су да живе независно од књиге. Оне су посебна поетска упоришта која се темеље на посебним поетским стањима њиховог аутора, тако су и писана у форми и ритму који овдје диктира дух што уобличава коначно поетско здање.

У крајње сведеној пјесми Радуловић каже: *Јављаш се лепршаво / азурно / дозиваш тајне вирове / тишину / тишину / уклету дубину / Видарице моја* (Пјесма).

Пјесник је увјерен у моћ пјесничке ријечи која зрачи љепотом сањалачке имагинације и снажном визијом, која ниједног читаоца својим подвизима не оставља равнодушним. У антологијској пјесми „Дозивања" са Хераклитовским осјећањем живота и свијета Радуловић каже: *Чекам да удари Велико звоно / у дубоки сан ријеке / која протиче / кроз кости и поезију*. У том обасјању пјесник Радуловић луцидним понирањем, готово духовним подвигом, долази до блиставих стихова, осваја оне свјетлосне тачке које надрастају туробност свакодневице и прелијевају се у вјечност. У пјесми –поеми „Кад бих плакао као виноград" , по којој је насловљен и последњи Радуловићев рукопис стоје и ови стихови: *Кад бих могао / Да вратим дјетињство/*

Моје бивше краљевство / Пуно маслачка и сунца / И одмрзнем срца / За Поезију / Кад бих плакао / Као виноград / И као ждрал / Развио своја крила / Високо / Високо / Високо.

Андрија Радуловић види човјека као носиоца свих времена и свих искустава, жедан слободе и истне. У репрезентативној пјесми „Кад дође Слобода“ Радуловић пјева: *Кад дође Слобода/ Као што долази прољеће/ Ослободиђу искру из камена/ Гугутку сан језика/ И све ће бити у слободном стиху/ И слободном паду као код Рилкеа/ Људи ће волјети Поезију/ Шах и лептире у коси/ Играчице на жици/ Пустиће тигрове из кавеза/ И сваки човјек/ Назваће јутро/ Сунцу рибару оцачару/Пчелару виноградару учитељу/ Вртлару морнару/ И продавачици на тргу...*

Читајући, дакле, поезију Андрије Радуловића у дужем периоду и кроз више поетских рукописа, имао сам неколико централних запажања која су се кроз неколико посљедњих књига формирала у ставове о ономе што називамо поетским профилом.

Овај пјесник се рационално, или снази своје интуиције, свеједно, ситуирао у сферу модерног поетског сензибилитета. Он то постиже кроз суптилизацију метафоре, заправо цјелокупног лирског исказа и потпуним отклоном од патетике... Хоћу да кажем да аутор својим ријечима даје прецизне задатке, оне који их доводе до естетског, лирског и метафизичког резултата. Истовремено, Радуловић у дискретној мјери, као што сам већ назначио, раби старински шарм језика, али и тада тек толико да он буде у спрези са укупном поетском енергијом.

Начин на који подстиче своју дозу поетског резултата упућује на сталну тензију стиха који од почетка до краја пјесме појачава мелодијску и метафизичку каденцу која егзистира само као јединство ових својстава. Тај процес, или поступак, састоји се у томе да се успостави предпоетско стање духа које се снажно фокусира на мотив пјевања. Та, да слободније кажем, предпоетска материја по којој неко јесте пјесник или није, мијеша се са укупним искуством и згушњава своју твар све дотле док не постане довољно јака да уђе у оно чиме се бави. Радуловић, рекао бих, осјећа тај услов снажног пјевања и форсира га до коначног поентирања пјесме... Данас је Андрија Радуловић водећи пјесник на нашој књижевној сцени чија је поезија присутна у земљама утицајних култура попут Русије, Француске, Италије, Грчке...

Сергеј МАЦУРА

ОД ПОДЗЕМЉА ИСТОРИЈЕ ДО КОСМИЧКЕ ТРАНСЦЕНДЕНЦИЈЕ

(Александра Вукотић: „Дон ДеЛило и поетика историје”, Академска књига, Нови Сад, 2018)

Монографија др Александре Вукотић под називом *Дон ДеЛило и поетика историје* једна је од ријетких књига академске намјене које готово цијелим током обављају двојну функцију – и научног дјела високе категорије, и питког есејистичког штива широког захвата са непримјетним и одлично повезаним прелазима са теме на тему у оквиру четири велика поглавља. Редом набројена, она насловима довољно интригирају читаоца а не огољују садржину као „строго“ научна остварења у облику дисертација: 1) „Историја и фикција: од поетике до политике“, 2) „Разоквиривање: ДеЛило и моћ историје“, 3) „Зумирање историје: ДеЛило и логика медија“ и 4) „Зачаравање историје: ДеЛило и мистерија“.

Прво поглавље нам нуди сажет и јасан преглед покушаја да се дефинишу вишезначни термини *историја* и *фикција*, с тим да се овај први схвата и као цјелукупно акумулирано људско искуство и као научна дисциплина коју зову и историографија, а други и као нешто имагинарно, измаштано, а и као књижевна продукција. Ова амбиваленција чини и методолошку основу читаве књиге, будући да читалац опалесцентно прелази из једног домена у други на истој страници а да то каткад и не осјети. Ауторка зналачки синтетизује главне напоре у пољу приказа историјских збивања, па тако формира групу историчара и блиских им научника на које су утицали језички обрт и појам имагинације у раду на представљању чињеница: Робин Колингвуд, Хејден Вајт, Јуриј Лотман, Жак Дерида, Пол Вен и Линда Хачен. Са више или мање увјерености, ови хуманисти сматрају да је историографија добрано прешла у домен изучавања текстова, а самим тим и попримила нека обиљежја умјетничке наративне прозе – уз задршку да умјерена струја не негира постојање прошлости. Студија се осврће и на екстремне ставове Жана Бодријара о томе да више не постоји механизам упризоравања, већ само механизам симулације стварности, који укида принцип еквиваленције и логике чињеница (37). Александра Вукотић наклоњенија је ставовима

Љубомира Долежела, Дорит Кон и Адријане Марчетић, који не подводе сваку врсту приповиједања под фикцију – сличности постоје, али дистинкције прозе су инхерентне у текстовима који се не преклапају сасвим са историографијом. На трагу Хаченеве и Брајана Мекхејла, ауторка прихвата прецизни термин којим се покрива мноштво постмодернистичких романа: историографска метафикција, тј. конструктивно критичан роман који преиспитује велике наратије, са видљивим процесом селекције, организације и имагинације историографског дискурса (48).

Друго поглавље разматра начине на које се историја поима и записује, са нагласком на ДеЛилову прозу као истраживачки корпус, и са тангентним везама између стварних дешавања и пишчевих реакција на њих кроз приповједне поступке. У наративном тијелу романа *Вага* (1988) јавља се одређени број одломака из Извјештаја Воренове комисије, а „чињенице“ постају дио фикционалног сижеа када се појави и други атентатор, поред Лија Харвија Освалда, честог лика у ДеЛиловој прози. Писац се тако служи конструктивном имагинацијом да би попунио лакуне у историографији и употребио је као спону између приповједача и историчара, с тим да никада не даје догматску верзију догађаја која се има узети као једина и непорецива истина, него варијанта која наративним смислом моделује свијет са елементима измишљеног и фактуалног. Важни историјски догађаји имају лонгитудинални утицај на живот шире популације, те се побједа бејзбол тима „Џајантса“ над „Доџерсима“ из 1951. године ставља у исту раван са атентатом на Кенедија у великом роману *Подземље* (1997) – ауторка примјећује да се од понављања тих информација догађаји претварају у доживљаје и записују у колективну свијест (63), што се дешава и у многим другим антрополошким системима широм свијета. Можда мало карактеристичнија одлика америчке културе описује се у наставку поглавља: када један тим однесе побједу, и када Совјетски Савез у тајности испроба атомску бомбу, то *Њујорк тајмс* сутрадан доноси напоредо на насловној страни. Тумачења су разна: од непризнавања тактичке геостратешке немоћи до центрираности на догађаје унутар граница прве суперсиле и њеног „идеалног потрошачког друштва“, као и страховите акцелерације културних дешавања и њиховог експоненцијалног умножавања, о чему пише и Урсула Хајзе у *Хроносхизмама: вријеме, прича и постмодернизам* (1997). Писац обилато користи могућности прозе када пројицира најдубље мисли, надања и страхове у свијест Џона Едгара Хувера, на који начин се удаљава од историчара, а парадоксално пружа прихватљива објашњења за сву страховладу тајне службе током неколико деценија: „Свака званична тајна у Бироу рађала се у крви Едгарове душе“ (*Подземље*, 585). Преломни тренутак америчке историје десио се у Даласу када је извршен атентат на Џона Кенедија, а Освалд служи и као прототип других негативаца у неколико ДеЛилових романа, и трансцендује своју индивидуалност до нивоа архетипа. Терориста Хамад из *Падача* (2007) нема јасан план зашто мрзи Друго ни објашњење да ли би се његова мотивација могла разградити у сусрету са нормама америчке културе, можда највише

зато што је производ туђе манипулантске идеологије; и један и други се у главне токове интегришу чиновима суште деструкције, што – уперено на друге – не подарује ауру мученишта. Ликови одбачених и поремећених очајника у ДеЛиловом опусу стоје наспрам система друштвених норми, и теже фанатичној борби против, по њима, безличних и обичних чланова најширег колективитета. На неки начин, и писац који показује разумијевање за побуде терориста изоморфно наступа са маргине и удара на успорени центар, а тема гријеха, искупљења, покајања и опроста провијава кроз већину романа које је аутор написао. Тема завјере око атентата у Даласу, а посебно око 11. септембра 2001. године, има вишеструку функцију, и као метафора дискурса фикције и историографије, пародија и елемент мистерије (85). Такође се пење и на ниво метафизичке више силе у свијету који се религије углавном одрекао или је ставио на далеки руб, док писац жели да нас наведе на питање колико има истине у текстовима из медија који би требало да нам прикажу стварност на прихватљиво објективан начин – ДеЛило нас имплицитно мотивише на нужност критике и обавезне скепсе у суочавању са доминантним пројекцијама. Ако би се могла наћи заједничка тема *Подземља*, *Ваге* и сличних романа, то би највјероватније била параноја око избијања рата, наговјештаваног свакодневно, са више нивоа брижљиво припреманог – сад се може рећи да су фаталну експлозију обје суперсиле одлично одлагале пуних педесет година, држећи поданике у покорности и јачајући апарат тајних служби као перманентно руководство. Историјска збивања се такође налазе под утицајем судбине или случаја, и поред огромне грађе коју сам изучавалац не може систематизовати ни за десет живота, тако да је сасвим немогуће ставити догађаје у историјски оквир како би то желио неки имитатор Џејмса Џојса и *Финеганового бдијења*. И сам историчар долази под знак питања, када Николас Бранч у *Ваги* пише историју Освалдовог живота, а временом схвата да му грађу селективно дотура Директор из Ленглија, чиме се пише тајна историја атентата. Крањи циљ оваквих романа је да скрену пажњу на немогућност доласка до аутентичних чињеница, а не да обзнани да је све из Хуверовог Бироа чиста измишљотина; напросто, сваки изучавалац историје данас је неминовно вишеструко удаљен од стварности коју терба да реконструише и „изгради“. Послије фазе романа који описују живот у смрти (*Бијели шум, Мао II, Подземље*), код ДеЛила је наступила епоха прозе која приказује већ проживљену смрт, рушевине историје, као што су *Падач* и *Тачка Омега* (2010); ту се може прихватити Бодријарова теза да енергија која напаја терор нема никакве идеолошке ни вјерске побуде, него се ради о дјеловању без икакве сврхе. С друге стране, ДеЛило пластично приказује плиткону размишљања просјечног Западњака, без отворености за проблеме Другог и жеље за дијалогом, као што је Нина из *Падача*: „Они окривљују нас. Нас окривљују за своје неуспехе“ (Падач, 46).

У поглављу о функционисању медија у ДеЛиловом опусу Александра Вукотић хвата се укоштац са политичком инструментализацијом медија, у првом реду телевизије, којом романи америчког писца обилују на мноштву мјеста; многе поступке,

као што је „монтажа гласова“, преузели су из књижевног поља, јер и писац и уредник могу усмјерити пажњу реципијената на оно што они сматрају важним и тако створити фаворизовано значење (127). Идеје Жана Бодријара о стварности као симулакруму, имплозији стварног и историји као миту видљиве су у свим ДеЛиловим дјелима, али писац не дијели теоретичарово мишљење да су догађаји вјештачке творевине, и то показује на примјеру Бијелог шума, у коме професор Џек Гледни предаје хитлерологију, и посматра великог злочинца само као културни феномен, напоредо са Елвисом Преслијем. Нажалост, и текућа стварност показује усамљене примјере који као да дају за право изјави из наведеног романа: „Увек је на екрану. Не бисмо имали телевизију да није њега“ (*White Noise*, 63). Потребно је само провести дан пред каналом „Хистори“ и увјерити се да се Хитлер на екрану заиста појављује сваки дан, иако на сву срећу има мању минутажу. Врло је близу и илустрација о баналном хиперфреквентном фотографисању неког америчког амбара, који је парадигматичан примјер за стварност урушену под економско-пропагандним програмом, бодријаровски речено, надстварност која истискује реално. С тим у вези, често се прибјегава креирању стварности као фикције, на примјер, симулираним преносима спортских догађаја, или пропагандом о ирачком рату из *Тачке Омега*. Ипак, свака теорија о историји као илузији пада на тесту експлозија од 11. септембра и њиховом статусу као нуклеарних, а не посредованих догађаја. На више мјеста у ДеЛиловој прози ликови губе моћ разликовања илузије и стварности, па тако користе праву катастрофу за увјежбавање симулације у Бијелом шуму; можда најбизарнији детаљ од 11. септембра 2001. године можемо потражити у планираној вјежби Националне службе за сателитски надзор (*National Reconnaissance Office*), у којој у њихово сједиште у Вирџинији треба да буде „ударено“ мањим авионом, а особље се евакуише на начин врло сличан њујоршком. Када су почели стварни догађаји, вјежба је отказана.

ДеЛилови романи баве се значајем спектакла у медијском дискурсу, будући да се епохе могу обиљежити једним изузетно агресивним догађајем који бјесомучно приказиван на екрану улази у колективно памћење транснационалне популације, уз варијације у позитивним или негативним емоцијама које побуђује. Без моралног става код прималаца, ти снимци ће убрзо постати свакодневни предмет породичне забаве, и затвориће зачарани круг насиља које ствара нову агресију. Из овог екстрема безнађа, језик медија некада утиче на становништво као замјена за одбачену литургију, својим џинглoвима, рефренима и стимулусима на потрошњу, само су потребни вријеме и погодно окупљена гомила да поруке слуша.

Ауторка умјешно барата терминологијом филмске монтаже, чије аналогије проналази у многим одломцима из корпуса: ликови се описују из „општег плана“ и наизмјенично из „крупног“, постоје „скоковити резови“ који прескачу временске интервале, а многа поглавља почињу „оријентацијским кадровима“. Веома је примјетан утицај Сергеја Ајзенштајна, чија се дијалектика монтаже види имплицитно, а неки ликови о њему отворено расправљају. Од свих

секција о интермедијалности, можда се по зрелости највише издвајају управо „Монтирање историје“, „У крупном плану“ и „Црно-бела сећања“, у којима Вукотићева ступа у дијалог и са Сусан Сонтаг и Роланом Бартом и многим другим релевантним критичарима раличитих провенијенција (175–207).

Четврто поглавље читаоца увјерава да иза свег хаоса и огромне гомиле бескорисних података у искуству свијета ипак посатоји нека мистична нада у знање које се налази у прећутаном, тј. у празнинама необухваћеним не баш моћном историографијом. Романи који се најсвесније центрирају око интуиције и мистерије управо су *Ратнерова звијезда* (1976) и *Тачка Омега*, и не треба да чуди што текстови урођени у оностране мотиве премошћују читаву каријеру једног убијеђеног католичког вјерника. У многим текстовима ДеЛило истиче необјашњиве дубине знања код дјеце, било да се ради о математици, о Тексаском убици са ауто-пута или хороскопу, а астрологија изгледа да управља бројним побудама из „подземља“ свијести ликова. Моћ интуиције почива на колективном знању које насљеђујемо као врста, те се кроз ове романе провлачи и концепт јединственог планетарног ума, који би могао спознати обим и суштину цјелокупне историје (228). На овом фону, прикази масовних скупова спојени су са екстазом коју људи доживљавају пред умјетничким дјелима, билбордима или џингловима на разгласу. Гомила конвергира у једно тијело са једном свијешћу, а није важно да ли се налази на стадиону у Њујорку или на улици у Даласу. С друге стране, најближе спознаји што појединац може достићи је одлазак у пустињу и ослушкивање бескрајних еона у разливеном простору и времену које је стопило у себи и сјећање на прошлост и антиципацију будућности. У експерименту са филмом *Психо* који у успореном снимку траје 24 сата ДеЛило нам показује да тек у овако растегнутој четвртој димензији наша свијест хвата увиде који су јој до тада измицали.

Укратко, студиозном конструкцијом текста и помно истраженим тезама, ауторка је стручну јавност обогатила књигом која заслужује бројне похвале, како због савремености тематике, тако и због сложености обраде, будући да се корпус састоји од 16 романа из пера једног од најуваженијих писаца данашњице. Удружено са британским мислима из поља секундарне литературе, истраживање је дало научну монографију коју ће често консултовати не само американисти.

Маријана ЈОВЕЛИЋ

О ДИЈАЛЕКТИЦИ СМРТИ И ПАКЛУ (НЕ)ЗАБОРАВА

(Зоран Богнар: „Ејдетске слике II“ (поднаслов: Дијалектика смрти илити пакао (не)заборава), Скрипта Интернационал, Београд, 2020)

Зоран Богнар је поново на „ничијој земљи“. Не страхујући да своје бескомпромисне ставове повеже са осећањима и тиме твори снажне, сложене сентименте који се ситуационо разоткривају у свој својој лепоти, не либи се да кроз чувени психолошки механизам депривације, намерног лишавања тренутног задовољавања мотива, постављањем препрека на властити пут, а ради катарктичког разрачунавања са самим собом, актуализује мукотрпан, самоисцрпљујући, неизвестан процес дезалијенације и коначног разотуђења. Он је са дозом изазивачки-пркосне ноншаланције, опет суверено крочио на најнезахвалнији, „најклизавији“ и најопаснији терен: „No one`s land“. У ери подмуклог, подривачког, перфидног, тзв. позиционог, рововског рата, у коме је главни императив да ратник научи да се бори сагнутих леђа и који једино Сизифа чини срећним, обесвешћујући процес котрљања његовог бремена, у времену нових, детронизираних, помодних „фројдова“, који се теше једино крилатицом да је повест човека-повест његовог потискивања, у ери у којој је лакше камили проћи кроз иглене уши, него богаташу у краљевство небеско, само зато што више игла не служи сувислим кројењима, него полтронизираним вуду-луткама које саме нуде своја тела за убоде намењене недостижнима, тај излазак, својеврсни Егзодус човека, репрезента поетике Богнарових *Ејдетских слика II*, на рискантну чистину простора између два непријатељска рова коју називамо „ничија земља“, доиста је храбар и дивљења вредан подухват. Он има за циљ оно, што одистински представља сврху излазака на брисани простор „ничије земље“: спасавање и скупљање властитих рањеника. Средњовековни мач, почео је да добија зашиљену, суптилну оштрицу онда, када је сврха сечива престала да буде проста сеча тела, него наношење најрафинираније бода у само срце. Том боду наликује Богнарово прегнуће и искрена жеља његовог бића, да подучи исконској, чистој беспомоћности, која негира прорачунату, „научену беспомоћност“ савременог, емоционално отупелог,

депримираног човека, да би самопризнавајуће и самоослобађајуће сазнање о невиности неманипулативне немоћи, попут намерног гледања свих нас у огледало да бисмо преиспитали немирну савест и шкрипања снега под ногама, јер се из снежних кристала, док газимо, нагло истискује ваздух, постало полазиште за предузимање активне и ефективне промене.

Док струна виолине мора да уздрхти да би произвела звук, умни хабитус човека *Ејдетских слика* тражи да буде погођен светлосном искром, пробуђен да пренесе речи, ничеански се бунећи против лажног морала и дволичне аскезе посрнуле, регредиране данашњице, која у „Пакао шаље велике људе, тако да на Небу нема готово ниједног занимљивог човека". Наслућујемо Богнаров кликтај: „Оно што у мојој поезији није моје, то је погрешно. Истина јесте истина, само ако је истина за мене." Временска и просторна контекстуалност Богнаровог поетског бића и његово својеврсно, необезличено спацијално-хронолошко „урамљивање" у процесу властитог отрежњивања, наликује на Платонову теорију сећања. Бесмртна душа, боравила је у царству идеја, где је непосредно мотрила истину. Видљиви опажајни свет појавних ствари, подсећа душу на идеје, тј. на етиологију и узоре онога што сада гледа. Спознаја није ништа друго, до сећање (анамнеза). Сазнајни процес јесте присећање душе на садржаје које је она знала пре спајања са телом и живота у овоземаљском свету сенки, што наликује на блоховско учење о априоризму, предности бившег над будућим.

Осебујна еманација, исијавање сопства, наново твори трансцендирани, готово деперсонализујуће-узнемирујући, социјално-контактан, али самоуверено-самосвестан реализам механизма *Ејдетских слика*. Афективна амбиваленција човека, репрезента Богнарове нове поетике, скопчана је са његовим задивљујућим умећем, да се једновремено смеје и плаче, у потпуности свестан узрока ове истовремене експресије среће и туге. Методом „pro et contra" и „sic ac non" („за и против"), која не наликује на јалово, испразно софистичко интелектуализирање и надмудривање са самим собом, он наново, на један асертиван, тј. социјално прихватљив и изненађујуће адаптибилан начин, поступком „дубинског прања", преиспитује свет, проблематизује недоречене и дискутабилне констелације интерперсоналних односа, ревалоризујући заблуделе вредности, које вапе за превредновањем. Андрићевски постављену, преживелу тезу о уском, мрачном простору, на коме људи обитавају притиснути истовременом антиципаторском стрепњом да ће се нешто лоше десити и надом да се, можда ипак, то лоше неће догодити, Богнар готово лајбницистички оповргава начелом довољно доброг разлога, које подразумева живљење живота „сад и овде", не исцрпљујући се бесплодно, на несврховито замишљање опасности, или оптерећујућу наду. Он заговара конкретну животну акцију, облагорођену хуманим циљевима. Тиме, принцип антропоцентризма и даље корелира са готово јасперсовским, егзистенцијалистичким начелом: „Бити човек, значи постајати човеком." Понашање човека, репрезента поетике Богнарових *Ејдетских слика II* неретко зависи од ефекта

тзв. наизменичних удараца, неславне „цивилизацијске тековине“ дволичне, первертиране данашњице. Наизменично примање противстављених порука, може се претворити у шокове и изнурити организам неприпремљеног, слабашног, конфузног савременог човека. Стимулационо дејство једне поруке, којом реалитет и социјална збиља шибају неснађену индивидуу, често бива потирано противударцем, који покреће исте механизме, али у супротном смеру. Последица ове беспоштедне, бескрупулозне игре модерног света са унезвереним човеком, може бити имобилизација, пасивизација и осујећивање демотивисаног појединца, претвореног у колебљиву јединку „убијену у појам“, сатерану у незавидну, „сендвич позицију“, те њено бекство од стварности. Ипак, човек, репрезент поетике Богнарових *Ејдетских слика II*, не боји се свог страха. Он се зноји, убрзано дише, губи апетит, срце му лупа, језди му се кожа, његов глас мења боју, он дрхти. Упркос томе, осећамо, да једна од главних етичко-мобилизаторско-акционих Богнарових порука гласи: Уђимо у ринг, у борбу! Тиме се смањује паралишућа моћ некорисне стрепње и бујне маште, екскомуникацијом кукавичке могућности било каквог манипулативног ескапизма, дезертерства, симулирања и прикривања, који буде пренапрегнут осећај ограничавајућег страха, проузрокавног бесплодним и неконструктивним ишчекивањем.

На тај начин, рађа се свестан и одговоран појединац, који своју имагинацију употребљава на најцелисходнији начин, не представљајући простог извршиоца рутинизираних, ритуалних, механичких радњи које прате пасивно ишчекивање, као што су „нервозно грицкање било чега“ и „готово нечујно, нехајно, обесвешћено звиждукање“, којима човек, репрезент поетике Богнарових нових *Ејдетских слика*, поносно супротставља одлучан, самосвестан ујед живота у само његово срце, као тачно одређен објект жеље, те громки, велелепни урлик, изразе задовољства једног трезвеног, усредсређеног духовног хедонисте које се латио борбе и пронашао своје место под Сунцем. Читалац ове књиге, конзумент њене разуђене поетике, приликом интериоризације затомљених, запретаних, често сублиминалних, подпраговних порука, јасно може да разликује веродостојност од истинитости, респектујући их и дивећи им се са једнаким жаром. Под веродостојношћу се подразумева квалитет поруке која се усваја, а којим се остварује њена убедљивост, без обзира да ли је истинита, или не. Питање истинитости је нешто, што Богнар не жели да насилно намеће читаоцу, него га пушта да сам демаскира, измашта и разоткрије суштину. Он пажљиво бира чињенице, које његовим порукама дају документованост и аргументованост, не лишавајући их интензивне емоционалне тоналности.

Снажна фрустрациона толеранција човека, репрезента Богнарове поетике, огледа се у пренебрегавању изобличавања стварности. Свој неретко тежак пораз, овај не објашњава утешно, као споредан успех ривала, да би илузионистички и самообмањивачки привремено умирио себе. Он не посеже за одбрамбеним механизмом рационализације типа „слатки лимун“ (преувеличавање некада скромних успеха), или „кисело грожђе“ (обезвређивање недосегнутих

циљева), потпуно свестан достижности онога што жели и мере у којој је успео да оствари своју жељу и циљ. Дакако, он се не користи ни техником тзв. „великих звона“ и „минијатуре“, да би увеличао праве димензије својих подухвата, или умањио стварно, али обеспокојавајуће значење и дејство неких евидентно царујућих, немилих друштвених појава. Надаље, драматизовање, као чувена техника изобличавања стварности за којом посеже модерни, осујећени човек данашњице, није нешто што краси морални интегритет човека, репрезента поетике Богнарових нових *Ејдетских слика*. Овај човек, имун је на лукаву технику упрошћавања и поједностављивања, свестан чињенице, да је збиља много комплекснија од инструментализованих интерпертација живота које намећу убоги, морално изопачени „корифеји“ савремене цивилизације. Човек Богнарове поетике јесте сугестиван, али на један разуман начин и у разумној мери, не дозвољавајући да се отупе оштрице његовог критичког, рационалистичког поимања друштвених и етичких девијација света. Душа човека *Ејдетских слика* није лаковерно заведена и дионизијско-оргијастички, слепо опијена заблудама и бодлеровским опијумима који су сами себи сврха. Емоција је у служби промене, као циља коме се тежи, при чему Богнар не прибегава техници „оркестрације и инструментације“ заснованој на покушају да се, „ватром из свих цеви“, готово пропагандно утиче на свест читаоца. Он читаоца снабдева хранљивим материјама, као што то чини биљка кроз пажљив и стрпљив процес осмозе, који подразумева постојање семипермеабилне, полупропустљиве мембране, као конзистентног критичког решета.

Кроз процес извесне редунанције, Богнар сажима литерарни исказ, конкретизујући чувену Сартрову девизу: „Речи јесу напуњени револвери“, без амбиције да неумитно разреши све Гордијеве чворове и затвори погубне Пандорине кутије из којих се ослобађа светско зло. Он оптимистички, с вером готово античког човека у моћ овостраног предочава да зло није нешто најгоре што може да се окоми на човека, јер оно нагонски активира задовољавање мотива борбености и нагони на активизам, негирајући преживеле перцепције модерног човека да је праведност само корист јачег и да пупољак бесповратно ишчезава у цвету, а цвет у плоду, када га прогутају халапљива људска уста. Богнар, као и човек репрезент његове поетике, неретко раздире утучени, али никада обесхрабрени, незаустављиви *Homines fabri* (ковачи среће) данашњице, одахнули су схвативши следеће: варење не почиње тек у желуцу, него већ у устима. Тишина постаје пријатна музика онда када увидимо, да језик не служи само за изговарање речи, него и за уситњавање залогаја које нам свет, зачикавајући наше пробавне механизме и несвестан праве снаге које поседујемо, убацује у зачуђена, затечена, али увек изгладнело-жељна уста.

Радомир АНДРИЋ

ПОЕЗИЈА ПУНА МИЛОШТЕ И БЛАГОСТИ

(Славица Јовановић: „Алфабет љубави“, Филип Вишњић, Београд, 2020)

Ововремена поезија, посебно писана руком песникиње, поседује лирско-медитативна својства – неку врсту неукротивих струјања из погледа и ко зна којег другог изворишта у дубини најинтимнијег људског бића. Утолико је песнички језик углавном подређен самосвојном тајанству и потреби да се ЈА препозна у ТИ и обрнуто, односно полазиште проговора поетског, из нечег недокучног и заумног да пређе у нешто јасновидније и естетски пријемчивије. Тим трагом се кретала и песничка реч Славице Јовановић, у најновијој књизи песама „Алфабет љубави“, датој у исповедном тоналитету, широком и несводивом условно на тематско-мотивациони повод; обраћање детету још уснулом и сестричини потпуно етеричној у облаку чаровитом и препуштеном ветру који нема милости за танане и крхке.

Уосталом, поезија не може без животодајних садржаја, без притока благости и обожености; надасве, у изрицању колико самоспознајних открића толико и емотивних проницања у само суштаство постојања. А знамо да лиричност исијава свеколику топлину и нежност и када им се чини да сам доживљај блискости онога што јесу и онога што би могли да буду, спонтано из доживљајног подстицаја, преводе у медитативно семе – и опет, све то оплођено, у мисаоном домашају, враћају свом озареном заметку – метафорама, сваки пут, изнова, приближеним преображају... Могло би се рећи, да су стихови ових песама стекли изузетну пријемчивост и сложенија унутрашња значења уз помоћ акцената најчујнијих у библијској интонацији, некој врсти неодољиве нежности и треперења у бдењу мајке над дететом, у казивању разговетном, иако су речи шапутаве... Такође, Славица Јовановић не потискује из свог исказа: сјај и занос или сан и опчињеност, сликом највољенијих, у којима види сопствено осмишљено битије и онај свевишњи прозрак „са заставом љубави“. Све то речено и слућено постаје „тајнопис / у невиним звездама“ или „слово из Ижице“.

Несумњиво, ова песникиња, стиху омогућује отвореност за разнолике исказе, од несуздржане емоционалности до извесне мисаоне пуноће, у дијалогу са сликом детета у очима пуним заљубљености, али и брижности пред налетима стварности, непредвидиве и осенчене фатумом сопствене пролазности, када свет неумитно изгуби боју бајке. Отуд, у нискама и каскадама светлосним из каталога душевног, повремено се јави сенка нечег опомињућег на путу „у свет / са породичним женским завештањем...“ А тај пут захтева разазнавање опрезности у тренуцима искушеничким, утиснутим у сваки наредни степеник одрастања. Њен глас није једносмеран и носи у својим унутрашњим скривницама и у метафорама рефлектирајућу егзистенцију, неку врсту преслишавања поетике – посебно оне, захваћене речима најнежнијим, у осетљивости и проговору љубавном мајке, која се огледа у лику детињем...

Занимљив би био један именик тих метафора, својствених интонацији успаванке и њихово ширење у кружним вишезначним датостима, око референцијалног тематског језгра: прст-васионска антена, нада, тајнопис, паче, девојка, жлезда моје жизни, словенска антитеза, целов сабахзорски, ветробран механичких турбина, камен са Млечног пута, ефекат лептира, зидови александријске библиотеке, крсташ барјак, коса од ражи и лана, замак обасјан сунцем, бељa од снега, руменија од ружице, прве балетанке, два спојена кревета, звезде падалице, цар звоно, кубета златна, моја жеља – моја тајна, глас херувимски чисти, коштица грожђа, зрно наде, витло зарно, звоно новозаветно, Нарцисов парадокс, винил на новогодишњем дрвету, златне саонице, тамни водопад кестења, предворја митологеме, шминка транслуцентна, милошта, храм, висећи мостови, шарени бициклисти, зоре у Хипобореји, златно руно, крчаг соли, хроматске сензације, бреза, библијска роса, преображење, огртач од најмекшег јагњета, венчање на небесима, кутија шећера, бели крин, светло словенско лице, врч суза, цвеће ивањско, белокост, јутарњи загрљај, ливада цветна, кућа наша сновидна, граматика љубави, лабудови у пристаништу, краљевство патуљака, берба осмеха, васкрсење, пудер од малина, стреха од трепавица, голубица, јули у реверу, звездобројци, прећа детињства, тавни дрвореди, хероина сазвежђа, чаробни брег, сан воденица, тајни зденац, причешће, Ваведење, дом од розенкварца, пчелиња матица, лептирово крило, кућица од чоколаде, сунчеви праг, ногавице детињства, папирјасти хаљетак, сирена, плави анђео, астрално стадо...

То су именице обгрљене атрибутима, именице узете из симболичких значења и оне друге из имагинативних недогледа, унутар духовног озарења са супституитивним елементима. У синтагмама се зачињу повремено у творењу генитивном, постају спојиве у вишеделној одвојености, час овостраној, час метафизичкој, у одсеву неизмерне милоште из душевних рудокопа. Стихови су подређени различитом, али самотворном разлиставању асоцијација и паралелних запажања – у ономе осећајно доминантном, у сливености појмова који означавају саоднос између мајке и детета, на оно што јесте и на оно што се нуди из позиције ствари заједно упућених времену

животодајном. У том значењу су записане песме: *Чаробни брег, Пчелиња матица, Ваведење, Ногавице детињства, Ефекат лептира, Нови кафић* и надасве *Ципелице*, у којој се огледају са оним што је имало заједнички именитељ у погледу на свет окренут истовремено јави и сновима, у два различита смера: „Твоје прве балетанке / и моје најдраже / стоје једне крај других. / Твоје су миш боје, / а моје од тамноплаве коже. / Твоје су окренуте ка истоку, / а моје ка северу. / У њима си као девојка, / а ја као девојчица./ Ти у твојима тек / почињеш да сањаш, / ја сам своје снове већ дала / месецу брату.“ Ова песма, и многе друге, бранила се од налета патетичних исказа и повишене егзалтације интерполацијом појединих значења из интелектуалног вокабулара и књига читаних, емотивно посвојених. Песникиња је сва у посвети другом лицу и једноставно, из стиха у стих, прво лице једнине задобија, свеколике одреднице другог – односно, значења другости, без које ова лирска казивања – свакако, не би досегла неопходну обједињеност и захвалну симболичку раван у контексту модерне поетике – освајане и још довољно неосвојене. Утолико је позиција песничког субјекта разумљива у предавању детињству и призивима сопственог времена одрастања, уз слике кћерке, обојене сневањем. То сећање је најприсутније у реминисцентним датостима и разговорним тренуцима са сестричином чије „танко тело / би да вришти / због јаких парфема / и хроматских сензација“. Сестричина, у овом лирском портрету, грли „једну брезу / на Чачалици“ и постаје „најнежнија птица / која се спустила / у крлетку овог дана“. Отуд је њена песма „од душе и белокости“. Такође, у завршној песми „Света Екатерина“, сестричино име, кћеркино и светитељкино, хране подједнако својом духовном супстанцом „разбој са гвозденим клиновима“ – коначно, све то – саопштено и наслутиво – јесте у судбинском одређењу „моја поезија“.

Слике и искази се заснивају на подударности коју им обезбеђује богата асоцијативност и преслишавање песникињиног широког интелектуалног искуства – обједињавајућег, у осврти ма на изворишта и карактеристике досадашњег животног, стваралачког и књижевног домашаја. Ова песничка књига – целовит лирски спев – доказује колико је ова песникиња, језик утемељила, на однегованој песничкој изражајности и неисцрпној имагинацији. У сваком случају, то све препознатљиво на једном вишем степену исказивости, уствр ђује њен значајан креативни потенцијал и уметнички идентитет.

Зденка ВАЛЕНТ БЕЛИЋ

УМИВАЊЕ МИСЛИМА

(*Игор Мировић*: *„Повратак у Логос", Нови Сад* : *Прометеј, 2020)*

Није редак случај да је за исправно тумачење и боље разумевање посматраног елемента неопходно да га издвојите из пропратних околности. Појавно је по правилу снажније и делује као призма која нам замути поглед и гледалац, односно читалац у овом случају, тако опијен не види оно што се налази испред њега, већ тумачи конструкт који најчешће није у домену интерпретације естетског.

То извесно јесте случај и са стиховима песника Игора Мировића. Добро је да при читалачком сусрету са *Повратком у Логос* заборавите на све некњижевне аспекте везане за друге професије њеног аутора и могуће конотације које се тиме продукују, свеједно да ли су афирмативне или критичке, те да уронити у саму есенцију уметничког исказа. Окоштали обрасци интерпретација које свако од нас по природи људског духа носи у себи, могле би ометати изванредан гносеолошки доживљај који ова књига пружа.

Читањем збирке Игора Мировића израња нам из подсвести више суштинских стваралачких питања. Да ли је лепо оно што је грандиозно и узвишено или су лепе љупке или питореске појаве? Да ли се лепота огледа у етичности, у истинитости, у најпрецизнијој дефинисаности или је пак лепа неухватљива и разуздана имагинација? Да ли је лепо оно што провоцира или се лепота заснива у достизању мира и омогућавању спокоја? Да ли лепота узбуђује или баш напротив, представља контрапункт фасцинације са ивице кича? Да ли дух творца мора бити строго усредсређен и утемељен у разуму или напротив – дезоријентисан како би му се отворили простори маште, ослободиле стеге разума и стимулисала осећајност? Лепота је заправо комплексна појава и пресек свега наведеног а некако ненаметљиво али уједно јасно у стиховима *Повратка у Логос* добијамо одговор да је уметност у добром балансу промишљаних категорија. Моје читалачко искуство потврђује да је то управо тако.

Песничка збирка *Повратак у Логос* представља рефлексију путовања ка индивидуалном. Лирски субјекат смештен у пространи свет универзалних погубности враћа се унутар своје потиснуте

индивидуалности а то спајање са сопством је вид постизања унутрашњег баланса и догађај од прворазредног значења узрокован дуготрајном носталгијом за јединством са лепим. Лепим – које је у овом случају духовно, не телесно, утишано, не громогласно и разумно, а не узбуђујуће. То лепо јесте уједно и религијско и духовно с обзиром да се заснива на повезивању са Логосом као Божјом речју отелотвореном у лику Исуса Христа, али такође и са Логосом као филозофском категоријом која означава општи рационални принцип света – светски закон. Сваки стих је корак ближе себи, изворној речи, смислу егзистенције, ближе разлогу свог постојања истапању са принципом рација и принципом емоције. Поезија је, не само за овог песника, који поново проналази своју душевну моћ утемељену у оплемењивању лепим, успостављање везе са песничком есенцијом.

Један од кључних мотива у књизи је мајка. Матера као родитељка и створитељка, мајчица као центар најјачих емоција и матица као завичај – и то не само у оном првопланском смислу речи домовина или постојбина, већ и у пренесеном, у смислу уточишта а напокон и у симболичном и универзалном значењу „прах праху“. Тако мотив мајке проналазимо у песмама *Сећам се дана*, *Мајка черноземка, Црна земљо мати, Слика Земље...*

Следећи и врло важан мотив у стиховима је вода, али и појмови везани за њу попут чистоће, очишћења, умивања, спирања, а све заједно у контрасту великом прљавом, непријатном и негостољубивом свету. Лирски субјекат се умива мислима, прочишћава га спознаја која му је уточиште, али уједно и начин да сачува или поврати људски лик. Тако стваралац ухвативши се за моћ спознаје и креације као племенитих вештина људског духа, доживљава обједињавање са божанским, суштинским и спира са себе слојеве баналног.

А какав ли је онда свет ако и најјачи и најхрабрији могу да од њега одустану? Свет против чијих појава се тешко можемо борити. То је свет у ком „изгубимо изворни вид и урођени мир“ (*Сећам се дана*), у њему влада „бат војничких корака и шкрипа метала / Исукани очњаци у вестима“ (*Усијање*) и „поклоничка манија мржње“ (*Усијање*) и у ком је „превише топлог људског тела и хладне душе“ (*Тајна зеленог лишћа*).

Зато се лирски субјект или сам песник, на крају крајева и читалац који се са њима поистовети, умивају мислима враћајући се кроз чудо уметности и кроз стварање као самооткривање, кроз дело и његов доживљај ка изворној просветљености, ка Логосу. Хармонију коју им није пружао свет, ни моћ, ни етика, нити остала сазнања и вештине, проналазе у естетици – у разговору са лишћем или у крилу мајке черноземке.

Песник Мировић је стваралац који уз помоћ креације открива себе самог себи самом и показује колико потенцијалне људске снаге носи („Одржи у себи тињајући жар огња“, *Велико решење*), али и то какав неисцрпни понор влада у сваком од нас – чудесни бездан неоткривених лепота. Поезија у *Повратку у Логос* долази у позицију битне спознаје модерне епохе уз помоћ које изнова избија на светлост дана оно најинтимније и најдубље у човеку. Јер сусрет са светом нас нужно прља, умивати се можемо једино сопственим мислима.

Јелена КАЛАЈДИЈА

ОД ОГЊЕНИХ ЈЕЗИКА РОЂЕНА

(Епископ Фотије (Сладојевић) „Песма осмом дану", Синај, Бијељина, 2019)

У срце своје затворио сам реч Твоју,
да ти не погрешим.
(Пс. 118.)

Није ријеткост да се твори поезија христоликог садржаја која се излије у световни живот не претендујући на више од лирске исповјести, али која неоспорно гради евхаристијску пуноћу и охристовљава књижевност саму. Најизразитији примјер је свакако поезија Николаја Велимировића која је у великој мјери *проповједничка,* која је, исто тако великим дијелом *на народну,* која је образовна и поучна, естетски складна и за широке масе и све узрасте, која се рецитује, али и пјева и која је ушла у саставни дио *међе* светог и профаног као знак помирења и евхаристијског свејединства. Али је у тој поезији и ерудитивна, онтолошка садржина као одјек високог интелектуализма без претензија на повлашћеност. Са друге стране пјесници какви су били Настасијевић, Растко Петровић, много наглашеније Миодраг Павловић, Иван В. Лалић или Новица Тадић, свакако Бећковић, те Иван Негришорац, они који из мирског поља покушавају да у своју поезију пренесу, унесу и донесу саму суштину Створеног и Творца. Не смијемо пренебрегнути важну чињеницу да је све што нам је остало од почела сама Ријеч/Логос и ријеч која је расточила себе у предугу историју богослужбене књижевности, назовимо је тако, те да је дом и почело лијепе ријечи, лијепе књижевности управо у пољу духовности и светости. Отуда, смјело, рецимо да се световно писаније одвојило и великим дијелом одродило од свог изворишта. И то је добро.

Збирка која је штампана у младој издавачкој кући „Синај" која је одмах показала колико озбиљно приступа задатку издаваштва из савремених позиција гдје оно и само доживљава катаклизму, „Песма осмом дану" Епископа бијељинског и зворничко-тузланског Фотија (Сладојевића) на прво читање дјелује као очекивана, клиширана *црквена* књижевност. Својим издавачем и аутором *осуђена* је одмах на читалачку публику која је упозната са црквеним животом и што

је важније, литургијски живи. Оно у чему је ова збирка прогресивна, и гдје показује своје изразито високе умјетничке квалитете јесте моменат у којем замишљамо да збирку не чита вјерујући читалац и да је чита без знања о аутору и издавачу, већ као *чисту* поезију, дакле да јој не приступа позитивистички, односно са предрасудом (унеколико опет, хришћански!).

Збирка броји преко стотину пјесама које нису циклизоване и ово је изузетно значајно, јер је пажљивим ишчитавањем итекако могуће груписати их према темама у одређене пјесничке цјелине. Она је настала *у даху* као благослов *изливања* утисака свакодневних дања и недања лирског субјекта који окренут свијету проговара о себи, али и обрнуто, дијелећи своју патњу и радост у духовној вертикали чинећи тако *свеједињство свијета.* Истинска поезија је *слика у ткању* писао је Умберто Еко. Иако написана *из једне руке,* она се не може тако и читати. Она тражи вријеме и мјеру, управо због својеврсне расутости тема, али и версификационих схема које ако се узму одједном и на пречац буде утисак пометње и импултивне реакције на доимање стварности, импресионистички замах тренутне инспирације. Ово је она од књига које *одстоје,* пјесама које *преноће* и остају, на тај начин, *трајно* са својим читаоцима. Неуједначеност версификационих схема, прати ритам који диктира тема и атмосфера, нема робовања педантним стиховима нити синтаксичком складу, и у томе чили највећа слобода поезије. Она је римована, често, али недосљедно, она је строфирана, једнако тако. Ово може и вјероватно да ће бити тема многих распра, но овакав хипербатонски однос према метрици није устројен само слијепим вођством тема, већ управо ова *ишчашења* можемо ставити под посебну анализу гдје ће управо таква употреба поетских средстава бити и више него оправдана. Живот као дисторзија. Тематска расутост која слути могућност циклизације доводи нас на разину таквог читања.

Изразито књижевни циклус могао би се тицати самог промишљања о поезији, литерарним узорима, интертекстуалности, стваралачком чину (*Како је ја не написах, Песма о песми, Достојевски, Кад песма умукне, Бог је песник, Сеобе...).*

Ако бисмо ове пјесме просијали у заједничку цјелину могли бисмо, без сумње, говорити о можда најснажнијим дометима стихованих рефлексија о историји српске, али и свјетске књижевности, те о значају поезије. Нећемо скрајнути, ако се сасвим, можда неочекивано, позовемо на чудесни дијалог са давним њемачким пјесником Фридрихом Хелдерлином. У просветитељско-романтичарском заносу, антиципацију питања о сврси и мјесту пјесништва Хелдерлин изричито поставља у елегији *Крух и вино*. Као оксиморонски пјесник и *химничар склада и мјере* у суодносу са дијалектиком грчке космичке философије, промишљајући о природи као најстаријем времену и битку самом, те схватању Бога у *категоричком обртању,* једном и свему, дјеловаће далеко од православне нити која плете стихове збирке *Песма осмом дану*. Међутим, ако се вратимо почетној тези о извору поезије и поетског мишљења, Хелдерлинова апологија причешћа у самом наслову и дјелимичном тумачењу како је човјек *одвеђ крхак суд*

да издржи *божанску пуноћу*; али једнако и *свјетска ноћ*, коју пјесник види као *међувреме у коме је човек способан да ступи у присност са природом,* сакривајући се иза грчке митологије којом паганski дијели религиозни историзам на вријеме Диониса и вријеме Христа, поставља, напосљетку, природу на божански пиједестал. У молитви *Светотројично славословље,* објава свјетске ноћи *Круха и вина,* бива спрана славословијем Владике Фотија *на хлебу и вину Евхаристије / којим синови и кћери Твоји постајемо, / по дару Христа Твога, Господа нашег...* ослобађајући Духа Светог слободом самом у поређењу: *и као Голуб, у слободу деце Божије уводи нас.* Оправдавајући релацију ка њемачком пјеснику одређеним мотивским круговима, који чине идејност Хердерлинове поетике готово наратолошки, као потпуно нови концепт свијета, *наратологија* поезије Фотија Сладојевића биће управо *христологија* сама. То експлиците читамо у стиховима *Бог је песник* у којима се каже:

Бог је овај свет испевао песмом.
Она је уткана у бескрај космоса,
Њене строфе су звезде небеске,
а речи земља и живот јесу.

И на крају шестога дана,
Испева Бог човека и даде му Лик Свој,
Да и он певајући,
Господа тражи у рајском насељу свом.

И тако песмом на песму
Писмо се испуни сво,
и ево сада Господа чекамо,
да песмом у вечности живимо.

Оно што одваја цјелокупну Хелдерлинову мисао од православне на којој почива збрика *Песма осмом дану, у* току *трајања свјетске ноћи*, која би се одлично дала уклопити у идеју о пропадљивости свијета, јесте *чекање да наступи окретај из бездана.* Збирка *Песма осмом дану* не подразумијева чекање (пасивност, очај, униније), већ дјелање, будност и пробуђеност! У наведеној пјесми читамо да је свијет *испјеван,* па тако и човјек и све што је створено од Господа јесу ћелије-пјесме, ако је човјек пјесма онда директна спона по супротности са *Крухом и вином* јасно не може изостати! Она не тужи у *свјетској ноћи,* она се радује *осмом дану.*

Поменимо још и Хедерлинову химну *Патмос*, која почиње сликом усамљености сродних духова и одвојености духовних тековина у времену и простору *свјетске ноћи*. Порив да крене ка Азији, колијевци људског рода, води пјесника до отока Патмос на којем је Јован Богослов доживјевши изузетна виђења саставио *Откровење*. Начин на који Хелдерлин приступа *Патмосу* је дубоко аутопоетички: откровење о стварању (визије, идеје, *Апокалипса...)*, могућност за плодност је на мјесту гдје јеванђелист саставља можда

најинтригантније странице *Новога Завјета.* Пјесник је става да се Христом завршило вријеме када су богови непосредно судјеловали у *догађању* свијета. Односно, занимљиво је ове стихове читати из позиције кинетичког односа према стварности: *присутност* богова је услов духовности, чему *свјетска ноћ* остаје сљепило окрњености духовне вертикале. Човјек је толико нехришћаниски снижен, јер претпоставља да није могуће улагање икаквог индивидуалног труда да би се благодат задобила. Да он сам није дио тијела и крви Христове. Односно, сужено дјеловање самог Господа кроз човјека по вољи Творца оно је што је апсолутно изостављено као могућност, а самим тим и могућност слободе. То мрачно међу-вријеме, што ће потрајати до поновног доласка *богова* је вријеме од *замаха сијача* до падања зрња на тло. Није вријеме за пјесму захвалницу боговима (*када замире жив звук говора*), иако би Хелдерлин, како пише, могао пјесничким средствима *створити слику и да онаквог какав бијаше видим Христа* и тиме сврати на себе срџбу због преурањеног најављивања новог времена. *Али томе се времену ваља надати*: у њему ће пјесништво бити позвано на нову дужност (*и ево гдје према доље даје знак штап пјесме*) да открије мисао земаљског опстанка у обновљеном јединству човјека са природом. Занимљиво је да се повратком *богова,* чини јасна алузија на други Христов долазак гдје ова множина, поново иде у прилог пјесничком естетизму, али се и потврђује у освајању улоге симболичког поистовјећивања са оним који нешто пише, саставља – на Патмосу – а то је свакако Јеванђелист Јован. Хелдерлин ствара умом, а не срцем и отуда се покушај да разумско недостајање Бога отпати на истински начин измиче, а то је видно и из стихова *Близак је: И тешко докучив Бог...* но он не даје себи труда, не отвара срце, већ вели да Вишњи окреће главу *док у мраку и непријатељи једни другима пружају руке.* Печал Николаја Велимировића био је у томе што апостоли перу ноге једни другима, а људи не могу ни уста своја опрати од пагубне тлапње, зависти и гордости. Кратки екскурс на ове двије химне Хедерлинове су са временском, пеотичком, националном, жанровском и многим другим дистанцама дате управо ради чињенице да је *стваралачки чин* тај који је у идејном смислу кроз историју свјетске књижевности узнемиравао многе списатељске духове, огромну запету начинио *свјетском ноћи*. Својеврсну реплику на овакав став налазимо у *Песми о песми.* Епископ Фотије каже да нас она чини *сабранијим, / па чак и лепшим,* да она нема граница, односно да су *границе срца и душе* међа пјесме. У овим стиховима јасна је проживљеност да је све и једно у међусобном прожимању. Да је пјевање освједочавање Божјега присуства, те не постоји нити један разлог да она замукне, а особито не у вријеме које је Хелдерлин сам омеђио између два Христова боравка у материјалном свијету. Неће бити идеалиста, пјесма је од ријечи, и без благодати она ће исто доживјети своје муке. На Хелдерлиново питање *Чему песници у оскудно доба?* Епископ Фотије одговара *Песма је као нови дан, / увек пред собом могућност носи / и од нас зависи шта ћемо учинити, / ил остати без песме,/ боси.* (прим.аут.) Ово је позив човјеку да буде будан, одговоран да свјетска ноћ није оно што не може охристовити

својим животом, да пробије таму и има пјесму која је за пјесника *дан,* свјетло (*дан нам оста / као утеха).* И позив да све може бити тема опијевања, радовања постојању само да нити један дан не прође без пјесме (*да не бисмо тога дана остали без песме / боси.),* јер је пјевање славопој нечему, било чему у Божјој творевини, свакодневног захваљивања Творцу. Смисао стварања је онда знатно онтолошки обојен и тим више постаје апологија стварања и поезије која је увијек на атаку пропадања и гашења. Поређење по супротностима са Хелдерлином овдје има најјаче упориште.

Једино што би у поезији Фотија Сладојевића могло узети мјеру *свјетске ноћи,* а да она понесе трагос који јој је Хелдерлин зацртао, јесте *голготски бол.* У истоименом катрену јасно је да *он у себи сабира бол читавог света.* Но, овдје се, дакако отварају нове могућности компаративних читања са пјесницима романтизма, али и неоромантизма, на трагу *свјетског бола* Жана Пола, дакако, поново по супротности. Тамо гдје западна поезија, да будемо груби, бива на умору, Фотијева васкрсава. И када најискреније пати, он се радује и то ће ову поезију увијек чинити оригиналном у оксиморонском дјеловању, како у формалном, тако и у садржинском миљеу.

Стихови који урушавају све границе и говоре о зависти, личности и датости, односно томе да смо сви нечим даровани, која погружава у скромност обитавају у пјесми *Како је ја не написах.* Она има двоструки смијер када анализирамо само перо: свјестан својих списатељских моћи он је скроман, али криптопотврду начитаности која је велико знање, ерудиција, али прије свега активно читање, сазнајемо из поетика које Епископ Фотије цијени: Бранко Радичевић и Лаза Костић, Момчило Настасијевић и Милан Ракић, Ђура Јакшић и Змај, те Његош и Матија Бећковић. Ево линије српске књижевности која је *стражиловска,* али која уједно и богохвална. А додајмо и поетичким одликама епохе из које понајвише аутора збира блиска управо поменутом Хелдерлину. Величина бића културе издваја се свијешћу о значају идентитета: можете се чудити *како је ја не написах*, али нисте ни могли, јер *то нисмо ми.* У само једном скромном закључку, којим се затвара ова по много чему антологијска пјесма, открива се читаво послушање у расуђивању сопственог идентитета (*песничка огледала то су / у њима се крију тајне живота)* који је могућност и свијест на јединственост: *то нисмо ми*. Ми смо негдје у неким другим поетикама, и можемо уживати у претакању са овим које су другачије, међусобном читању, јер само тако књижевност или било која умјетност може заиста васкрснути пале духове и они који их записаше. Примјер у којем готово дилетантска наивност у форми и рими, а екстремна суштина поезије и проживљеност сама јесу у улазним стиховима ове пјесме:

Кад читамо песму неку,
као да зађосмо у дубоку реку
где нам је све познато
И видно чак провидно.

И питамо се како је ја не написах?

Толстој је писао управо са том потком – писати тако да свако помисли да може и сам то саставити. Лакоћа писања схваћена као дар, али Фотије се надовезује. Један од закључака могао би, у сагласју са тим, бити, и да је ова поетика у односу садржине и форме оксиморонска, јер ће онај спољашњи, стилски, начински израз бити упрошћен, сажет, једноставан, гдје-гдје наиван, али ће сасвим неочекивано да саспе буице симболичких садржаја који читаоце могу развијати од сетименталистичке сузе до ерудитне спознаје.

Евхаристијска пуноћа свијета коју чине све могуће различитости међу људима, навикама, појавама, историјским догађајима, развијени су интимно-сентименталним рефлексијама. *Чуруг* и *Ђачко доба* пјесме су ниска уз Бранка Радичевића, али са добром дозом искуства година, које млади романтичар никада није доживио, и предивним компарацијама са православним топосима, старосном устицању кроз вријеме. Тиса је *као Јордан*, а јуноше су имале *проходавање у ћирилици*... стихови су у којима се оваплоћава лични, национални, културолошки, те напосљетку православни идентитет.

Изузетно ослушкујући оваплоћење са природом трећа цјелина могле би бити пасторале, пјесме о животињама, о здрављу, о ономе што је дар и уздарје човјека и природе (*Ћира, Пролеће, Нојева барка, Пеги, Рики, Кад си здрав...).* Он види и најмање животиње и најтањи листић свијета. Застати пред мишљу рецепције: за кога су спјеване пјесме какве су *Пеги*, *Ћира* или *Рики?* Ономатопејски четворостиси могу бити дјечја књижевност, али могу, опет, у складу са својом метриком и стилски средствима дјеловати као ресле авангардних – *изама.* Напосљетку, као и било која друга из ове збирке биће могућа свим узрастима, јер и када читате папагајске узвике из *Ћире*, читате гласове природе, читате птице, читате летење, читате небо и даље куда вас овај неометени китњом језик пушта у слободу пливања у поезији, како је најављено у *Песми осмом дану.* У очигледно *посматрачким* пјесмама природа је детаљ ока у тренуцима смирења или болести или напросто дневне контемплације. Овдје је важно уочити дисперзивност у којој када тематизује болест, рецимо, у мисаоним пјесмама и молитвама, сама болест дематеријализује бол и провиђенира га у радост на Царство небеско.

Молитве би, дакле, такође могле бити издвојене посебно (*Помјани, Созерцање смрти, Ево човека, Оно што хоћу, Ево да чујеш, Светотројично славословље, Царство Небеско...),* а оно што би биле изразито теолошке теме могло би се ставити под поетске гноме и параболе (*Закхеј, Тражим човека, Геронда, Знаци времена, Свети Патријарх Павле...).* У само двије које наводимо, може се осјетити ехо који остаје након стихова, опет на линији Радичевића *ње више нема био је то звук,* ако бисмо тај стих усмјерили ка значењу поезије. *Ево да чујеш, / Још се ниси покајао / због греха/ према ближњима својим.* (*Ево да чујеш*) И друга: *Од сефа и из сефа многа зла крећу/па тако и мени би / и видех како у трену/од иконе Господње, / демон као војник окрену се и неста.* (*Сеф*) Посебно је занимљива *Геронда* која не представља оно што читамо у првом слоју – сјећање на страца, већ представља

метафору односа. У томе смислу примјетно је „одустајање“ од језика да ће други написати боље, која је како дио средњовијековног насљеђа гријешног биљежничара, тако и немоћ језика пред пјесмом осмог дана. Оно што надилази конкретне личности (геронда може бити и старац Пајсије, али и Иринеј Бачки), постаје парадигма послушања.

Од изузетног значаја су пјесме које тематизују одређене спорове или важна мјеста из историје цркве. Да је ова поезија на граничној међи са самом проповиједи показује и то да у свега три катрена пјесме *Филиокве* имамо чак три или четири референце на световне паралеле како би се тема боље упила у знање. Како би свако ко наиђе на ове стихове био упућен и просвећен који је Пут, која је Истина и шта је Живот. Ова пјесма, иронизована из позиције лирског субјекта који је Ја-форма представника *папизма. Fillioque* са значењем *и Сина* које се уметало као посљедица двоисходног учења у Символ вјере западне цркве и дефинитивниог одвајања упућује на непрестане саблажњиве произвољности у тумачењу и употреби у пракси. Прва строфа је сабрање одрођавања у измјени Символа вјере, обнове старог календара, ражењавању свештеника *и више и више,* како сам пјесник каже. Друга строфа бави се измјенама католичке цркве у молитви *Оче наш*, као отворена прозивка на немогућност западне цркве да остане у тоталитету већ у сталним прилагођавањима човјеку, а не у тежњи ка уздизању ка божанском. Но оно што засигурно не бисте очекивали је да се ова пјесма завршава алузијом на *Облак у панталонама* Владимира Мајаковског. Његова експресионистичка поема првобитно је носила наслов *Тринаести апостол*, састављена из пролога и четири пјесме као четири поклича против љубави, умјетности, уређења и вјере, покушај је да се уруши сва дотадашња традиција. Као и Ћурчин својевремено стихом *раскујмо све што је Господ сков'о,* а четврти сегмент *Облака у панталонама* је управо отворено *разрачунавање* са Господом најжешћим увриједама које је језик умио да састави. Парафразом стихова дјечје пјесме Душка Радовића *Био једном један лав,* Мајаковсковљев облак бива поједен, *али ето наше време клето,/ смеде и то, смеде и то* (Исто.)*,* да дозволи *Тринаестог апостола,* најпровокативнију збирку свјетског и руског футуризма.

Ако их сам пјесник није циклизовао, зашто је важно истаћи ову могућност за лијепо обликованим и концизно испуњеним циклусима? Управо овај *расути* принцип послагивања пјесама *живо* је свједочење евхаристије саме, гдје човјек се моли, пати, радује, игра, пита, пада, устаје, промишља, јача, слаби, посматра, осјећа, проживљава, емпатише, труди... па се поново (или и даље) моли, пати...

Поетске бесједе у *Геронди* су тачна криптоаутопоетичка објава: поетске бесједе. *Бесконачна поема од мноштва фрагмената* како би прецизније то негдје поставио Новица Тадић, изливена за живот свијета. И вратимо се нади да овај пјеснички првенац није овдје завршио своју плодност, у шта вјерујемо, јер се нови стихови појављују као жива хроника живота у Цркви и живота Цркве, али можда најважније пута ка њој. Оне који нису на томе путу, ова поезија поучиће их дисању у стиховима које је слобода сама. Рецепција је једнако снажна као што је и ангажована у очувању тонуса борбе про-

тив клонућа, унинија, па чак и онда када је сам лирски субјект слаб. Читаоци ове поезије могу се напајати снагом *осмог дана* као што су се на највећим и најтежим бојиштима наш ратник напајао из гусала народних пјевача. Иако префињен у стиху, иако њежан према птици, громогласан на неправду, но покоран у Божјем промислу и вољи, овај пјесник носи својом поетиком терет много већи од поезије саме, управо, јер кријепи и укријепљује Христове војнике. Можете читати и сузе лити, као што их он лије док пише, недостојни читања, а гладни слова и снаге њихове – љепоте пред којом само нијемо упијамо њен сјај. Новица Тадић биљежи још, а то би се дакако сродило са овом збирком да *једини излаз долази од онога што јесте небеска лепота, али не лепота звезда, гледање у небо и уздисање, већ небески благослов, осећање очаја и пакла, које отелотворује божју реч, божју промисао и у језику и у поезији.*

А ми ћемо додати стихове из пјесме *Геронда,* као својеврсни епилог уочавању поетских одлика стихова Фотија Сладојевића: *лахор у руци кад пише, поема у беседи, / старац наш живи апостол...*

Патријарх Павле

Ксенија КАТАНИЋ

ЖУБОРНА МУЗИКАЛНОСТ ЈЕЗИКА

(Јасна Миленовић: „Вечности бела крила”, АСоглас, Зворник, 2019)

Давно је речено да је песма чаробни фењер што светли у тами. Онтолошки језгровито стваралаштво Јасне Миленовић из Сремске Каменице, које често засеца у ткиво тајне, доказ је ове изреке. Као књижевница култивисаног духа, са правом сврстана у ред изузетних поетеса српског језика, она пише поезију са контемплативним прозрењима. Јер Јасна није само песник сопственог живота, не ограничава се само на перспективу личног, аутобиографског *ја*, него своју лирику често гради и на калему (пре)историје и легенде, са којима је у непрестаном духовном контакту. У полусненом стању духа (Јаснино певање је контемплација која извире из сањарења), она се често отискује ка слободи замишљеног света бајки, басми, ка миту и архаичном, не би ли изрекла важне онтолошке истине. Јер, Јасна је изразита маштајућа песникиња, која радо пушта на вољу својој утанчаној сензибилности и фантазији. На располагању јој стоји богат свет сопствене имагинације и емоције. Усмерена на машту и искрен чулни осећај, на чувствену супстанцу, пише са проживљеном осећајношћу, која и узбуђује срца њених читалаца. Подсећања ради, наводимо наслове четири до сада објављене збирке стихова: после младеначке *Оком окована* (1987), уследио је *Град од уздисаја* (2014), затим *Плес Лепенског вира* (2017) и *Вечности бела крила* (2019). Потребно је овом приликом додати да Јасна није брзописац: грундирање њених збирки траје дуго. Јер, пратећи трагове њених стваралачких интересовања, видимо да је, као интелектуални и емотивни захват, свака песма дубоко укорењена у поетесину радозналост и аналитичност. На пример, и овлашан поглед на *Плес Лепенског вира – сонети* (у издању темишварског Савеза Срба), показује да је Јасна давно нашла бујно врело за компоновање својих песама. Она се дуго налазила у власти уникатне теме балканског Лепенског вира – колевке Европе – и њених незнаних лепота (орнамент каменог облутка је општепознати симбол). Удивљена и лирски опседнута Лепенским виром, уз афинитет према митском, она је давно започела методични поход кроз доступну литературу, темељно се упознала и спријатељила са тајанственим и егзотичним Лепенцима

које дубоко воли. Као велика пустоловина стваралачког духа, *Плес* је доказ да је кадра да мистерије далеких доба надахнуто пренесе у магију песме. Ова бројаница оригиналних поетских медитација произашла је из дубина несвесних душевних слојева и колективног памћења. Поклонички посежући за најудаљенијим периодима живота на овим просторима, скривеним иза временске копрене, у стиховима је, у ретроспективној позицији, оваплотила свој раскошан поетски сан: *Плес* – израз истинске песничке уметности – панорамски је облик путовања кроз време, враћање праотачким коренима (Јасна зна да су њени преци под Чарнојевићем дошли са југа /околина Ниша/, отац Жива је пореклом из Белобрешке /румунска Банатска Клисура/, стриц Чедомир је био угледан књижевник међу Србима у Румунији). У овој збирци, очито је, поетеса има духовне очи за преисторијски свет и његове скривене суштине. Распламтеле фантазије, кроз темпоралне слојеве уронила је у тамне вилајете миленијумске прошлости, већ давно зашле у сенку геолошких стратума и метафизички ванвременог живота. Усмерена на тоталитет слике минулог праисконског доба где пешчаници мирују, у медитативне стихове сажела је симултане перспективе древности. Опоетизовала мистичне легенде из непричаве што их је седиментисало време. Показујући унутрашње преобиље своје душе, из угла несвесног и сна, креативном маштом је оживела и моделовала портрет Лепенског вира. Са много трансформативне снаге материјализала наше преисторијске претече – маштовитом игром персонификовала праотачки свет, дајући му дубоке онтолошке димензије. Кад се потоне у озаравајући вир ових стихова спонтане стилизације, видно је да је, узбуђеног патоса, Јасна вешто изаткала густу мрежу песничких слика о лепенсковирском спруду, над којим се крили вечност. Узлетом поетске маште, исписала својеврстан цивилизацијски летопис правекова, са жељом да га, до конца битисања света, никада више не заспе прудни песак заборава, због чега *Плес* и има широк обим одјека међу читалачком публиком.

Важно је одмах истаћи да се у *Плесу,* паралелно са бујањем осећања, са напоном унутрашњег патоса, безгранично бокори и звучан језик. Јасна је вешт плетач мелодије. Предана магијским снагама језика, она је магичар звука. Чини се да у својој поетици предност даје музици и музичким валерима. Поштујући све конвенције сонетне риме и сва уметничка версификаторска правила, негује схему сонетног лиризма који тражи мајсторство: познато је, сонет носи нужност математичке (готово геометријске) формуле. Јасна развија александринац (очито су је васпитавали велики лиричари), при чему веома плене парне риме александријског стиха. У песмама се полифоно разлива жуборна музикалност језика, јер сваку песму прате фини осећај ритма и еквилибра.

Настала на врхунцу зреле инспирације и устрепталог талента, и *Вечности бела крила* (са укупно 23 песме) показује изузетну снагу Јасниног индивидуализма. Ова најновија троциклусна збирка финих есенција (циклуси: *Удадба Симониде, Беловодски клесар, Пусторечка вила и ветар побратим*), јединствену боју има управо због својих просветљујућих конотација. Предајући се стиховима са интензивно-

шћу хипнозе, лиричарка је још једном потврдила свој аутентичан глас и несвакидашњу обдареност уметничком маштом. И *Вечности бела крила* је дубока симфонија, сигнирана тежњом да се метафизички осећај изрази у песмама константне сонетне форме и полиритмичне мелодије.

Циклус *Удадба Симониде* – први став симфоније – сведочи да поетеса одлично познаје повесно слово и да радо урања у српско средњовековље. Инспирацију је добила из књига староставних – повеснице нашег народа, затим читајући чувену Ракићеву песму и посматрајући, као велики фрескопоштовалељ, грачаничку Симониду озарену злаћаним нимбусом светиње. Свих десет песама испеваних у молу, посвећени су житију византијске принцезе Симониде, контуриране тамном гамом – правом античком драмом. Сплетом лелујавих избрушених слика, песникиња осветљава надреалистички трагичну судбину византијске царевне, која је, познато је, као петогодишња девојчица обречена четрдесетпетогодишњем краљу Милутину Немањићу као невеста (црква је брак сматрала неканонским и наопаким сроћавањем са остарелим женикљијом – како га је Јасна назвала). Да подсетимо: политичка историја (почетак 13. века), сведочи о Милутиновом великом ратничком и државничком духу: управљајући српским скиптром 40 година, он је војном силом поразио многе државе; краљујући, настојао је да јерес не узмућује државу и цркву: учврстио је православље које је посејао Немања (Симеон Тривелики); такође је познат и као ктитор 40 великолепних рукотворених манастира. Игром психолошких валера, Јасна је озбиљила лик несрећне краљице – нежне девственице, која, као залога ромејско-српског мира, сија светлином крина. Пластиком маште до тамнине је осенчила њен живот засужњен у кавезу од златног филиграна, у свили, диби и кадифи (*Царско зрно бисерово / У краљеву круну. / И детињство дететово / За ризницу пуну*). Дочарала сву мистерију Симонидиног безобалног бола због неускладивог брака (из историје је познат и њен бег од завета брачног: грлица пустинољубица, чији је рођајни калем засушио, отискивала се као думна у манастир стављајући монашки вео, али је присилно враћена на српски двор). Јасна пише из материнских осећања, из сензитивне нежности, да песмама опорих античких сазвучја пренесе прелив саучесног осећања. Цитирамо првокласну песму под насловом „Фреска у Грачаници" – фино и као свила нежно ткање велике литерарне лепоте, у којој, вибрантном осећајношћу сплетени, стихови тужбаличког тона плене својим мелодијским меандрима. Једна од црта Јаснине поетике је и аристократска отменост израза, што, склопом песничког благогласја, сведочи и ова песма, показујући привржености хармонији Ракићеве Симониде као узора:

Моје очи, да би не гледале,
Са краљевски плавога зида:
Океан суза сте исплакале,
Уместо туђега стида.

Нераскидиве решетке
Мога кавеза златног
прозивају ми претке
Док љуљам вечности клатно.

Ако прах мог ока преостане
За лек – није грехота.
Моје су очи ископане
Још пре мога живота.

Тек безока сам видела
Што никад се не сазна,
Уместо других се стидела
И би ми пурпур казна.

Краљица, без иког свог,
Шта снује у неснима?
Не дао никоме Бог
Да прогледа мојим очима...

Циклус *Беловодски клесар* – други став симфоније танане оригиналности – такође је богат емотивним нијансама и проблесцима поетесине душе. Испевани у звонкој оркестрацији молитвених тонова, стихови нежног кова представљају омаж беловодским каменосечцима, мануелистима од духа и вибрације осећања, који су, у хришћанском духу зазивајући Владичицу, са заносом стилизовали своја извајанија, рељефе и розете – оћутане песме, што ритмом лепршавих арабески (*смрзнута музика, неко рече*) красе наше дивотне манастире на вјеков вјекова (*У Твоје има, Пресвета, / Допусти мени, клесару, / Да цвета сунцем розета / У беловодском пешчару; Недреманим оком гледан / На олтар Твоје чистоте / положио бих – не један / Већ све своје животе*). Плетући сонетни венац беловодским клесарима, Јасна, у ствари, исписује топлу похвалу мајсторима моравског орнаментног украшавања, што су вековима, кроз генерације, одани уметништву клесања у пешчару (*Вечности бела крила / На длету су и клину. / Тајна камена жила / Од оца остаће сину; Звон камена док слушам, / Сласт моје вере роји се, / Розету настањује душа – / Вечност каменом кроји се*). Стиховима светле гаме и изванредне музикалне оркестрације, она пева химну уметницима-боготражитељима, који су, окамењујући свој сан, енергијом распеваних кружних и овалних линија, у декоративни облик руже удахнули живот (*У куцавици Времена, / Што бољци тражи лека, / Расте Лик из камена / Богомајке и Богочовека*).

Циклус *Пусторечка вила и ветар побратим* – трећи став симфоније – инспирисан је народном песмом, њеном сликовитошћу, егзотичним колоритом и ритмом (познато је: сва култура је и израсла из народне песме и игре). Као велики поштовалац десетерачке традиције, као одличан познавалац прозодијске баштине српског језика, Јасна је, користећи се лиценцом десетерца, језички беспрекорно об-

ликовану песму дуже форме. Уносећи легенду о неверној љуби, која одступа од кодекса епског морала, романтичним бојама и у штимунгу десетерца версификовала је љубавну причу озрачену натприродним духом.

Укупна песничка уметност Јасне Миленовић доказ је завидне креативне снаге. Написана са својственим јој жаром, стиховима велике уметничке лепоте и замаха, и Вечности бела крила плени и својом тематиком и снагом уметничког уобличења. У овој уобразиљно раскошној збирци веома фасцинира чулно богат и посве индивидуалисан и особен језик. Утанчан облик сонета поетеса је оденула у флуидно музичко рухо (музика је, познато је, једначина осећања). *Вечности бела крила* осваја магијом мелодиозног израза са својствима полифоније, због којих збирка Јасне Миленовић значајно доприноси репутацији данашње српске поезије.

Кнез Милош

Зорица ТИЈАНИЋ

ХЕРУВИМОВА ЗАГОНЕТКА
(Виктор Радун Теон: „Змија олује", ИК Бистрица, Нови Сад, 2019)

Пето поетско дело Виктора Радуна, у низу или циклусу, са пет шифрованих тајних записа, праћених олујним ветром, симболизује време које се у Свемиру неумитно убрзало, чиме призива Божанске силе моћи.

Аутор на самом почетку препоручује да пре читања ишчитамо молитву или свој ум трансмитујемо у стање мира, путем јоге или неке друге медитације. Молитва је најјача медитација али захтева ангажованост на почетку, затим у неком тренутку прелази у стање медитативности.

У сваком случају, потребна је припрема за читање, било да је ветровито или олујно време, прочитајте бар неколико делова из Старог Завета или послушајте нешто од Џима Морисона – *Јахачи олује* и почећете да разумевате о чему Теон пише. Повешће вас у доба Нове апокалипсе, коју, као да је предосетио да нам се спрема. Заправо, интенција аутора је да осетимо тај ветар, како он каже, динамику ваздуха у себи, тако што ћемо се вртети око своје осе. Осетити ветар у себи, змију олује која се у концентричним круговима обавија, не само као ветар око човековог тела или лавиринта (симбола олује), већ као метанoју (преумљење).

Човек трансформацију мора осетити у сопственој души и тада је на правом путу разумевања и одгонетања постављених записа, односно Херувимове загонетке, као бића блиског Свевишњем. Такође, тај пут духовне обнове или процес катарзе води нас до најчистије емоције која може спасити душу – трансформацијом индивидуе – и тако стати на пут дехуманизацији друштва, а та емоција је љубав.

У „Змији олује" има неколико симбола и елемената који су тематска окосница целокупног дела. Оно чиме број пет резонира у својој креативној манифестацији, утицаји су неконвенционалности, огромних животних промена, научених кроз искуство, сензуалност, интелект, идеализам, машту, милост, путовања, енергију односно размену енергија.

Анђеоски позив који упућује јесте тај да се страст (о)живи, а овде је ношена ветром кроз пет загонетки, пет записа које нам духовно биће приближено свемирској енергији бивствовања презентује вештим поетским перформансом, испуњен страшћу, трансформацијама и трансмутацијама човека на свом путу до преображаја.

У једном тренутку време се убрзава... Ветар је симбол промене које доноси с разлогом, а који Универзум шаље када види да се сам човек тешко одлучује да изађе из зоне комфора и схватамо неопходност свега тога јер је човечанство у једном тренутку осетило презасићеност. У песми истог наслова као и читава збирка („Змија олује"), песник каже: „Прасак и буђење / змија олује раствара / једначину неба и земље / из срца вртлога испаљује / крхотине и сузе / комешање / пијана слушкиња катастрофе / судара се са стварима/јечи, витла, цичи / њен пољубац је велико чишћење…"

Страх је оно што спутава, а слобода је својствена човеку и сама нагост га тера на стид, јер је тако научен. Виктор разголићује човека, свесно откривајући осећања путем лирике пуне колорита која води својеврсну борбу кроз еоне. Сваки од пет записа пролази кроз архаје којима нас води како бисмо схватили да је Христ Средиште свега.

У међупростору највишег Истинског, дотиче се Софије (мудрости) и читаве плејаде трансценденталног (између Духа и материје). Креће од прве мисли где су Еони између Духа (истинског Бога) и створеног материјалног света који, овакав какав је, мора пропасти и у једном тренутку човек мора кренути испочетка али обновљен и спреман да као духовно биће напусти зону комфора. Само тако опремљен може да крене у изградњу Новог света, почевши од промене у себи, дакле са самог дна. Упечатљиве су слике у песми „Око апокалиптично": „Славом обујмљени / призори ветра / разбијени митови / међу фрагментима сна / нагомилане опсене / око апокалиптично / на миг / склопљено / и сви ми / у свемир уронисмо…"

У драмском заплету испричаном на почетку књиге, управо за такав подухват је ауторов професор Ван Ху и живео и одабрао баш њега, из поверења, а због хуманог геста. Одабрао је Њега, Он који се изгубио у људима, препознавши у Виктору трансмитера емоције коју ће једини успети да растумачи и пренесе људима. Њихови сусрети су се одвијали путем шифрованих записа у време које је научник одабирао, налазећи да је само једна особа одабрана да исте може растумачити и разумети.

На самом почетку аутор тајанственошћу постиже динамику и подиже узбуђење у читаоцу. Записи попут *Нострадамусових пророчанстава* интригирају тајанственошћу.

Испред нас је усковитлан ваздух, ветар, загонетка живота и смрти, бивствовања и битисања, који се овде склапа у архетип и тако добијамо пет представа, пет загонетних записа које нам Виктор, као на сцени, тумачи лирским записима веома драматично и на тај начин до краја читања открива оно што прижељкујемо да се заиста и оствари – да врати човеку изгубљена осећања и жеље.

У митским песничким сликама, парапсихолошким визијама и доживљајима, све време води читаоца кроз разоткривање личности и сопства, што је и намера.

Симбол олује подсећа на спиралу која је у директној вези са бесконачношћу и понављањем циклуса живота. Такође и кретање у смеру казаљке на сату указује на процес рађања, односно доноси напредак на нивоима, додиром космичких сила које воде у више стање вибрације. Магија ветра као контрола времена део је писаних записа грчких историчара, те се налази и у Шекспировом *Магбету*.

Овде се ветар претвара у олују, а управо склупчана змија подсећа на лавиринт и симболизује виша магијска знања. Она се пресвлачи неколико пута годишње, па се у том контексту и преображавају степени и нивои свести у човеку изазвани олујом, коју промена доноси. Сама симболика односно одгонетка се може свести на разумевање дубоког значења речи које је реконструисано у оквиру одређене културне парадигме.

Ми се овде сводимо на тумачење симбола Змије, односно олује змије, а која је једна од древних и комплексних анималистичких симбола. У свим културама мит змије ужива дулану репутацију, њена симболика сеже од извора снаге до амблема уништења (изазивања страха и хаоса, култа обожавања, хероја или чудовишта).

Од Аристотела сеже мисао и тумачење да елементи имају моћ и способност да се трансформишу један у други, односно да прелазе из једног стања у друго. Својство материје не мења своје стање. Ако овлажимо топлу и суву ватру, она ће се претворити у ваздух, исто тако као и хладно суво тло када се загреје, постаће ватра. Овде Ваздух подстиче креативност у менталној сфери. Машта и размишљање доводе до перфектног разумевања уметности и математике, баш као што је и број пет почетак развоја сложених математичких концепата (али и економије и трговине). Број пет представља и јединство човека (глава, две руке и две ноге). Аутор нам преноси идеју мисаоним путем на оригиналан начин. Његово трагање је пут одгонетања: „Омамљен шкработинама путоказа / упуштам се у врлети одгонетања“, каже песник у песми „Астрално путовање“.

Читавим низом лирских записа, које захваљујући имагинарном искуству и моћи сазваних еманација усмерених на стање енергије човека у Унивезуму, чији сакрамент има улогу да буде уделилац невидљиве милости, запошљава наш ум. Због тога ово дело Виктора Теона Радуна и јесте један својеврстан сакрамент човеку, посветна милост као трајни Божји дар по коме Бог пребива у нама као у Храму, утискујући неизбрисив печат, јер се само једном може примити (нпр. крштење, причест као света тајна). Зато у песми „Тачка Човека“ Теон пише: „Тачка у којој / зачиње комешање / тачка човека / керубина ваздуха / тачка пресека / ватре и воде / тачка Христа / васкрснућа / прозирност бивствујућег / још корак до / кристализације…“

Будућност коју Виктор види, није будућност без људи, напротив, он види повратак човека у некој новој хуманијој цивилизацији. Далеко од Агарте (тајног подземног града), Викторов човек опточен кристалима може да се избори против ветрова. Осећам

да тај нови чеовек у себи мора да уједини све елементе да би добио снагу Духа и постао отпоран на искушења које нам доноси будућност. Величанствена је визија песме „Откинута фантазија“, у којој песник опева будућност новог човека: „невидно поље / и у средишту / ти / стојиш / као поток / усред овалне / пустиње.“

Постоје индиго деца и људи, који у новом добу прелазе из индиго фазе у октарин (кристалну фазу). Након што човек превазиђе и прође мисију коју му је нехумано човечанство наметнуло, уједињењем својих унутрашњих снага, схвата да је тај пут споро евалуирао зато што је на свет дошао очишћен од карме, потпуно чист и без сећања. Међутим, једино такав има могућност да ствара нови, хуманији свет на Планети.

На крају нас Виктор поздравља, одлазећи (ветром ношен ка понору) у стању да прелети и да стане Сунцу окренут, где ће пронаћи „лапис“ што су га давно за његово биће, блиско Богу, сакрили: „Одох / ветром ношен / ка понору / да прелетим /с ону страну / да станем /сунцу окренут / да пронађем / лапис / што су га давно / за мене скрили.“ („Епилог: С ону страну“).

Загонетку може решити само онај близак Богу, а то је и његова интенција, могло би се рећи мисија, с обзиром на досадашњи целокупан књижевни опус. Па тако „у ритму загонетке“ каже да свет подрхтава, као несталан, скривен, до границе бола и назад, преко пучине, несвакидашњих сени, неутишаних речи, неуслишених жудњи, прозирних облика.... слутње и немири што срце цепају и вртлог у коме су тела разапета у љубичастим фреквенцијама сна ватре молитвених благовести, искидани тренуци вертига кад чује очекивани глас... негде иза понора... и одгонета... у истом ритму нудећи катарзу.

„Змија олује“ је књижевно освежење, оригинално представљено кроз поестки корпус лирских строфа са снажном поруком човечанству и читаоцу презасићеном стереотипног и неретко сладуњавог по(е)зирања.

Милена Ж. КУЛИЋ

ОСТАЈЕ НАМ САМО ИГРА

(Песничке игре и поигравања Попа Д. Ђурђева, Зборник радова са научног скупа одржаног на 30. Међународном фестивалу хумора за децу у Лазаревцу, 19. септембра 2018. године, Библиотека „Димитрије Туцовић“, прир. Јован Љуштановић, Лазаревац 2019)

Зборник радова посвећен песничком делу Попа Д. Ђурђева уџбеник је игре и поигравања, шестоделно упутство за деловање *homo ludensa*, објашњење света са становишта игре, са свим елементима бескрајно суровог света који окружује песника. О игри је било речи на научном скупу у Лазаревцу 19. септембра 2018. године, а беше то врло озбиљно окупљање, на којем су своје радове изложили Јован Љуштановић, Зорана Опачић, Јелена Маријевић Балаћ, Даница Столић, Горица Радмиловић и Невена Варница. Ову публикацију, дакле, чини шест текстова, темељних и научно заснованих, окупљених око стваралаштва Попа Д. Ђурђева, чије дело препознајемо управо по интермедијалности, односно по „иконичко-текстуалним колажима који демонстрирају гледање као читање и читање као својеврсну игру и палимпсест значења“. Критика пише о „процесу разградње постојећег како би се изградила нова естетичка форма“ (Опачић), односно о духу „деструктивног неимарства“ (Ђурђев), чиме се читање претвара у заводљиву игру решавања ребуса, односно дешифровања (Јоцић).

Зборник радова отвара текст Зоране Опачић „Деструктивно неимарство Попа Д. Ђурђева & интертекстуално поигравање у поеми Мрњавчевићи“, бавећи се управо оном песничком поетиком која се умногоме заснива на дадаистичком наслеђу, а потом и питањем преобликовања епске традиције у погодан образац савремене поезије за децу. Проучавајући „провокацијски, субверзивни, бунтовнички дух који свему прилази са дозом подсмеха и хумористичко-иронијске запитаности“, ауторка преиспитује пострадовићевско наслеђе и однос визуелног и текстуалног у Ђурђевљевим стиховима. У зависности од врсте односа, Зорана Опачић прави оквирну класификацију на: текстуалне песме, стрипстихове, редимејд колаже и визуелни „текст“ / иконичку поезију. Обнављајући жанр поеме, Ђурђев је

у Мрњавчевићима (2016), као и у поеми *Теглећа срећа: песма о тегли која се мало отегла* (2010), активирао „наслеђе српске и светске уметничке књижевности“. Ауторка уочава извесни дијалог између песничког дела и драме Тенеси Вилијамса *Мачка на усијаном лименом крову* („мачак скаче по лименим крововима“).

Текст „О подетињењу homo ludensa у поезији за децу Попа Д. Ђурђева“ Јована Љуштановића бави се игром у песничком делу, онако како је игри приступао Еуген Финк, на основу два супротстављена типа игре: „једног који почива на реду и структуираности и другог којем је у основи начело слободе, које не прихвата унапред задату структуираност“. Уместо да човека препознаје искључиво као биће рада (*homo faber*), аутор човека препознаје као биће игре, као *homo ludens*, као човека који се игра на „уређен, смислен начин, у складу са одређеним правилима“. Бавећи се облицима игре у поезији за децу Попа Д. Ђурђева, Љуштановић је нагласио да је Ђурђевљева поезија на трагу игре која је блиска дечјем мишљењу, језику и осећању света. *Homo ludens* Попа Д. Ђурђева лаје уместо да изјављује љубав (*I love av av you*), изводи бесне глисте, пушта лађице од папира итд. У тексту Јована Љуштановића истакнуто је да је Поп Д. Ђурђев „истовремено и *homo ludens* и разуздано дете на широким пољима културе“, понајвише у књизи *Слик ковница* (1998), чиме се наново преиспитује место које Ђурђевљева поезија заузима у књижевној историји.

„Тата-мата емблемата – поезија Попа Д. Ђурђева у светлу емблематике“ текст је Јелене Мариђевић Балаћ, у којем визуелну песму, сачињену од наслова и слике, препознаје као класичан емблем, чији почетак проналази управо у хијероглифима, а емблематски потенцијал Ђурђевљеве поезије пореди са емблематиком сигналистичких визуалија, односно истиче битне суштинске разлике. Тумачећи насловну страницу књиге *Поезија која се гледа*, ауторка доводи у везу позориште и визуелну поезију, указујући на то да визуелне песме треба да посматрамо као целину, попут позоришне представе „која би се одигравала на сцени наше имагинације и инспирације“.

Сличним трагом, текст Данице Столић бави се типовима визуелизације у збирци Поезија која се гледа Попа Д. Ђурђева, с јасном намером да се, још једном, покаже да је Ђурђев иноватор у визуелизацији лирског израза. Одгонетањем Попове поезије открива се лудистичка трансформација до које песник долази и поставља јасна питања о митској, историјској, дигиталној, психолошкој и креативној слици света. Окренутост медијским садржајима, присутним још у делима Љубивоја Ршумовића, Дејана Алексића и других, условљава и нова правила игре у свакодневном животу. Другим речима, индустријска роба захтева „индустрију слика“, тј. масовну визуелизацију робе, која постаје не само убедљивија, већ и заводљивија од текста. Реклама постаје модерна религија глобалног потрошачког друштва и одавно више није важно оно „бити“ него „имати“, како наглашава Ги Дебор у својој анализи *Друштво спектакла*. Ниједан читалац-гледалац неке рекламе, али исто тако ниједан читалац *Поезије која се гледа*, не може се тек тако ослободити

присног и моћног загрљаја слике илузије, фантазмагоричне, оничке и халуцинантне представе коју негде у себи препознаје као властиту слику или представу о идеалном ја. Потенцирајући интензивну свест реципијената, Поп Д. Ђурђев, према мишљењу Данице Столић, „померио је границе поезије за децу и младе, користећи фоничне игре, језик реклама и логоа које су у суштини спољашње манифестације савременог потрошачког друштва“.

На основу збирки поезије *Блудилник*, *Извођач бесних глисти* и *Радови на млечном путу* Горица Радмиловић покушава да компаративно приступи питању ревалоризације и ресемантизације бајке у поезији за младе Попа Д. Ђурђева. Полазећи од јунака бајки (Пепељуга, Мачак у чизмама, Мала сирена…) с теоријским упориштем у студијама Владимира Пропа, Карла Јунга, Мелетинског, Зоране Опачић и Љиљане Пешикан Љуштановић, ауторка закључује да ова поезија, свакако, није писана за децу, већ за оне који су стекли одређено читалачко и животно искуство и који би разумели песму *Радови на млечном путу*: „Отвори полако / страну по страну, / нек се протегну / и душом дану. / Песму по песму, / пажљиво иди / може понека / да ти се свиди: // а буде ли ти / нешто по мери, / слободно носи / кроз ове двери“.

Антологија *Аверси и версим: писци на новчаницама европских држава* предмет је рада Невене Варнице, који се бави монетарном политиком у оквиру дечије перцепције, у покушају да покаже да новац није увек „рђава работа“. Добар пример за то је, рецимо, Леонард Фибоначи и његов низ, који је унео нова значења у уметност, архитектуру, грађевинарство… Ауторка показује да повод за игру може да буде и новац (а заправо је потребно много озбиљности тако га схватити!), а Поп Ђурђев и овим делом као да узвикује: „Играјте се! Играјте се са мном! Играјте се са свим што вас окружује јер све је повод за игру“.

Прејако дизајнирана реч Попа Д. Ђурђева има дупло дно, како је закључио Јован Љуштановић. Свако читање, свако тумачење, надограђивање и гледање такве поезије биће увек само покушај да се допре до значења, до те мисли, до те идеје, до тог осећања које иде у бескрај. Да ли ћемо сви успети у томе – не знам. (Можда зато што сам још увек дете.) „Кад дорастеш, кад размислиш, / Каз'ће ти се само!“ Једно знам и у то сам сигурна – остаће нам увек игра.

Владимир УВАЛИН

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА ДЕШАВАЊА У ВРБАСУ (1969-1971)

На седници Наставничког већа ОШ „Петар Петровић Њедош“ у Врбасу, 18. јануара 1969. године, приликом разматрања информације о одвајању забавишта од школе, Актив васпитача био је мишљења да треба оформити једну предшколску установу. Овај предлог подржало је Наставничко веће.[1] Дана, 01. септембра 1969. године почела је са радом Предшколска установа „*Бошко Буха“*.[2]

СО Врбас, 26. фебруара 1969. године, донела је Одлуку о оснивању Општинске заједнице културе Врбас. Заједница је отпочела са радом 1. априла 1969. године. Даном конституисања Прве скупштине Општинске заједнице културе Врбас укинуће се Фонд за културу Општине Врбас, а његова средства, права и обавезе прећи ће на Заједницу.[3]

При Аматерском позоришту Дома културе Врбас деловала је Мађарска драма, која ће оперету „Кнегиња чардаша“ Калмана Имреа, у три чина, премијерно извести 1. марта 1969. године.[4] На традиционалној смотри аматерских позоришта Југославије „Вечери братства“ од 10. до 18. октобра т.г. у Призрену, Војводину су представљали аматери из Врбаса – *Мађарска драма* Дома културе из Врбаса са оперетом „Кнегиња чардаша“. Представи је упућено много похвала.

Априла 1969. године, на састанку Покрајинског одбора матичних библиотека Војводине у Новом Саду, одлучено је да се и те године доделе традиционалне, годишње награде најбољим библиотекама и библиотекарима у Војводини. Награђени су Градска

[1]На крају првог полугодишта шк. 1968/1969. године у Школи је седам васпитних група (одељења) дечијег вртића, од тога на српскохрватском наставном језику шест и једна група на мађарском наставном језику, са укупно 192 штићеника. Структура васпитних група била је: четири групе старијег предшколског узраста, једна група средњег предшколског узраста и две групе мешовитог предшколског узраста. Владимир Увалин, „Петар Петровић Његош“ Врбас (1951-2016)“, Врбас 2016, 76-77.

[2]Решење СО Врбас, 18. јул 1969; „Сл. лист Општине Врбас“, бр. 7/1969.

[3]„Сл. лист Општине Врбас“, бр. 2/1969.

[4]Флајер Дома културе Врбас, Врбас 1969.

библиотека у Панчеву и Народна библиотека у Апатину, износом од 3.000 динара. За прошглодишњи рад и изузетно залагање са по 2.000 динара награђени су библиотекари Ана Ђорђевић, управник Градске библиотеке у Кули, Радоња Вукославовић, управник Народне библиотеке у Врбасу, Војислав Јанковић, управник Градске библиотеке у Сенти и Владимир Јокановић, управник Народне библиотеке у Новом Саду. За дугогодишњи успешан библиотечки рад , одбор је одлучио да награди Блашка Војновића, управника Градске библиотеке у Суботици, тада у пензији.

И 1969. године Народна библиотека у Врбасу организовала је Литерарне игре ученика ОШ Општине Врбас. У музичком делу програма учествовао је Оркестар ОШ „Петар Петровић Његош“ из Врбаса, који је извео сплет народниох песама и игара и трио Узелац-Килибарда-Хорват, са народном песмом „Иду дани“.[5]

Маја 1969. године у Врбасу је одржан први Фестивал југословенске поезије младих (касније Фестивал поезије младих, који до данас траје).[6] У Стручном жирију су: др Драшко Ређеп, доцент Филозофског факултета Нови Сад; Василије Калезић, књижевни критичар (Нови Сад); Богдан А. Поповић, књижевни критичар (Београд); те врбаски професори Коста Јанчић, Радоман Перковић и Јован Радојевић. У Жирију публике су Врбашани: Јован Миросављевић, управник Дома културе Врбас, Даница Андријашевић и Златинка Тадин, ученица Гимназије.

На Фестивалу су учествовали: Радојица Бошковић (Београд), Драгомир Брајковић (Београд), Радомир Глушац (Врбас), Рајко Горановић (Врбас), Драгиша Драшковић (Београд), Драгољуб Јововић (Врбас), Ранко Јововић (Подгорица), Звонимир Костић (Београд), Јанез Коцијанчић (Нови Сад), Милан Лалић (Београд), Бранко Летић (Београд), Радомир Мићуновић (Београд), Раша Перић (Нови Сад), Никола Поповски (Београд), Дане Стоиљковић (Београд), Слободан Стојадиновић (Београд), Ранко Стојановић (Београд), Вујица Решин Туцић (Нови Сад), Ирина Гарди (Нови Сад), Вуксан Церовић (Београд) и Исак Црногорски (Београд).

Награде Стручног жирија: прва награда (500 динара) Радомир Мићуновић за песму „Шумски сат“; друга награда (300 динара) Ранко Стојановић за песму „Ловац“; трећа награда (200 динара) Звонимир Костић за песму „Гарсија Лорка“.

Награде Жирија публике: прва награда (200 динара, дар Дома културе Врбас) Вујица Решин Туцић за песму „Окренимо се кређенцу сиротињском“; друга награда (150 динара, дар Народне библиотеке

[5]Владимир Увалин, „Библиотечка активност Прве осмолетке-ОШ „Петар Петровић Његош“ у Врбасу (1951-1981), у: „Траг“, бр. 47/48 (јесен-зима) 2016, 169.

[6]У оквиру Књижевног клуба Дома културе млади из Врбаса су 1968. одлучили да организују песнички сусрет под називом „Мај равнице и младости“, где су се уз њих нашли њихови вршњаци из неких сусредних места у овом делу Бачке. Тада се и родила идеја да Врбас буде домаћин Фестивала југословенске поезије младих, а његови организатори Дом културе и ОК Савеза омладине у Врбасу, „Дневник“, 23. април 1972, 14.

Врбас) Исак Црногорски за песму „Жена и џелат“ и трећа награда (100 динара, дар Радничког универзитета Врбас) Радомир Андрић за песму „Вечерњи крчаг“.

Поводом Фестивала издат је Зборник „Први фестивал југословенске поезије младих 69“, где је насловну страну уредио Милорад Бубања, а у истом је 13 цртежа Ратка Шоћа.[7]

Маја 1969. године у Дому културе у Врбасу организована је изложба вајара Злате и Карла Барањиа. „Карло Барањи припада генерацији вајара који су се васпитавали и црпили инспирацију на предлошцима класичних остварења сецесионистичког духа. Но, међутим, на изложби у Новом Саду и Врбасу, онај почетни и касније, зрели период, његовог вајарског опуса није представљен.[...]“.[8]

У Врбасу је десет година радила Музичка школа „Стеван Ст. Мокрањац“ (1958-1968). Међутим, музичко образовање младих у Врбасу тих годинама није решено. Сви дотадашњи напори да се нађе одговарајући начин музичког образовања и васпитања младих, у граду са четири основне и исто толико средњих школа, нису дали жељене резултате. Све акције одвијале су се стихијски, неорганизовано, стицао се утисак да је за многе у Врбасу подизање музичке културе „луксуз“. Музички инструменти уступљени су новоформираном Дому културе у Врбасу, који је требао да преузме улогу укинуте МШ „Стеван Ст. Мокрањац“. Бивша зграда ове Школе уступљена је СУБНОР-у. Дом културе у Врбасу нашао се у деликатној ситуацији јер није располагао одговарајућим просторијама, а није могао, због финансијских тешкоћа, да ангажује ни минимални број музичких педагога, како би колико-толико испунио жељу великог броја дечака и девојчица да стекну основна знања из музичке културе и овладају техником музицирања на појединим инструментима.

Због тога је као решење склопљен споразум са МШ у Кули, да Одељење МШ из Врбаса уђе у састав МШ у Кули, те да њен наставни кадар држи наставу у Врбасу од 1. јануара 1969. године. Међутим, ова сарадња после деветомесечног искуства није дала жељене резултате. Настава се нередовно одвијала, а ни њен квалитет није био на потребном нивоу. Због овакве ситуације Савет за просвету био је принуђен да потражи нова решења. Постојао је предлог да се настава музичког образовања, и овога пута, као привремено решење препусти ОШ „20. октобар“ у Врбасу, с тим да се часови одржавају у просторијама РУ „Светозар Марковић Тоза“. На почетку шк. 1969/1970. године било је неизвесно да ли ће колектив ове школе прихватити тај предлог.

---

[7]Зборник „Први фестивал југословенске поезије младих 69“, Дом културе Врбас 1969.

[8]„Дневник“, 18. мај 1969, 14; Новосадског вајара и керамичара Злату Барањи Државно удружење ликовних уметника Белгије, наградило је на изложби „Уметност Европе 1969“, која се редовно одржава у Бриселу, сребрном медаљом. На изложби је учествовало 30 вајара, са 110 скулптура и преко 200 сликара, са око хиљду слика. „Дневник“, 20. јул 1969, 12. Брачни пар Барањи је те године добило Октобарску награду града Новог Сада. Исто, 24. октобар 1969, 12.

Након одвајања од МШ у Кули, почетком октобра 1969. године, основно музичко образовање одвијаће се у оквиру делатности РУ „Светозар Марковић Тоза“ у Врбасу и ту реализовати до септембра 1986. године, када ће прећи у састав ОШ „Петар Петровић Његош“ у Врбасу.[9]

Почетком августа 1969. године Дом културе у Врбасу у сарадњи са Домом културе из Суботице, а преко Културног центра из Новог Сада, припремао је посету екстрадних уметника из Будимпеште у Врбасу. За ову представу међу овд. мађарским живљем и у околини владало је велико интересовање. Већ је био распродат известан број улазница (преко 150), за најављену и плакатирану представу, по цени од 6 до 8 динара, када је тражено од домаћина да повећа цену улазница на 8 и 10 динара. „Овакавом захтеву нисмо могли да удовољимо, рекао је Бранислав Милошевић, представник Дома културе у Врбасу, пошто смо већ били распродали пола сале, по раније договореној цени. Како нисмо пристали на чудан и неубичајен начин захтева, да по вишој цени продамо преостале улазнице, Дом културе из Суботице једнострано је отказао представу“.[10]

Акција „Месец књиге“ почела је 15. октобра 1969. године и трајаће месец дана. Те године акција у Војводини одвијала се у оквиру програмских концепција југословенске акције, коју је израдио Међурепублички одбор „Месец књиге“. У првом реду то је организовање књижевних вечери, како по библиотекама и Домовима културе, тако и по радним организацијама, књижевно-литерарних вечери и сличне манифестације. Настављено је прикупљање књига, као поклон, што је прошле године показало видан успех. Према подацима, повећање од 100.000 књига за све библиотеке у покрајини још увек није задовољило потребе за књигом.

Савет за васпитање и образовање и Савез организација за ширење књиге у Војводине укључио се у општи програм југословенске акције „Месец књиге”, те ангажовао све друштвене снаге заинтересоване за ширење књиге. Организовани су сусрети писаца са децом, као и књижевне вечери о појединим писцима.

У другој половини октобра 1969. године у Зрењанину је организовано дводневно саветовање представника Заједнице библиотека Војводине. На саветовању су размотрена два питања, први дан, даљи развој библиотека у Војводини и други дан, школовање и усавршавање библиотечких кадрова.

Поводом 25-те годишњице ослобођења Врбаса на седници Општинске скупштине додељене су Октобарске награде организацијама и појединцима. Награду од 3.000 динара добили су Дом културе у Врбасу и Шаховски клуб „Омладинац“ у Куцури, а од 1.000 динара Школско спортско друштво „Машо Јелић“ у Бачком Добром пољу. Од појединаца награђен је са 2.000 динара командант Омладинске бригаде на изградњи Ђердапа Милош Лалатовић, радник Фабрике намештаја „Дрина“ у Врбасу.

[9]Владимир Увалин, „Од музичког течаја до ОМШ у Врбасу (1952-2017)“, Врбас 2017, 34.
[10]„Дневник“, 13. август 1969, 6.

Заједница библиотекара Војводине крајем 1969. године издала је први број часописа „Савремена библиотека“, који ће убудуће излазити четири пута годишње. Овај часопис покреће најважнија питања о раду и развоју библиотека. С обзиром на вишенационални састав чланова војвођанских библиотека, часопис доноси написе на српскохрватском језику и језицима народности. Секретар Уредништва је Радоња Вукославовић, управник Народне библиотек у Врбасу. Идејно решење насловне стране урадио је Ратко Шоћ, сликар из Врбаса.

Владимир Јокановић у првом броју (јануар) 1970. године, у делу Библиотекарство у пракси, својим чланком „Народна библиотека у Врбасу, Импресије о њеном успону и афирмацији“, каже: „[...] Почетком 1968. године питање матичности решено је на тај начин што је службу матичности преузела Библиотека, а референту матичне службе поверено је да ради, заједно са осталим радницима, на комплетирању, сређивању и формирању нових каталога књига и часописа. Захваљујући оваквој оријентацији, Библиотека у Врбасу данас поседује ове каталоге: општински азбучни ауторски каталог књига; стручни каталог у Одељењу за одрасле; азбучни каталог књига по наслову дела у Дечјем одељењу; абецедни каталог књига по наслову дела за мађарску књигу; азбучни каталог часописа; предметни каталог књига (одредница аутор) и предметни каталог часописа (одредница аутор). Библиотека у насељима општине имају азбучни ауторски каталог књига и часописа. [...]

Каталози су унели новину у раду позајмне службе. Библиотечки радници више не посуђују књиге на манипулантски начин, него са читаоцима воде разговор и дају много потпунију иунформацију у вези са траженом књигом или часописом. Због тога и професори Гимназије упућују своје ученике да користе услуге библиотеке при чему се посебна пажња придаје коришћењу каталога, у првом реду предметних. Ови каталози помажу професорима да се лакше одлуче које ће теме одабрати за матурантске радове. Тако је Библиотека постала веома значајан фактор у образовном процесу Гимназије.

У Библиотеци се посебна пажња посвећује раду са децом. Сваке године се организују традиционалне литерарне игре ученика на којима учествују представници девет основних школа. Теме ових игара су, углавном, дечји писци и њихова дела која нису у наставном плану и програму. Победничка екипа добија трофеј-прелазни пехар, којим се поноси свака школа која га освоји.

На Дан младости и Дан Републике приређују се ликовне изложбе са темом књига. Свака школа је заступљена са осам радова. Радови се прво излажу у Народној библиотеци, а затим редом у другим библиотекама у насељима.

Два пута годишње се расписују конкурси за најбоље литерарне радове. За учеснике конкурса и њихове наставнике организује се свечани пријем на коме се проглашавају најбољи састави и деле награде. Том приликом се неколико најбољих радова прочита.

За одрасле чланове Библиотека организује низ књижевних вечери на којима учествују наши познати књижевници и књижевни критичари. У Библиотеци се веома много користи дневна и недељна

штампа, што је случај и код свих библиотека у Војводини. Библиотека је претплаћена на преко 26 наслова дневне и недељне штампе, на 18 часописа, а библиотечки огранци у просеку на 12 наслова дневне и недељне штампе. У читаоници Библиотеке корисници веома често користе приручни књижни фонд, који је састављен од енциклопедија и других капиталних дела.

Све те активности су допринеле да се Библиотека афирмише у својој средини и постане главнао културно стециште. Њен књижни фонд за последњих неколико година се скор удвостручио. Крајем 1969. године Библиотека је имала преко 22.000 књига, а огранци просеку преко 4.000. Број чланова се са 1.600 попео на 4.500, а број прочитаних књига са 42.000 на 67.000. Корисници Библиотеке су, као и у већини војвођанских библиотека, претежно ученици до 14 година (55,2%) и средњошколци и студенти (35,1%), док су веома малобројни корисници других категорија (9,7%).[...]“.[11]

Културно-просветна заједница Врбаса поводом завршетка Пионирских игара врбаске комуне за 1969. годину, организовала је свечаност. У ово такмичење биле су укључене све ОШ у општини са неколико стотина младих рецитатора, глумаца, певача и фолклориста. Тада је КПЗ наградила најбоље школе и наставнике. Награду од 2.000 динара добила је ОШ „Јован Јовановић Змај“; са 1.500 динара награђена је ОШ „Бранко Радичевић“ у Савином Селу, а са 1.000 динара ОШ „Светозар Милетић“ из Врбаса. Новчане награде добило је и шест наставника. Са по 500 динара награђени су Никола Путић из Савина Села и Стојанка Ботић из Змајева. Са 300 динара награђени су Владимир Бесермењи, Ковиљка Најхолд и Марија Беси из Врбаса и Велимир Пајић из Змајева.

Галерија савремених ликовних уметности Војводине и Завичајна галерија Градског музеја у Суботици, 15. јануара 1970. године у Галерији Матице српске у Новом Саду, организовала је десетодневну изложбу слика и цртежа Јожефа Пехана (Челарево, 1875 - Врбас, 1922). Изложа је заступљена са 62 Пеханова дела која су настала од 1906. године до смрти уметника. Јожеф Пехан појавио се први пут као уметник сликом „Последња шибица“ и одмах скренуо пажњу на своје радове. Излагао је у многим градовима Европе. Већи део свог живота провео је у Врбасу, где је био друштвено веома активан. Поред сликања Јожеф Пехан бавио се компоновањем и редитељским послом.

Крајем јануара 1970. године Дом културе у Врбасу организовао је свечану премијеру филма „Битка на Неретви“ Вељка Булајића. Премијера и филм побудили су велико интересовање мештана, тако да су улазнице продате за неколико дана унапред. Свечаној премијери присуствовали су и популарни глумци Милена Дравић, Љубиша Самарџић и Бата Живојиновић, а посетиоци су имали прилику да поздраве и војног консултанта филма генерал-потпуковника Николу

[11] „Савремена библиотека“, бр. 1, јануар 1970, 5-9. У истом броју часописа, у делу *Погледи и мишљења*, објављен је чланак Радоње Вукославовића „Суштина једног неспоразума, зашто је Библиотека Матице српске напустила Заједницу матичних библиотека Војводине“. Исто, 29-35.

Љубибратића и директора филма Николу Поповића. После свечане пројекције одржан је разговор са гостима који су Врбашана говорили о снимању највећег југословенског спектакла.

Године 1969. Жабаљ је био домаћин Прве смотре рецитатора Војводине, позната по називу „Песниче народа мога“. Била је то уједно прва културна манифестација ове врсте у Војводини, а Жабаљ се представио као добар домаћин, па је тиме наметнуо кандидатуру поново за домаћина из 27 општина Војводине. Те године на дводневној смотри учествовало је око 100 рецитатора, а њих десет се пласирало на Републичку смотру. Друга смотра одржаће се поново у Жабљу, 7. и 8. марта 1970. године, у част Међународног дана жена, па ће и тематика поезије бити посвећен жени и љубави. Док се прошле године на Покрајинску смотру долазило са Општинске смотре, ове године има једна новина. Најпре ће се одржати Општинске смотре, до 20. фебруара. После тога одржаће се смотра за подручје Срема у Сремској Митровици, Бачке у Врбасу и Баната у Зрењанину. Најуспешнији рецитатори из ова три центра стећи ће право учешћа на Покрајинској смотри.

Поводом акције „Месец књиге“ за 1970. годину, на расписани литерарно-ликовни конкурс Народне библиотеке у Врбасу, право учешћа имали су ученици од V до VIII разреда, по четири рада. Тема за литерарне радове била је „Књига ми пружа највеће радости“, а за ликовне радове „У свету медведа и лептира“.

Међуопштински просветно-педагошки завод (МО ППЗ) Врбас-Бечеј и Народна библиотека из Врбаса, 13. новембра 1970. године, у Дому културе организовали су разговор ученика са писцима дечје поезије: Десанком Максимовић, Мирком Вујачићем, Гвидом Тартаљом и Мирком Петровићем.[12]

Међуопштинска заједница образовања (МОЗО) Кула-Врбас, априла 1970. године, била је мишљења да не би требало шк. 1970/71. године уписивати ученике у први разред Економске школе у Врбасу, пошто постоји Економска школа у Кули, која има боље услове за рад, а налази се у непосредној близини Врбаса и припада једној заједници образовања. Тада је утврђено да Школски центар у Врбасу, у чијем саставу раде Технолошко-техничка школа, Школа за квалификоване раднике и Економска школа, прими око 400 ученика, а Гимназија у Врбасу две стотине завршених основаца.

Организациони одбор Другог југословенског фестивала поезије младих (ЈФПМ), који ће одржати у Врбасу, 26. маја 1970. године, расписао је конкурс за учешће младих песника. На истом могу да учествују песници који нису старији од 27 година, те да доставе две необјављене песме. Пријаве са песмама требали су да доставе Дому културе у Врбасу до 15. маја. Жири који ће ове године радити у саставу: др Драшко Ређеп, Василије Калезић, Гојко Јањушевић, Перо Зубац и Радоман Перковић, саопштиће имена учесника овогодишњег Фестивала, најкасније до 20. маја.

[12]В. Увалин, „Библиотечка активност Прве осмолетке-ОШ „Петар Петровић Његош“ у Врбасу (1951-1981)“, 177, 182.

Мирослав Антић у свом журналу „Песничка младост у Врбасу“, а који је пренео „Дневник“, 19. маја 1970. године, записао је: „Јуче смо на релацији Скупштина-Заједница културе-Културно-покрајинска заједница Војводине-позориште-радио, срели најужурбанијег пешака Новог Сада, управника Дома културе из Врбаса Јована Миросављевића. Последња вест: Врбас у част Дана младости приређује Југословенски фестивал поезије младих. На конкурсу је приспело 107 збирки из свих република, од чега 43 из Војводине (9 на језицима народности).

На питање Кога зовете у госте од старијих писаца? Он је одговорио: Словенца Цирила Злобеца, Хрвата Густава Крклеца, Српкињу Десанку Максимовић, Црногорца Сретена Перовића, Босанца Душка Трифуновића и Македонца Владу Урошевића. Коштаће вас папрено та идеја. Укупно шест милиона динара. Зато и јурим по Новом Саду да обезбедим помоћ Комисије за акције и манифестације Покрајинске заједнице културе и других институција. Али истрајаћемо. Фестивал ће се одржати по сваку цену.

Верујем, јер знам да сте ви Врбашани упорни и разложни људи. Чујем да сте сакупили преко 20 милиона динара за Његошев маузолеј на Цетињу. Пуне две године, из дана у дан, у нашем граду (то је најсигурније темпо који није издржала ниједна културна институција) Дом културе приређује: у понедељак и петак трибину актуелности, у уторак књижевне вечери, у среду музичке вечери, у четвртак филмску трибину, а суботом и недељом имамо приредбе, забавне вечери за младе и игранке.

Сем Аматерског позоришта, шта још имате? Мађарску драмску аматерску групу, украјински ансамбал, сталну балетску школу, били смо домаћини смотре дечјег позоришта и смотра рецитатора Бачке, наша ученица Јулија Генци првак је Србије у лепом говорењу стихова, приредили смо семинар за младе филмске раднике. [...].

Журио је успут, у паузи између једне и друге седнице или састанка, да обави и посао у штампарији: ревизију публикације која се штампа у част прошлогодишњег Фестивала, лепу збирку стихова 23 млада песника „Поезија 69“.

„Трагови Другог Фестивала југословенске поезије младих су трајно урезани у боре овог војвођанског града. Нема више застава, нема гласних и патетичних разговора о поезији. Гости пјесници су отишли, поезија траје, она се сувише упила у тротоаре овога града и спонтано се одомаћила у нашим кућама. Овакве свечаности пролазе, остаје тихо роморење стихова, вјера у човјека, остаје и сазнање, да новац није све, и Врбас постаде град са више срца“.[13]

На Други ФЈПМ пријавило се 107 младих песника. Жири је одабрао 26 аутора који ће, са по две песме, учествовати на Другом ЈФПМ. Финалисти Другог ФЈПМ су: Иван Бауман, Радојица Бошковић, Живорад Видојковић, Радомир Глушац, Миливој Дражетин-Мића, Драгиша Драшковић, Даринка Јеврић, Ранко Јововић, Соња Каранџулоска, Kovács Nándor, Михайло Й Кочиш, Радмила Лазић,

[13]Радоман Перковић, *Други фестивал југословенске поезије младих*, у: „Поезија младих 70“, Врбас, 20. април 1971, 120.

Милан Лалић, Бранко Летић, Раша Ливада, Вук Милатовић, Љубиша Мишић, Луко Паљетак, Елвира Рајковић, Веселин М. Ракчевић, Мара Стојановић, Ранко Стојановић, Tari István, Миодраг Трипковић, Vitazoslav Hronec и Вуксан Церовић.

Једногласном одлуком Стручног жирија, прва награда од 1.000 динара припала је песнику Раши Ливади, са чудесном поемом „Рањени дитирамб“,[14] друга (750 динара) Ивану Бауману из Загреба, за песму „Јековити су наши кораци“ а трећа (500 динара) Бранку Летићу из Београда, за песму „Реворвери“. Награда публике припале су Луки Паљетку из Дубровника, за песму „Кутија која показује какво ће бити вријеме“, Драгиши Драшковићу из Београда, за песму „Молитва“ и Даринка Јеврић из Пећи, за песму „Дечанска звона“.[15]

Фестивалу су присуствовали књижевници: Густав Крклец, Иван Минати, Мирослав Антић, Сретен Перовић, Душко Трифуновић, Влада Урошевић и Бранислав Петровић, који су на крају читали своје песме.

У оквиру Дргог ФЛПМ, у Ликовном салону Дома Културе Врбас, отворена је изложба слика Петра Лубарде. Њено отварање побудило је велико интересовање међу становницима, не само Врбас, него и околних места.

Крајем маја т.г, на предлог Извршног одбора МОЗО Кула-Врбас, Скупштина Заједнице одлучила је да се шк. 1970/71. године оснују у Руском Крстуру два паралелна одељења првога разреда гимназије са русинским наставним језиком, као истурена одељења Гимназије „Жарко Зрењанин“ из Врбаса.

У трећем броју часописа „Савремена библиотека“ за 1970. годину, Радоња Вукославовић, у свом чланку „Матична библиотека, данас“, каже: „[...] Ако желимо да сагледамо стварно стање, потребно је, макар и условно, извршити категоризацију општинских матичних библиотека према два основна критеријума: према величини установе и према оспособљености да врше библиотечку службу на подручју за које су основане. Покушаћемо да извршимо ту категоризацију на основу ова два критеријума: [...] б) Општинске матичне библиотеке са фондовима преко 35.000 до 100.000 свезака: Кикинда, Сремска Митровица, Сента, Врбас, Бачка Топола, Апатин и Бачка Паланка. Ове библиотеке су у потпуности оспособљене да обављају библиотечку службу на територији својих општина, а неке од њих постале су

[14]После песника Васка Попе, Гордане Тодоровић, Борислава Радовића, Александра Тишме, Павла Угринова, Душка Трифуновића, Тање Краљујевић, Тита Билопавловића и Рајка Петрова Нога, 25. октобра 1969. године, у свечаној сали Карловачке гимназије Бранкову награду примио је млади песник Раша Ливада. Свечаност у старом здању била је утолико већа, јер Раша Ливада је до прошле године био ђак Учитељске школе у Сремским Карловцима, песник који је поникао у овом градићу. „Дневник“, 26. октобаре 1969, 14. Раша Ливада био је председник жириа на XIX фестивалу југословенске поезије младих у Врбасу 1987. године. „Polja“, јуни 1987, 271.

[15]Други фестивал југословенске поезије младих, „Поезија младих 70“, Врбас, 20. април 1971, 6-8.

прворазредни фактори у култури у срединама у којима раде. [...]“.[16]

Почетком септембра т.г. навршило се тачно две године откако је у оквиру Радничког универзитета „Светозар Марковић Тоза“ у Врбасу почела да емитује програм локална радио-станица. Према изјави директора и главног и одговорног уредника Влада Паланчанина ова радио-станица се афирмисала као веома добар информатор и пратилац свих кретања на подручју ове општине. Програм се емитовао два пута недељно, по шест часова, на српскохрватском, мађарском и русинском језику. Домет радио-станице је био преко 50 км, а настојало се да се повећа.

У Ликовном салону Дома културе отворена је пета по реду самостална изложба графичких радова Миодрага Мише Недељковића. Изложбу је отворио Ђорђе Јовић. Изложбени радови могли су се погледати до 26. септембра 1970. године.

Акција за ширење и унапређење књиге 1970. године трајала је од 15. октобра до 15. новембра и прославиће своју петнаесту годишњицу. Тежиште овогодишњег „Месеца књиге“ је на делима домаћих аутора, и то не само на књигама лепе литературе, него на целокупној домаћој издавачкој делатности: научној, научно-популарној и другој. Културно-просветна заједница Србије која је носилац ове акције у републици, припремила је програм активности у току „Месеца књиге“, који ће уз допуну, спроводити у општинама, библиотекама, издавачким кућама, школама и културним установама. Програмом је предвиђено организовање посебних дана посвећених појединим гранама - „Дан медицине“, „Дан технике“, на пример – у оквиру којих би се организовали сусрети са ауторима књиге из тих области.

Предвиђено је да се одржи низ литерарних вечери и изложби књига. У Кули, Врбасу и Савином Селу биће за ђаке организовани квизови знања из домаће књижевности.

Литерарни конкурс за најбољу песму, приповетку и есеј, поводом акције „Месец књиге“ расписале су Општинске заједнице културе Бечеја, Куле, Србобрана и Врбаса. Другу награду за поезију, у износу од 150 динара, освојила је Ленкица Тадић, ученица Гимназије „Жарко Зрењанин“ из Врбаса, за песму „Зреле су моје године“. Награде су уручене у Дому културе у Врбасу.

За ову акцију у Војводини било је обезбеђено свега 32.000 динара. На жалост, још није постигнута стара амбиција и жеља да у војвођанским народним библиотекама има толико књига колико Покрајина има становника.[17]

Поводом 26-те годишњице ослобођења Врбаса са околним местима, на свечаној седници 20. октобра 1970. године, уручене су Октобарске награде. Награду од 3.000 динара добили су: Оскар Кочиш, књижевник из Куцуре; Јосип Калачи, радник Фабрике шећера „Бачка“; Иван Обренов, студент;[18] др Петар Тарбук, лекар;

[16] „Савремена библиотека“, бр. 3, јули 1970, 51-52.
[17] „Дневник“, 15. октобар 1970, 11.
[18] Не само у својој општини, него и у многим културним центрима широм земље, Иван Обренов, 22-годишњи студент Академије за позориште, филм, радио и телевизију у Београду, иначе Врбашанин, познат је као један од

Радивоје Ивановић, радник из Змајева, а награду од 5.000 динара добио је Пионирски одред „Бошко Буха“ при ОШ „Светозар Милетић“ у Врбасу. Јавна признања добили су Фабрика шећера „Бачка“, Трикотажа „Напредак“, „Житопромет“, Савез организација за физичку културу, Општински одбор за радничко-спортске игре, а од појединаца директор Фабрике шећера „Бачка“ Стеван Гојшина и директор Металне индустрије „Бачка“ у Куцури Јаков Фејса.

У оквиру прославе, посланик Просветно-културног већа Скупштине Србије Радоман Перковић отворио је нову спортску салу при Школском центру у Врбасу, а у Дому културе отворена је изложба скулптура Риста Стијовића.

Да се 1971. године водило рачуна и о ликовној уметности у Врбасу доказ су низ изложби слика. Исте су организоване у Ликовном салону Дома културе. Прво је, 5. јануара 1971. године, Никола Кусовац отворио самосталну изложбу београдског академског сликара Стојана Аралице. Изложба је трајала до 17. јануара 1971. године.

Друга је организована 21. марта 1971. године, овај пут, Мирка Радуновића, академског сликара из Београда. Овај ликовни стваралац, који је први пут излагао у Врбасу, представио се са 30 радова у уљу. Није прошло ни месец дана, отворена је нова успела изложба слика. Овај пут из колекције Народног музеја у Београду, под називом „Реализам српског сликарства XIX века“. Изложбу је отворио Никола Кусовац, кустос Народног музеја. Било је изложено 28 слика Уроша Предића, Ђорђа Крстића, Милоша Тенковића, Ђорђа Миловановића, Паје Јовановића и др. истакнутих стваралаца сликарства.

Током априла отворена је изложба слика Мачванске сликарске школе. Изложена су 33 експоната, који су рађени претежно у темпери и уљу. Ова школа чији је иницијатор и оснивач Милић од Мачве, има 12 сликара, који су настањени претежно у мачванским селима. Међу њима има и земљорадника, радника, занатлија, студената , правника и економиста. У току изложбе, 21. априла, заказана је аукција слика са ове изложбе за изградњу пруге Београд-Бар.

У Дому културе Врбас, 27. и 28. фебруара т.г. одржана је Друга смотра рецитатора Бачке, на којој су учествовали победници са општинских смотри, њих 17 рецитатора. Првог дана одржано је такмичење рецитатора, ученика основних школа, под називом „Ал је

истакнутих малдих редитеља аматерског филма. Љубав према овој уметности код Ивана Обренова родила се у петом разреду Учитељске школе у Сомбору. За свој дотадашњи веома успешан рад на том пољу делатности добио је више награда и признања. Објективом је снимио преко 20 краткометражних филмова, од којих је неколико запажених и награђиваних на више смотри и фестивала. Наиме, он је 1969. године на Другом међународном фестивалу у Јесеницама добио диплому за филм „Астма“, да би 1970. године освојио шест првих награда на Другој смотри филмова пионира и омладине Војводине, одржаној у Кули. Те године Обренов је на Првом клупском фестивалу филмова у Сомбору успео да освоји прву награду за филм „За љубав човека“ и диплому за најбољу монтажу филма „3,14“ или „Хризантема 70“. Његов филм „Деца улице моје“ ушао је у ужи избор за награду на фестивалу дугометражног филма у Пули. „Дневник“, 7. 11. 1973, 10.

леп овај свет“. Другог дана одржано је такмичење одраслих рецитатора. Најбољи ће учествовати на Покрајинској смотри у Жабљу. Прва три места припала су Врбашанима: Оливији Тот Каша, Јулији Генци и Марији Молнар, чланицама Рецитаторског студија овд. Дома културе. Назив победника у такмичењу одраслих сасвим заслужено је припало Петку Копривици, члану Аматерског позоришта Дома културе у Врбасу, Нењу Медану, наставнику из Куле и Павлу Миливојевићу, компјутер-оператеру из Апатина.

На Смотри рецитатора Војводине у Жабљу, 5. и 6. марта 1971. године, под називом „Песниче народа мог“, коју је организовао Савез аматерских друштава Војводине и жабаљска КПЗ, прво место у овој групи рецитатора освојила је Оливија Тот Каша из Врбаса.

Пригодна свечаност у Народној библиотеци у Врбасу, поводом учлањења хиљадитог члана у Дечје одељење библиотеке, одржана је 2. марта 1971. године. То је Верица Побран, ученица трећег разреда ОШ „20. октобар“ у Врбасу.

На Скупштини МОЗО Кула-Врбас, 5. марта 1971. године, под председништвом Радоње Вукославовића, управника овд. Народне библиотеке, размотрена је и усвојена информација о успеху ученика, рангирању основних и средњих школа, наставног кадра и припремљености школа на почетку шк. 1970/71. године. Донета је одлука да се на територији ове Заједнице оформи јединствена Просветно-педагошка заједница.

Радна заједница Дома културе у Врбасу, 12. марта 1971. године, за новог управника изабрала је Богдана Димитрова, председника ОК ССРН у Врбасу. Наиме, дотадашњи управник Јовица Миросављевић још 1. септембра 1970. године изабран је за оперативног директора Српског народног позоришта у Новом Саду.

На седници Општинске скупштине Кула, 30. марта 1971. године, предложена је одлука – Да се са Врбасом формира заједничка радио-станица, која би покривала подручје ове две општине.

Караван „Уметници прузи Београд-Бар“, 18. априла т.г, гостовао је у Врбасу. Неколико стотина Врбашана изашло је да дочека књижевнике, сликаре, оперске певаче, извођаче народних и забавних мелодија, глумце и хумористе. Чланови овог каравана имали су сусрет са љубитељима књижевности и филма у Дому културе, и посетили су „Витал“.

Познатом југословенском књижевнику др Карољу Сирмаиу, који живи у Врбасу, крајем маја 1971. године, требала је да изађе девета збирка његових новела и један роман. Доктор Сирмаи је за пет и по деценија активног рада на књижевном пољу добио више шризнања. Тако је награду „Форума“ добио 1969. године, а Октобарску награду Општине Врбас 1967. године. Написао је 800 прича које су му објављене у више збирки. Међу њима најпознатије су му „У магли“, „У котлини“, „Вртлог“, „Визија тишине“ и студија „Песник смрти“, посвећена чувеном мађарском књижевнику Дезидеру Костолањију.

Књижевни клуб Дома културе, 22. фебруара 1971. године, почео је припреме за организовање Трећег ФЈПМ. Фестивал ће се одржати 17. и 18. маја т.г. У жири су именовани: Јанош Бањаи, Милан

Пражић, Василије Калезић, др Драшко Ређеп, Перо Зубац, Гојко Јањушевић и Радоман Перковић. Већи број овд. радних организација је изразио спремност да својим новчаним прилозима помогне организацију Фестивала.

Објављен је конкурс Трећег Фестивала, на коме су право учешћа имали песници до 27 година живота. Кандидати су требали да пошаљу две необјављене песме, на било ком језику народа и народности Југославије. Конкурс је анониман и трајао је до 25. априла т.г. Организатор је Дом културе Врбас.

На конференцији за штампу, 12. маја, председник Организационог одбора Фестивала Радоман Перковић, истакао је да ће овај Фестивал надмашити претходне две приредбе ове врсте одржане у Врбасу. На Фестивал је позвано и преко 150 гостију, истакнутих књижевника, књижевних критичара и друштвених и јавних радника из целе земље.

Поводом Трећег ЈФПМ председник Општинске скупштине Милисав Војичић и инж. Стеван Тадић, генерални директор ИПК „Врбас“, у хотелу „Бачка“, уприличили су пријем учесника и гостију Фестивала. Међу гостима су: Густав Крклец, Иван Минати, Драган Колунџија, Витомир Николић и Душко Трифуновић.

Тристо седам младих песника, из свих република и покрајина, на конкурс је упутило преко 800 својих песама на српскохрватском, македонском, словеначком, мађарском, албанском и русинском језику. Жири је одабрао 24 најбоља песника, који су се са својим стиховима представили љубитељима поезије у Врбасу.

Стручни жири радио је у саставу: др Драшко Ређеп, књижевни критичар, Василије Калезић, књижевни критичар, Фехер Ференц, песник, Перо Зубац, песник, Радоман В. Перковић, професор, Рајко Јањушевић, песник и мр Милан Пражић, књижевни критичар.

Финалисти Фестивала су: Перо Ангелски, Јанко Вујиновић, Радомир Глушац, Марија Девић, Василије Димески, Гордана Додиг, Драгица Драшковић, Слободан Зубановић, Мирјана Илић, Драгољуб Јововић, Емесе Кодмон, Владо Кочић, Бранко Кукић, Радмила Лазић, Васе Манчев, Милан Ненадић, Татјана Осречки, Марија Роде, Мара Стојановић, Душан Стојковић, Јасмина Теодосијевић, Шемсудин Хатибовић, Вукасан Церовић и Бранко Шоломон.

Победник Трећег ФЈПМ је Бранко Кукић из Јелен Дола, са песмом „Немир“, друга награда припала је Јанку Вујановићу из Мостара, за песму „Пролећна“, а трећу награду добио је Васил Димески, из Мађара, за песму „Болно око на срна“.[19]

Да је Трећи фестивал био веома успешан потврђују нам и речи Густава Крклеца. У разговору са новинаром Вујадином Барјактаревићем, он је истакао: „Морам да кажем да смо овдје у Врбасу сви наишли на изваредно срдачан пријем. Успјех прошлогодишњег Фестивала ме је импресионирао, па сам се и ове ове године одазвао позиву Врбашана. Мислим да дијелим мишљење и својих колега кад

[19]Трећи фестивал југословенске поезије младих, „Поезија младих 71“, Врбас, мај 1972, 1-119.

кажем да је овогодишњи Фестивал био још успјешнији него лански и по квалитету пјесама и по организацији. Посебно је значајно што су се овдје окупили млади стваралоци из свих република и покрајина, па је то заиста југословенски фестивал.Уколико ме послужи здравље, волео бих да и идуће године дођем у Врбас“.[20]

Поводом Дана младости и 30-те годишњице наше револуције, Народна библиотека у Врбасу организовала је Литерарне игре за 1971. годину. Тема Литерарних игара била је „Јосип Броз Тито - вођа наше револуције“. Истим поводом, Народна библиотека расписала је и традиционални конкурс за ликовни рад ученика ОШ, на тему: „Десант на Дрвар“.[21]

Као и претходних година, Дом културе у Врбасу склопио је уговоре о гостовањима Српског народног позоришта из Новог Сада, Југословенског драмског позоришта и Народног позоришта из Београда. У току овогодишње сезоне (1971/72) у Врбасу ће одржати десет представа ових ансамбала. Већину места у својој позоришној дворани Дом културе је одмах расподао сталним претплатницима, којих је сваке године све више. Поред позоришта из Београда и Новог Сада, у Врбасу ће у току те сезоне гостовати и Народно позориште из Суботице, Театар „Ђаћа“ из Руског Крстура и неколико аматерских ансамбала из других војвођанских места. Дом културе и даље посебну пажњу поклања на развоју и унапређењу аматеризма. Познато је да већ дуже време при овој установи ради аматерска драма на српскохрватском, мађарском и русинском језику. Дом културе поклања озбиљну пажњу и другим облицима уметничког стваралаштва. Тако већ неколико година веома успешно ради Књижевни клуб, у којем су дотад гостовали најпознатији књижевници и књижевни критичари.

Почеткоком октобра 1971. године ИО МОЗО Кула-Врбас обезбедио је средства за верификацију истуреног одељења врбаске Гимназије „Жарко Зрењанин“ у Руском Крстуру у којима се настава изводила на русинском језику. Настава се реализовала у ОШ „Пјетро Кузмјак“. Те школске године у првом разреду је уписано 36 ученика, док је наставу у другом разреду похађало 28 ученика.

У току су радови на доградњи Школског центра за стручно образовање кадрова у привреди у Врбасу. За потребе ове васпитно-образовне институције, која је настала спајањем бивше Хемијско-технолошко техничке школе, Школе за квалификоване раднике и Економске школе, у току те и идуће године изградиће се једна комфорна зграда, у којој ће се налазити 12 кабинета и лабораторија, библиотека, велика сала за разне културне приредбе ученика и неколико учионица. Тиме ће најзад бити решен проблем школског простора и омогућити се несметан рад ове установе. Пошто наставу у овом Школском центру похађа око 1.300 ученика, очекује се да ће радови на овој згради бити окончани крајем идуће школске године. Средства од преко шест милиона динара обезбедила је МОЗО Кула-Врбас, а један део је обезбеђен и путем кредита од банке.

[20] „Дневник“, 22. мај 1971, 6.

[21] Обавештење Народне библиотеке Врбас, бр. 92/70, 20. октобра 1970 и бр. 35/71, 3. април 1971.

У присуству бројних културних и јавних радника Врбаса, 1. децембра 1971. године у Ликовном салону Дома културе, Гојко Јањушевић, књижевник из Новог Сада, отворио је изложбу радова академског сликара Николе Гвозденовића. Познати црногорски сликар представио се са 31 експонатом, од којих су 20 рађени у уљу, а остало су цртежи.

Да би се створили знатно повољније могућности за вођење јединствене културне политике у Општини Врбас, крајем 1971. године, Домови културе из општинских места су интегрисани са матичним Домом културе у Врбасу.

Народна библиотека у Врбасу, са својих пет огранака у општинским местима, у последњих пет година постиже добре резултате. Она поседује преко 47.000 књига и окупља 5.850 чланова, а што чини 12% становника Општине Врбас. Због повећања књижних фондова и већег броја корисника библиотечких услуга, колектив ове културне институције, јануара 1972. године, покренуо је ширу акцију у погледу обезбеђења средстава за изградњу нове зграде. Очекује се да ће се до краја идуће године приступити реализацији ове замисли.[22] Ова замисао до данас није реализована.

Да је у 1971. години књига продрла до читалаца у врбаској општини казује нам чланак Радоње Вукославовића, директора Народне библиотеке у Врбасу, објављен у „Дневнику“, 5. октобра 1972. године, где он каже: „У 1971. години прочитано је око 80.000 књига. У овој Библиотеци је на пример у 1965. години било само 1.572 читаоца у Врбасу и око 1.000 читалаца у осталих пет насељених места општине. Додамо ли томе да су то била у 95 одсто случајева деца школског узраста, онда је било свакако пуно разлога за забринутост. Већ данас има пуно разлога за оптимизам. Људи у овој општини се поново враћају књизи. Библиотека је прошле године имала 5.354 члана или 12,3 одсто становника, који су прочитали 75.644 књиге или 211.000 примерка новина и разних стручних и других часописа“.

Ратко Шоћ и Вељко М. Зечевић имали су две заједничке изложбе цртежа и слика 1970. године у Врбасу и Београду. Трећа заједничка изложба одржана је крајем 1971. године у Врбасу.

Ратко Шоћ представио се са 17 цртежа, рађених тушем и пером: „Толико сам ниско па не могу пасти“ (50x35); „Опекох се на хладном бетону“ (50x35); „Ја се не буним, мени је свега доста“ (100x70); „На кривом путу, а немам пута“! (50x35); „И црне пјеге на мене су пале као решетке да сам се сунчао“ (100x70); „Земљо окрени се једанпут на мој рачун“ (50x35); „Свугдје: Не заги траву! Нигде: „Не гази људе“ (50x35); „Увио је биографију у кожу туђу“ (100x70); „Боље је што наши иду у Њемачку него да Нијемци долазе овамо“ (100x70); „Бацају се хљебом, а толико људи умире од досаде“ (100x70); „Мој старјешина тражио је од мене да станем у потиљак и када сам био сам“ (100x70); „Други су носили... а ја сам се заносио“ (50x35); „На банкету нијесу знали који језик да одаберу“ (50x35); „Он би за друга скинуо са себе и одговорност; „Да ли је порнографија ако

[22] „Дневник“, 5. фебруар 1972, 14.

је неко го?“ (50x35); „Потписаше биографију под притиском палца“ (50x35) и „Много нас је на кугли, пређимо на коцку“ (100x70).

Вељко М. Зечевић представио се са 15 слика: „Изложба“; „Спасени“; „Опасне игре“; „Љубав“; „Заустављено време“; „Зид“; „Деца и време“; „Једини излаз“; „Плави цвет“; „Плаве очи“; „Време рада, време спавања“; „Укидање плућа“; „Угрожена лепота“; „Заробљени цвет“ и „Размишљања“.[23]

Споменик Карађорђу

[23]Вељко М. Зечевић, рођен је 1939. године у Црној Гори. Колонизација му је омогућила да после Другог светског рата живи у Врбасу. Дипломирао је на Економском факултету у Београду 1966. Самостално је излагао у Београду 1970. и 1971. Групне изложбе имао је са Милићем од Мачве на Златибору 1970. и 1971; са групом сликара у Новом Саду и Београду 1971. Редовно излаже у оквиру Мачванске сликарске школе. Каталог Треће заједничке изложбе цртежа Ратка Шоћа и слика Вељка М. Зечевића, Врбас 1971.